

**Міністерство освіти і науки України
Миколаївська обласна державна адміністрація
Миколаївський національний аграрний університет**

**УКРАЇНОЗНАВЧИЙ ВИМІР У СУЧАСНІЙ НАУЦІ:
ГУМАНІТАРНИЙ АСПЕКТ**

**Матеріали IV Всеукраїнської
науково-практичної конференції**

13 квітня 2018 року

*Конференцію зареєстровано в УкрІНТЕІ
(посвідчення № 817 від 21.12.2017 р.)*

м.Миколаїв

ББК 72 (4 Укр)+63.5 (4 Укр)

УДК 001.2 (477):172.16

Українознавчий вимір у сучасній науці: гуманітарний аспект: матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції, 13 квітня 2018 р., м. Миколаїв. – Миколаїв : МНАУ, 2018. – 113 с.

У матеріалах збірника IV Всеукраїнської науково-практичної конференції «Українознавчий вимір у сучасній науці: гуманітарний аспект» розглянуто актуальні проблеми функціонування української мови і мов національних меншин та запропоновано шляхи їх вирішення; обґрунтовано феномен української культури в контексті європейської спільноти; обговорено інноваційні підходи в методиці викладання гуманітарних дисциплін у вищих навчальних закладах різних профілів; проаналізовано останні дослідження у галузі історії України.

Редакційна колегія:

д.т.н., проф. В.С. Шебанін; д.політ.н., проф. В.М. Ханстантинов, д.пед.н., доц. Н.Г. Шарата; к.і.н., доц.Т.В. Березовська; к.філол.н., доц. Т.П. Кравченко .

Точка зору редколегії не завжди збігається з позицією авторів.

© Миколаївський національний
аграрний університет, 2018

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ «СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА МОВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН»	8
Шарата Н.Г., Кравченко Т.П. Використання змішаного навчання під час вивчення української мови (за професійним спрямуванням)	8
Гордієць І.А. Державно-патріотичне виховання студентів під час вивчення філологічних дисциплін	13
Марценюк А.В. Упровадження дистанційних технологій у контексті змішаного навчання	15
Рускуліс Л.В. Мовна картина світу: лінгвістичний і лінгводидактичний аспект	19
Лукьяненко Д.В. Мовний вибір молодого покоління	22
Соловійова В.С. Особливості наголошування дієслів у творчості Ліни Костенко	24
Адасько А.І. Особливості акцентуації прикметників у творчості Ліни Костенко	26
Бережанська Х.Р. Функційне навантаження неповних еліптичних речень в українській мові	28
Корнієнко І.А., Єфімовська О.І. Ономастичний світ прозових творів Люко Дашвар	29
Корнієнко І.А., Снитко А.І. До питання про топонімізацію назв тварин у сучасній українській мові	33
Іванова К.В. Особливості ділового спілкування в різних країнах світу	35
Кирилова Д.В. Специфіка використання власне інфінітивних односкладних речень в українській мові	37
Герман В.В. Суржик як наслідок інтерференції	39
Василенко В.А., Бугай Ю.О. Методичні основи навчання студента-правника мови спеціальності	42
СЕКЦІЯ «ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИКИ ПІД ЧАС ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ»	46
Баденкова В.М., Короткова Б.О. Вербалізація позначення емоцій у поетичному мовленні д. Кременя	46

Рурик Г.Л. Особливості застосування арт-терапії у роботі психолога у індивідуальній роботі із здобувачами вищої освіти в умовах вищого навчального закладу.	48
Баденкова В.М., Троценко Є.В. Індивідуально-авторські конотації біблеїзмів у поетичному дискурсі д. Кременя	51
СЕКЦІЯ «АРХЕОЛОГІЯ, ДАВНЯ ТА СЕРЕДНЬОВІЧНА ІСТОРІЯ»	54
Ковальський Ю.В. Про культ Діоніса і Посейдона на території України	54
Клюшинцев В.М., Гребенников В.Б. Розкопки поселення Гулеватське І.	56
Ніколаєв М.І. З історії відносин населення північно-західного причорномор'я з Ольвією понтійською	61
Снитко І.О., Островерхов А.С. Про етнічну локалізацію поховання ¹ U аджигольського некрополя.	65
Охота Н.В. Початок формування централізованих держав в Східній Європі.....	71
СЕКЦІЯ «НОВІТНІ ПОГЛЯДИ НА ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКІ ЦІННОСТІ І НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕНТАЛІТЕТ»	73
Домбровська Л.І. Своєрідність творчості Леонардо да Вінчі - великого майстра епохи відродження.	73
Церуш К.В. Національна ідея В.М.Чорновіла	75
Михайлова О.С. Семантико-стилістична характеристика історизмів у романі П. Загребельного «Диво»	78
СЕКЦІЯ «НОВА ТА НОВІТНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ»	80
Березовська Т.В. Проблема національного самовизначення як фактор національної безпеки.....	80
Чернявський В.В. Проблема формування суспільної думки в тоталітарній державі: на прикладі дискримінації репатріантів в СРСР(наприкінці 1940-х - початку 1950-х рр.).....	83
Романенко С.В. Історико-культурна спадщина Заградівської колонії менонітів у сучасній Миколаївській області.....	91
Каблуча Ю.С. Етносоціоекономічний аспект діяльності земських установ Херсонської губернії наприкінці ХІХ-на початку ХХ ст.	93
Пурдик В.А. Особливості соціально-економічних змін в українському селі	

впродовж 1990-2000-х років	95
Сабалдашов В.В. Загальна характеристика релігійної політики Російської імперії щодо німецьких колоністів Півдня України (початок ХІХ ст. – 1850 р.)	96
Теряник М.О. Українські культпоходи на Миколаївщині (1929-1930 рр.)	102
Побережець Г.С. 80-річчя від дня народження В.М. Чорновола	108
Шарін О.В. Урбанізаційні процеси на Півдні України у 60-х рр. ХХ ст. ..	110

СЕКЦІЯ «СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА МОВ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН»

Н.Г. Шарата

Т.П. Кравченко

ВИКОРИСТАННЯ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ (ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ)

Використання сучасних педагогічних технологій в освітньому процесі закладів вищої освіти створює нові можливості реалізації дидактичних принципів індивідуалізації та диференціації навчання, позитивно впливає на розвиток пізнавальної діяльності молоді, їхньої творчої активності, свідомості, реалізує умови переходу від навчання до самоосвіти.

Нині проблема використання сучасних педагогічних технологій у закладах вищої освіти набуває особливої актуальності та важливості. Одним із перспективних напрямків розвитку навчання у світі сьогодні є змішане навчання, яке впроваджують у систему аудиторного навчання та самоосвіти здобувачів.

Реалізація концепції змішаного навчання (blended learning) є новим механізмом проведення перетворень у нашій країні – це відносно новий підхід в освітньому процесі закладів вищої освіти, що створює сприятливе освітнє інформаційне середовище, систему комунікацій, які надають необхідну навчальну інформацію.

Сьогодні у вітчизняній та зарубіжній науці існує багато різних підходів щодо трактування поняття «змішане навчання». Насамперед, воно як інструмент модернізації сучасної освіти на практиці – це новостворені педагогічні методи, що поєднують традиційні підходи організації освітнього процесу, де здійснюється передача знань, та технології електронного навчання. На думку вітчизняних авторів А. Стрюка, Ю. Триуса, В. Кухаренка, змішане навчання – це цілеспрямований процес здобування знань, умінь та навичок в умовах інтеграції аудиторної та позааудиторної навчальної діяльності суб'єктів освітнього процесу на основі використання й взаємного доповнення технологій традиційного, електронного, дистанційного та мобільного навчання за наявності самоконтролю студента за часом, місцем, маршрутами та темпом навчання.

Таким чином, blended learning – це освітня концепція, у межах якої здобувач вищої освіти опановує знання і самостійно (онлайн), і очно (з

науково-педагогічним працівником). Перевагами даного підходу у навчанні є можливість контролювати час, місце, темп і шлях вивчення матеріалу. За своєю суттю *blended learning* – це поєднання традиційних аудиторних занять та сучасної цифрової освіти.

Основними елементами моделі змішаного навчання є лекційні та практичні заняття, семінари, практичні завдання (самостійні та контрольні роботи, реферати, презентації, «круглі» столи, бесіди, тренінги тощо), навчальні матеріали (підручники, методичні посібники, словники, енциклопедії), он-лайн спілкування (чат, форум, e-mail), індивідуальні та групові он-лайн проекти, аудіо- та відеолекції, анімації.

Модель змішаного навчання не передбачає радикальної відмови від класичної моделі, оскільки очна освіта дає важливі мовні, соціокультурні навички і має емоційну складову, а стає лише підходом, який заклади вищої освіти можуть застосовувати «тут і зараз», актуалізуючи освітньо-виховний процес.

Науково-педагогічний працівник в аудиторії – це насамперед, особистість, зі своєю життєвою позицією, професійною філософією, живий та емоційний, який може бути різним: сумним, веселим, сердитим, добрим... Він залишається в освітньому процесі, але його роль кардинально змінюється. Проте і електронне навчання має свої переваги, перш за все, це індивідуалізація. Здобувачів вищої освіти багато, і неможливо кожному приділити достатньо уваги і часу – використовуючи електронну форму навчання, викладач контактує безпосередньо тільки з конкретним здобувачем.

Основне завдання науково-педагогічного працівника, застосовуючи модель змішаного навчання, грамотно скласти курс і розподілити навчальний матеріал. Необхідно вирішити, який матеріал необхідно опрацювати під час аудиторних занять в закладі вищої освіти, а що можна засвоїти, вивчити і вирішити вдома, які завдання підходять для індивідуальних занять, а які – для групової роботи.

На нашу думку, змішане навчання передбачає, що базовий матеріал викладається на лекційних та практичних заняттях, а розширений і поглиблений – здобувачі засвоюють у процесі електронного навчання. Заняття проходять у формі захисту проектів, презентації, дебатів або дискусії між здобувачами вищої освіти або викладача із здобувачами. Електронний блок повинен містити проекти для роботи в групі, творчі, лабораторні та практичні завдання, довідкові матеріали і посилання на додаткові матеріали в мережі Інтернет, підсумкові тести, а також завдання підвищеної складності для обдарованих здобувачів.

Модель змішаного навчання має свої переваги та недоліки. Аналізуючи всі переваги, потрібно зазначити, що *blended learning* вчить організовувати і планувати роботу самостійно, незалежно здобувати й аналізувати знання, шукати і відбирати інформацію, приймати рішення, формувати навички презентації проектів, займатися самоосвітою.

Проте, незважаючи на значні переваги, використання моделі змішаного навчання має певні недоліки, з-поміж яких небажання окремих науково-педагогічних працівників використовувати електронне навчання, недостатній рівень володіння технологіями викладачів та здобувачів, залежність від техніки та Інтернету. Слід зазначити, що впровадження змішаної форми навчання вимагає значних зусиль із боку викладача.

На сьогодні перед сучасним науково-педагогічним працівником стоїть непросте завдання: навчаючись і перебудовуючись, навчити і підготувати грамотне майбутнє покоління. Кожен науково-педагогічний працівник, застосовуючи модель змішаного навчання має можливість бути сучасним, активно діяти в інформаційному середовищі, використовувати найновітніші досягнення техніки в своїй професійній діяльності.

Модель змішаного навчання спробували застосувати на кафедрі українознавства Миколаївського національного аграрного університету під час викладання курсу української мови (за професійним спрямуванням), оскільки у ХХІ ст. мовна фахова підготовка здобувачів вищої освіти аграрного вищого навчального закладу набуває великого значення в контексті тих завдань, що стоять перед освітянами. Упровадження української мови в систему вищої світи, зростання ролі її як мови професії створює умови для досконалого опанування не тільки її граматичних, стильових особливостей, але й системи нової сучасної термінології, зокрема економічної для здобувачів Навчально-наукового інституту економіки та управління.

Ті кардинальні зміни, яких зазнає економіка України, мають своє мовне вираження. Тому, вивчаючи українську мову, здобувач вищої освіти має чітко усвідомлювати всю глибину і взаємопроникливість економічних явищ та процесів, а також на високому рівні вільно володіти українською мовою. Мова є засобом спілкування, а професія – інформаційним матеріалом, який використовуємо для вирішення важливих проблем економічного, господарського життя, завдяки доречному, умілому, правильному виборові мовних одиниць. Знання мови професії підвищує ефективність праці, продуктивність виробництва, допомагає краще орієнтуватися у ділових відносинах.

Сучасний студент має формувати чуття мови, самовдосконалюватися, прагнути до знань, контактувати з фахівцями, які досконало знають наукову мову. Зважаючи на російськомовну специфіку південного регіону України, основними завданнями вивчення української мови здобувачами різних спеціальностей вбачаємо, по-перше, у подоланні індиферентного, а часом і негативного ставлення до курсу, практичного опанування мови, а також активізація пасивних знань, набутих у школі. ***Вивчаючи курс «Українська мова (за професійним спрямуванням)», використовують 2 основні моделі змішаного навчання.***

Розглянемо ротаційну модель (англ. *StationRotationModel*) «змішаного навчання». За цієї моделі поділяємо академічну групу на

підгрупи так, що з однією підгрупою можна вивчати певну тему, в той час як інша – самостійно працює за комп'ютерами, а ще одна підгрупа – взаємодіє в команді і разом вирішує поставлені завдання. Усі підгрупи виконують взаємопов'язану роботу, відштовхуючись від особистих потреб/рівнів кожного здобувача вищої освіти.

Приклад проведення заняття за ротаційною моделлю з теми «Культура наукової і професійної української мови» у Миколаївському національному аграрному університеті.

Перша підгрупа разом із науково-педагогічним працівником вивчають основні дефініції: наукова лексика, термін, термінологія, терміносистема, професіоналізм, професійний жаргонізм, фразеологізм, тематичне членування термінів, способи творення термінів, термін-запозичення, синоніми, антоніми, багатозначні слова.

Друга підгрупа самостійно працює за комп'ютерами, готуючи презентацію професії, яку освоює, навчаючись в університеті. Попередньо викладач поставив проблемні питання, на які здобувачі вищої освіти мають відповісти у презентації.

Третя підгрупа – взаємодіє в команді, пам'ятаючи, що найбільшою розкішшю на світі є розкіш людського спілкування й готується до рольової гри «Зустріч з професією».

Використовуючи ротаційну модель в освітньому процесі вдається поглибити словниковий запас здобувачів вищої освіти; влучно, доцільно, доречно використовувати наукову фахову лексику; надавати перевагу власне українським термінам у побудові думок; добирати відповідні синонімічні, антонімічні варіанти для пояснення мовних ситуацій; працювати зі словниками та в Інтернет-мережі для поглиблення фахової компетентності; інтегрувати фахові й філологічні знання здобувачів вищої освіти; сприяти формуванню наукового мислення.

Ця модель має такі особливості:

- здобувачі вищої освіти переміщуються в навчальній аудиторії за певний проміжок часу між різними освітніми «станціями»;
- хоча б одна підгрупа (наприклад, якщо в групі 25 здобувачів, то до однієї підгрупи входить 6-7 здобувачів) повинна виконувати завдання он-лайн, інші – працювати над проектом;
- здобувачі вищої освіти мають пройти усі «станції» під час заняття.

Розглянемо модель «Flex» (англ. *FlexModel*) «змішаного навчання». Приклад проведення заняття за моделлю «Flex» з теми «Особливості використання числівників у професійному мовленні. Особливості запису цифрової інформації».

Попередньо здобувачі вищої освіти ознайомилися із теоретичними засадами вищезазначеної теми, які було підготовлено викладачами та розміщено на сайті університету у системі Moodle (логічно структурований та комплектний освітньо-методичний матеріал, що покращує умови для самостійного опанування дисципліни). Під час

проведення заняття кожен здобувач вищої освіти працює за планшетом, ноутбуком, смартфоном тощо. Усе виглядає дуже хаотично, але коли ви запитаете когось із здобувачів, що вони роблять, ви почуєте відповідь, що вони працюють над орфографічним, лексичним, граматичним завданнями. Усі здобувачі мають власний «плей-лист» активності, який вони мають виконати за певний час. Коли щось не зрозуміло, вони можуть запитати свого одногрупника чи викладача. Водночас науково-педагогічні працівники спостерігають за ситуацією і запрошують підгрупи здобувачів для обговорення матеріалу, який вони не зрозуміли.

Особливістю цієї моделі є те, що основою цієї моделі є он-лайн-навчання, кожен здобувач має свій гаджет і можливість самостійно закріплювати свої знання на практиці.

Здобувачі вищої освіти мають можливість бути максимально мобільними і враховувати свої потреби для вивчення теми. Кожен здобувач має індивідуальний графік і завдання. Зі здобувачами працюють доцент і асистент, перший проводить персональні зустрічі з групами здобувачів, які щось не зрозуміли або ж мають труднощі з виконанням завдання, а другий – відповідає на будь-які запитання здобувачів вищої освіти під час роботи.

Отже, моделі «змішаного навчання» сприяють швидкому засвоєнню фахових дисциплін, знань із фундаментальних наук, дозволяють орієнтуватися у професійній діяльності. Майбутній спеціаліст вчиться працювати із науковою лексикою, вирішує важливі мовні проблеми, пов'язані із труднощами слововживання, секретами ділового мовлення і професійного спілкування, достеменно оволодіває законами лексичної сполучуваності слів тощо.

Подібні моделі «змішаного навчання» сприяють формуванню комунікативної культури у сфері професійного мовлення, а також поглибленню навичок практичного володіння мовою в обсязі тематики, зумовленої фаховими потребами, задовольнити які сьогодні можуть нові форми, методи, шляхи здобуття глибоких професійних знань завдяки використанню інноваційних методик змішаного навчання.

Використання інноваційних методик змішаного навчання допомагає здобувачам вищої освіти засвоїти особливості професійного мовлення на граматичному, лексичному, орфографічному, фразеологічному та стилістичному рівнях.

ДЕРЖАВНО-ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ СТУДЕНТІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ФІЛОЛОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

У даній статті представлено матеріали досвіду роботи викладача щодо державно-патріотичного виховання студентів під час вивчення дисциплін «Українська мова» та «Зарубіжна література».

Серед основних напрямків виховання молоді найбільш актуальним сьогодні є державно-патріотичне виховання. Саме воно закладає фундамент для формування свідомості як сучасної молоді, так і прийдешніх поколінь українців, що вбачатимуть у державі запоруку особистісного розвитку і сповідуватимуть ідеї гуманізму, демократії, свободи, толерантності, виваженості та відповідальності за своє життя та долю рідної держави.

Провідне місце у формуванні державно-патріотичних почуттів студентів посідає вивчення української мови. Адже патріотизм починається саме зі ставлення до рідної мови. Підростаюче покоління має усвідомити, що без оволодіння державною мовою неможливо стати повноцінним громадянином своєї держави, патріотом України та й просто інтелігентною людиною, кваліфікованим спеціалістом будь-якої галузі господарства. Тож основна мета, яку повинен поставити перед собою викладач, – це формування національно-свідомої, духовно багатой мовної особистості.

Насамперед цьому сприяє спеціально підібраний дидактичний матеріал. Використання у процесі виконання різних видів робіт, написанні диктантів, творів, переказів, аудіюванні художніх та наукових текстів, читанні текстів мовчки та вголос уривків із творів українських письменників: Т.Шевченка, І.Франка, Лесі Українки, Л.Костенко, В.Симоненка, Є.Гуцала, М.Стельмаха, О.Довженка та ін., текстів, пов'язаних з українською історією, зі становленням української державності, минулим та сучасним України, видатними громадянами, текстів, пов'язаних з історією Миколаєва та Миколаївської області як малої Батьківщини. Для збагачення словникового запасу студентів проводиться лексична робота: вивчення фразеологізмів, їх лексичного значення, редагування текстів, які містять повтори слів, русизми, іншомовні слова. Такі вправи сприяють розумінню студентами негативної ролі суржика, русизмів, невиправданого використання іншомовних слів, які засмічують мову або роблять її примітивною і нелітературною.

Під час проведення занять з української мови використовуються сучасні тексти, що руйнують стереотип неповноцінності української мови, який раніше активно насаджувався українцям, сприяють утвердженню в підростаючого покоління думки про те, що українська мова є сучасною, багатого, культурною, розвиненою мовою, що здатна обслуговувати усі сфери життя суспільства.

Для усного і писемного мовлення студентів використовується така тематика: Роль молоді у вирішенні мовних проблем в Україні. Мій внесок у справу піднесення престижу державної мови. Без минулого немає майбутнього. Сьогодення України – на шляху входження до європейського співтовариства. Український народ і його місце серед народів Європи й світу. Роль молоді у розбудові і зміцненні української державності.

Відображення в національних традиціях менталітету рідного народу. Самопізнання, самовдосконалення молодшої людини – необхідна умова розвитку її наукового та творчого потенціалів та інші.

.....Формування державно-патріотичного виховання сприяє проведення предметних тижнів з української мови та літератури, святкування Міжнародного дня рідної мови та Дня української писемності, участь студентів I-III етапах Всеукраїнської олімпіади з української мови, Міжнародному конкурсі з української мови ім. Т.Г.Шевченка, участь студентів у наукових-теоретичних конференціях.

Студенти залучаються до участі у інформаційних проектах, які мають на меті пропагувати українську мову серед однолітків, спонукати їх до її вивчення та щоденного використання. Прикладом такого проекту є серія відеоуроків із орфографії, підготовлена студентами першого курсу, проект до Дня української писемності та мови, що включав проведення інформаційних хвилинки та підготовку відеоролика.

Сьогодні нам доводиться жити і працювати у непростих умовах боротьби, за євроінтеграцію. Зарубіжна література прокладає нашій молоді шлях у майбутнє через культуру. Іншого шляху до цивілізованого світу немає. Саме культура – найкоротша відстань між народами. Тому від стану розвитку літературної освіти залежить духовний стан молодого покоління, а отже, і всієї країни. Саме через таку призму відбувається вивчення зарубіжної літератури під час лекційних та семінарських занять. Кожен твір, який вивчається, розглядається як індивідуальний досвід особистості щодо життя в конкретному соціокультурному просторі, досвід щодо інтеграції України у світовий духовно-культурний простір.

Під час вивчення курсу «Зарубіжна література» часто використовуються міжпредметні зв'язки із українською літературою, історією України, звертається увага, як одні й ті ж теми висвітлюють письменники різних країн, під час вивчення життєпису письменників встановлюється їх зв'язок з Україною, акцентується увага на втіленні української тематики. Твори зарубіжних письменників вивчаються в українських перекладах, що дає змогу зосередити увагу студентів на майстерності художніх перекладів, яскравих барвах української мови, а отже, виховує любов до рідної мови, прагнення до її збереження.

Вивчаючи життя інших країн, студенти розуміють, що є загальнолюдські цінності й водночас у кожного народу свої. Це сприяє національній самоідентифікації, усвідомленню національних цінностей та необхідності їх збереження в умовах глобалізації світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Жадан М.Н. Виховуємо патріотів художнім словом //Вивчаємо українську мову та літературу.– 2012 - № 15.
- 2.Ковальова Т.В. Мова як засіб вираження національної самосвідомості //Вивчаємо українську мову та літературу.– 2011 - № 12.
- 3.Кухаренко П.М., Резнікова О.О. Формування громадської позиції сучасної молоді//Україна на зламі тисячоліть – 20 років незалежності (1991-2011): зб. наук. пр. /Редкол.: Кобець А.С. (відп. ред. та ін..) – Д.: Видавництво «Придніпров'я», 2011. – Вип. 3. – С.169-174.
- 4.Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді.//Додаток до наказу Міністерства освіти і науки України від 16.06.2015 р. № 641

А.В. Марценюк

УПРОВАДЖЕННЯ ДИСТАНЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У КОНТЕКСТІ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

Порівнюючи традиційну та інноваційну освіту, які сьогодні паралельно існують в Україні, І. Зязюн зробив висновки, традиційна система навчання є безособистісною, "бездітною... безлюдською". У ній "людина... постає... об'єктом, яким можна керувати за допомогою зовнішніх впливів, загальних стандартів і нормативів".

Використання традиційного навчання: лекцій, практикумів, семінарів часто призводить до пасивності здобувачів вищої освіти і не викликає особливої зацікавленості у прояві своїх можливостей. Тому одним із завдань сучасної освіти є підвищення інтересу до здобуття знань, з іншого боку активізація їх діяльності по набуттю цих знань самотійно.

Творчий сучасний креативний педагог має широкі можливості і необмежене поле для інноваційної діяльності, оскільки має можливість експериментувати на практиці і переконуватися в ефективності обраних методик навчання. У наш час є закономірним і необхідним явищем пошук нових форм і методів організації освітнього процесу. Саме інноваційні підходи до навчання формують у здобувачів вищої освіти стійкий інтерес до вивчення дисциплін, допомагають формувати навички професійної і навчальної діяльності, спонукають до творчості, здатні викликати емоції, впливають на глибину і міцність знань.

Спектр методик і технологій, що складають її зміст досить широкий і кожна з них має ряд переваг: вальдорфська педагогіка, технологія саморозвивального навчання Г. Селевка, дальтон-технологія, колективний спосіб навчання (О. Рівін, В. Дяченко), ігрові технології, методика Марії Монтессорі, технологія модульного та модульно-розвивального навчання, проектні технології, розвивальне навчання, технологія рівневої диференціації М. Гузика, адаптивна система навчання А. Границької, технології проблемного навчання, сугестивні технології, продуктивна освіта, особистісно-орієнтоване розвивальне навчання І. Якиманської, школа «діалогу культур», інтерактивні та інформаційні технології та деякі інші.

Впровадження інновацій є специфічним і досить складним завданням викладача, потребує особливих знань, навичок, здібностей. Викладач має володіти системним мисленням, розвинутою здатністю до творчості, сформованою й усвідомленою готовністю до інновацій, вміло поєднувати форми і методи, проводити паралелі між предметами, проводити інтегровані заняття, впроваджувати елементи змішаного навчання.

Мій досвід та досвід педагогів показує, що лише вдала побудова заняття дасть змогу розвивати творчі здібності, а значить, і формувати творчу, всебічно розвинену, комунікативно грамотну особистість, розвинену інтелектуально, здатну мислити творчо та критично, застосовувати набуті знання у нестандартних ситуаціях, неординарно розв'язувати проблеми.

Під час проведення навчальних занять я нерідко застосовую інноваційні технології поряд з традиційними методами навчання вміло поєднуючи їх, що сприяє досягненню високого рівня знань у здобувачів вищої освіти, які не тільки читають, пишуть і слухають, а й вміло аналізують

і синтезують інформацію, критично та творчо мислять, навчають один одного, обмінюються думками, аналізують помилки і проводять корекцію.

Застосування мультимедійних та мережевих технологій виводять освітній процес на новий рівень, дозволяють зробити здобувача вищої освіти не лише споглядальником готового навчального матеріалу, але і учасником його творення, перетворення, оперативного використання, практично реалізувати величезний потенціал перспективних методичних розробок, знайдених в рамках традиційного навчання, які, проте, залишалися незатребуваними або через певні об'єктивні причини не могли дати там належного ефекту.

Мультимедіа-технології перетворили комп'ютер на повноцінного співрозмовника здобувача вищої освіти, його активним помічником, бо не виходячи з дому або навчальної аудиторії, будинку, офісу, можна бути присутніми на лекціях видатних вчених та педагогів, брати участь у конференціях, діалогах, вести кореспонденцію, читати лекцію викладача, розміщену на освітньому порталі Moodle або на веб-сторінці, користуватися електронною книгою, як навчальним засобом, що відкрив можливості «читати», аналізувати «живі» озвучені сторінки, тобто можливості бачити, чути, читати, переглядати навчальні відеофільми, відео-презентації ознайомитись з рекламою нової книги (буктрейлером), виконувати завдання різних видів у електронному середовищі, де одразу ж отримати оцінку за виконану роботу і провести корекцію.

Застосовуючи мережеві технології, що призначені для телекомунікаційного спілкування учасників освітнього процесу, колегами, працівниками бібліотек, лабораторій, установ освіти тощо, через всесвітню мережу Інтернет здійснюється доступ до баз даних електронної пошти, веб-сторінок, навчальних сайтів, а також до завдань "хмарки" створеної викладачем на платформі Google, що пов'язуються з електронною поштою.

Розвиток комп'ютерних мережних технологій став однією з перспективних платформ для розвитку сучасної системи дистанційної освіти, електронного навчання (e-learning), мобільного навчання (m-learning), які ефективно використовуються для різноманітних форм навчання. У зв'язку з цим визначився новий напрям – змішане навчання, яке переводить освітній процес у вищі на якісно новий рівень, забезпечуючи цілу низку переваг. Процес навчання стає комфортним, індивідуальним з максимальною якістю і з мінімальною затратою часу. На лекційних заняттях зручно поєднувати усний виклад теоретичного матеріалу з ілюструванням схем, таблиць, діаграм, розміщених на слайдах відео-презентацій, а для закріплення матеріалу застосовувати перегляд відео-сюжетів. Крім того, здобувачі вищої

освіти нерідко самі долучаються до створення відео-роликів, скажімо, буктрейлерів – сучасної реклами книги, де учасниками є вони самі. Під час практичних та семінарських занять можливе виконання письмових завдань з проблемою, поданою на слайді або у відео-сюжеті. Наприклад, під час виконання завдання перегляд сюжету з роз'ясненням правил О.Авраменком. А також доцільним є консультування здобувачів вищої освіти з тих питань, з якими виникали труднощі при виконанні самостійної роботи в режимі он-лайн, обговорення продуктів діяльності і виконання типових завдань в аудиторії. Крім традиційних засобів здобування та поглиблення знань, здобувачами вищої освіти все частіше застосовуються мобільні телефони, смартфони та інші типи електронних засобів комунікації, які можуть використовуватися під час навчально-виховного процесу у вищому навчальному закладі не як засіб зв'язку чи гри, а для підготовки до заняття з мови чи літератури, повторення правил правопису, прослуховування текстів творів чи зразків для вивчення віршів на пам'ять тощо.

Як свідчать дослідження щодо впровадження змішаного навчання, яке здійснюється у поєднанні традиційних технологій з дистанційним навчанням, то це дає гарні результати. Змішане навчання можна здійснювати за наступними моделями:

1. Модель «Face-to-FaceDriver» - частина матеріалу вивчається в аудиторії за участю викладача, а додаткова інформація організовується дистанційно.
2. Модель «Rotation» - розподіл навчального часу між індивідуальним електронним навчанням і аудиторною роботою разом з викладачем, який може також здійснювати дистанційну підтримку при електронному навчанні.
3. Модель «Flex» - значна частина навчальної програми засвоюється в умовах електронного навчання, а викладач супроводжує здобувачів дистанційно, для відпрацювання питань, складних в розумінні, організовує аудиторні консультації з малочисельними групами або індивідуально.
4. Модель «OnlineLab» - навчальна програма засвоюється в умовах електронного навчання, яке організовано в аудиторіях і супроводжується викладачем (в поєднанні з навчанням в традиційній формі).
5. Модель «Self-blend» - здобувачі самостійно вибирають додаткові до основної освіти курси, що проводяться різними освітніми закладами.
6. Модель «OnlineDriver» - засвоєння більшої частини програми з дисципліни за допомогою електронних ресурсів інформаційно-освітнього середовища; аудиторні зустрічі з викладачем носять періодичний характер (обов'язковими є процедури аудиторних консультацій, екзаменів).

Отже, останні досягнення в галузі високих технологій відкривають перед

намиширокі можливості отримання знань. Застосування активних форм і методів викладачем відкриває перед здобувачами вищої освіти джерела необмеженої інформації, необмежених ресурсів та можливостей, які зростають з кожним роком.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України: Історія. Теорія: підручн. для студ. та викл. вищ. навч. закл. / А.М. Алексюк. – К.: Либідь, 1998. – 558с.
2. Биков В. Ю. Моделі організаційних систем відкритої освіти : монографія / В. Ю. Биков. – К. : Атіка, 2009. – 684 с.
3. Духаніна Н.М. Медіатехнології як мотивація студентів до навчання / Н.М. Духаніна // Вища освіта України. – №12. – 2008. – С.189–193.
4. Іванов В.Ф. Медіаосвіта та медіаграмотність: підручник / Ред.-упор. В.Ф. Іванов, О.В. Волошенюк; За науковою редакцією В.В. Різуна. – Київ : Центр вільної преси, 2012. – 352 с.
5. Коваль І.І. Психолого-педагогічні умови розвитку творчих здібностей школярів. Програма «Обдаровані діти» / І.І. Коваль // Обдарована дитина. – 2009. – №8. – С. 20–29.
6. Когут О.І. Інноваційні технології навчання української мови і літератури / Укладач О.І.Когут. – Тернопіль: Астон, 2005. – 204 с.
7. Падалка О. С. Педагогічні технології / О.С. Падалка. – К.: Укр. енциклопедія, 1995.
8. Шелехова Г. Використання комп'ютерних технологій на уроках української мови // Українська мова і література в школі. – 2006. – №8. – С.4-8

Л. В. Рускуліс

МОВНА КАРТИНА СВІТУ:ЛІНГВІСТИЧНИЙ І ЛІНГВОДИДАКТИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті проаналізовано теоретичні основи дефініції «мовна картина світу» в історичному аспекті, роль слів-символів та концептів у формування мовної картини світу мовця; лінгводидактичні засади опрацювання етнокультурної лексики в роботі з регіональними й прецедентними текстами.

Уся перероблена інформація реалізується в мові, формує систему поглядів, вербалізовану в словах, словосполученнях і реченнях. Оскільки кожен

народ уявляє, відчуває й інтерпретує світ по-своєму, можна говорити про існування мовної картини світу (далі МКС – Л. Р.) – способу світобачення, що моделює та концептуалізує образи за допомогою певних мовних форм. Поняття «картина світу» базується на студіюванні уявлень людини про навколишній світ, під яким розуміють саму людину, її буття, середовище, найважливіші умови існування в світі. На її становлення впливають історичні (традиції, мова), географічні (природа, клімат) й соціальні чинники (виховання, навчання). Проблему дефініції «мовна картина світу» порушує у своїх дослідженнях Вільгельм фон Гумбольдт. У праці «Про різноманітність будови людської мови та її вплив на духовний розвиток людства» учений висловив думку, що «різні мови є для нації органами її оригінального мислення й сприйняття», через мову «усе, створене народом у минулому, впливає на індивіда, індивідуальність людини». Науковець наголосив, що саме в мові «знаходимо сплав одвічно мовного характеру з тим, що увібрала мова від характеру нації» [1]. Кожна окрема мова індивідуально й неповторно сприймає та реалізує безмежність і різноплановість світу, називаючи окремі фрагменти світу особливо, по-своєму, а своєрідність створеної ним картини світу визначається вираженням індивідуального, групового й власного самотнього національного досвіду. У сучасній лінгвістиці дефініція МКС інтерпретується як «мозаїкоподібна польова структура взаємопов'язаних мовних одиниць, що відбиває відносно об'єктивний стан речей довкілля і внутрішнього світу людини» [2, с. 15]; «характер відображення концептуальної картини світу в мові і мовні засоби вираження знань про неї» [3, с. 82]. Приймаємо такі думки учених, і визначаємо, що МКС сучасного мовця – це світобачення й осмислення навколишньої дійсності за допомогою мовних знаків, ментальний зв'язок людини зі світом за допомогою мовних одиниць однієї окремо взятої людини, з одного боку, й усього етносу з іншого, адже людина не існує поза соціумом, а активно взаємодіє з ним.

Вербалізація МКС відбувається за допомогою слів-символів і концептів. За В. Жайворонком, символ – це «умовне позначення якогось предмета, поняття або явища; ... це уява особливого роду, але завжди конкретно взята з зовнішнього світу; у кожного народу в символіці є свої особливості, що пояснюються передусім специфікою спілкування цього народу з довкіллям» [2, с. 537]. Таке поняття є специфічно національним, його семантика виявляється через світосприйняття носія певної культури. Услід за В. Масловою, концепт – це «семантичне утворення, позначене лінгвокультурною специфікою й тою чи іншою мірою характеризує носіїв певної етнокультури»; «...відображаючи етнічне світобачення, маркує етнічну мовну картину світу» [4, с. 47]. У сучасній лінгвістиці концепт – це вербалізоване представлення світу ментальною лексикою й етнокультурною специфікою, що базується на знаннях і досвіді носія мови,

а для його осмислення потрібно оперувати почуттями, уявленнями, інтуїцією.

Розуміння МКС відбувається через опрацювання регіонального тексту (О. Горошкіна, Р. Дружененко, О. Кравчук, А. Нікітіна, М. Пентиліук), який реалізує мету вивчення мови – «формування національно свідомої, духовно багатой мовної особистості з виробленими вміннями й навичками комунікативно виправданого користування усіма засобами мови в різних стилях, типах, жанрах, в усіх видах мовленнєвої діяльності» [6, с. 224], й прецедентного тексту, що «суттєвий для тієї чи іншої мовної особистості в емоційному та когнітивному планах, апеляція до якого може неодноразово відновлюватися в процесі комунікації через пов'язані з цим текстом прецедентні висловлювання, прецедентні імена чи прецедентні ситуації» [5, с. 21]. й до якого уналежнюють: твори української й світової літератури, класиків української літератури, твори світової літератури, українські народні казки й казки народів світу, твори античної міфології, Біблію, українські народні пісні, пісні українських авторів, художні фільми тощо. Вдало дібрані регіональні й прецедентні тексти, на нашу думку, допоможуть залучити сучасну молодь до загальнокультурних і власне українських цінностей на тлі розширення знань про історію й сьогодення певного регіону України, виховуватимуть любов до нього й повагу до людей, які тут народилися, сприятимуть національно-патріотичному вихованню молоді через засвоєння місцевої топоніміки, ономастики, лексики ремесел і професій, характерних для промисловості певного регіону, дослідження мовних особливостей творів місцевих письменників тощо.

Отже, чільну роль у становленні майбутнього фахівця відіграє знаково-символічна система мови, засоби й шляхи її концептуалізації, укладання специфічного етнонаціонального тезаурусу мовця, що формує його неповторну мовну картину світу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гумбольдт В. Язык и философия культуры / пер. с нем. / Гумбольдт В. – М. : Прогресс, 1985. – 451 с.
2. Жайворонок В. В. Українська етнолінгвістика: Нариси: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. В. Жайворонок. – К. : Довіра, 2007. – 262 с.
3. Лисиченко Л. А. Рівні мовної картини світу і їхня взаємодія / Л. А. Лисиченко // Лінгвістичні дослідження : [зб. наук. праць]. – Харків, 2005. – Вип. 16. – С. 80-87.
4. Маслова В. А. Лингвокультурология : Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Маслова Валентина Араамовна. – М. : Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.
5. Меркотан Леся Йосипівна Прецедентні тексти систем інтертекстуальності / Автореферат дисертації на

здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. – Чернівці, 2016. – 21 с.

6. Пентиліук М.І. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики : збірник статей / Пентиліук Марія Іванівна. – К. : Ленвіт, 2011. – 256 с.

7. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник / Селіванова Олена Олександрівна. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.

Д. В. Лукьяненко

МОВНИЙ ВИБІР МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ

У розвідці визначено актуальну мовну ситуацію в Україні. Розглянуто реалії й перспективи мовного вибору молодого покоління в контексті євроінтеграційних процесів.

Мова як генетичний код є тим елементом, що дозволяє не порушити міжпоколіннєвий зв'язок, забезпечити високий рівень соціокультурного розвитку з урахуванням історичного досвіду становлення й формування нації.

Нинішня мовна ситуація в Україні є доволі розмаїтою. Насамперед значну частку мовного простору займає суржик, який почасти виправдовується двомовною специфікою того чи того регіону, зокрема Південного. Із цього приводу слушною видається думка соціолінгвістки Лариси Масенко: «Це досить шкідлива практика, бо, по-перше, від частого «переключання» мови у багатьох громадян із низьким рівнем мовної компетентності відбувається «зламування мовного коду», що продукує суржик» [1].

Іншим варіантом засмічення мови є надмірне поширення й використання слів іншомовного походження – так званих варваризмів, тобто слів, створених за іншомовним зразком зі збереженням структурних ознак чужих мов та різним ступенем пристосування до фонетики й морфології мови-реципієнта [2], у конкретному контексті – української мови. Така тенденція пояснюється тим, що інформаційно-цифрова дійсність продукує настільки багато реалій, що укладачі словників не встигають фіксувати й упорядковувати номінації, які водночас активно використовуються мовцями.

Грунтовне дослідження джерел таких запозичень здійснено професоркою Мариною Навальною на матеріалі української періодики. Науковиця наводить такі приклади: секонд хенд, фастфудівський, месидж, відуїкендувати тощо [2]. Необхідно наголосити, що такі слова можуть писатися як кирилицею, так і латиницею. Саме останній варіант значно ускладнює загальне розуміння оформленої варваризмами інформації через нерозуміння мови оригіналу (найчастіше – англійська).

Команда активістів з-поміж поціновувачів української мови з науковим супроводом Івана Ціхоцького, доцента кафедри української мови Львівського національного університету імені Івана Франка, започаткувала проект «Словотвір» – майданчик для перекладів запозичених слів. Автори зауважують, що «здатність до утворення нових слів – одна з характерніших особливостей «живих» мов» [3]. Тому з метою доведення життєвості української мови кожен користувач Інтернету може долучитися до наповнення названого ресурсу. Варто акцентувати, що слово «Інтернет» на «Словотворі» пропонують замінити на «усемережжя» [3]. Очевидно, що змістове наповнення звичної назви за умови такої заміни не втрачається. Доцільність таких нововведень підтверджується практикою застосування їх в освітньому процесі. Наприклад, для осіб, які не вивчали англійську мову та не є активними користувачами віртуального простору, незрозумілим є призначення символу # – хештег (гештег). У такому разі повноцінним видається замінник «слововказ» [3], адже hash – «символ ґратки», а tag – мітка, необхідна для швидкого пошуку інформації. Аналогічним є випадок із (не)розумінням і можливістю подальшої реалізації такого формату популяризації читання, як буккросинг – від англійських слів bookcrossing – обмін книгами, де book – книга, а crossing – перехрещування, перетин. Очевидними є відповідники: книгомандри, книговорОт, книговерт, книгобіг тощо [3].

Ситуація нерозуміння значення варваризмів більш властива для людей «третього віку», позаяк молодь на шляху до євроінтеграції в економіці, освіті та інших галузях опановує іноземні мови. Разом із тим однією із європейських державотворчих стратегій є збереження мовних традицій. Тому мовний вибір має бути усвідомленим, принциповим і зорієнтованим на перспективи повноцінної репрезентації держави Україна на міжнародному рівні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Масенко Л. Мовна невизначеність – занепад держави [Електронний ресурс] / Лариса Масенко. – Режим доступу: <https://gre4ka.info/suspilstvo/356-13larysa-masenko-movna-nevyznachenist-zanepad-derzhavy>
2. Навальна М. Варваризми в мові сучасної української періодики [Електронний ресурс] / М. І. Навальна // Психолінгвістика. – 2012. – Вип. 9. – С. 217–225. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2012_9_34
3. <https://slovotvir.org.ua>

ОСОБЛИВОСТІ НАГОЛОШУВАННЯ ДІЄСЛІВ У ТВОРЧОСТІ ЛІНИ КОСТЕНКО

У тезах розглянуто особливості акцентуації дієслів. З'ясовано специфіку наголошування дієслів кореневого типу в поетичному мовленні Ліни Костенко.

Питання акцентуації дієслів в українській мові були предметом дослідження багатьох науковців. Історичні аспекти становлення та розвитку системи наголошування дієслівних форм, спираючись на лексикографічні джерела й різноманітні за часовою належністю акцентовані пам'ятки, вивчали І. Огієнко, Л. Булаховський, В. Складенко, З. Веселовська, В. Винницький, В. Задорожний, В. Русанівський, К. Іваночко.

Творчість Ліни Костенко досліджували багато науковців, проте ще не повністю з'ясовані питання, що стосуються мовностилістичних особливостей творів поетеси. Акцентний розвиток слів та їхніх граматичних форм, представлений у поетичному мовленні Ліни Костенко є невичерпним джерелом дослідження системи наголосу сучасної української літературної мови, бо саме з наголосом пов'язана звукова будова української мови, її ритмічна різноманітність і мелодійна різноманітність.

В українській мові наголошування характеризується сталою системою і яскраво вираженою закономірністю. Тому неправильне наголошування може спотворити слова, зробити їх незрозумілими або ж надати їм зовсім іншого значення.

Дієслово, на відміну від інших частин мови, має досить своєрідну акцентуаційну систему. Тут існують певні закономірності як у наголошуванні інфінітивних форм, так і при дієвідмінюванні дієслів. Так, з'ясовуючи закономірності наголошування дієслівних основ, В. Русанівський зробив висновок про те, що при визначенні акцентного типу дієслова багато важить його належність до певного структурного класу, а також взаємовідношення різних наголошених форм у межах структурного класу основ. Коли цього виявляється недостатньо, враховується також наявність суфіксів у дієслівних основах, походження дієслова, видова співвідносність дієслівних основ тощо.[2, с. 303]

Оскільки наголос української мови є морфологічним, або морфонологічним, у чому його принципова відмінність від наголосу в праслов'янській мові, який, як відомо, був фонетичним, то основним принципом для нас є аналіз акцентного явища з урахуванням усієї сукупності морфологічних чинників. Тому акцентне явище аналізується як таке, що супроводжує передусім словотвірну діяльність мовної системи

(найнижчий у цьому разі мовний рівень). Словотворення, у свою чергу, є породженням морфології мови, тобто закономірностей її лексико-граматичної структуризації.[1]

У поезії Ліни Костенко побутують дієслова з різними суфіксальними основами, які належать до відповідних акцентних типів (К, С, РС, КФ, СК, СФ).

Акцентний тип кореневий (К) характеризується нерухомим кореневим наголосом в особових формах однини і множини, які в основі інфінітива виступають із різними суфіксами.

- З інфінітивною основою на -и-:

Отя́мится: отя́мся, отя́м;

Відморóзити: душу відморóжу;

Схóдити: слова, як сонце схóдили в мені;

Прихóдити: по душу теж прихóдив;

Налéжитьсѣ: налéжитьсѣ покута;

Ококо́шитися: аби ж то й ококо́шилось на тім;

Скорóчуватись: і сумнівам скорóчувалась тінь.

- З інфінітивною основою на -а-(-я-):

Слу́хати: слухати;

Ді́хатъ: не ді́хатъ.

- З інфінітивною основою на -ува-(-юва-):

Поспáлювати: поспáлює вустами;

Натя́гувати: слова натя́гують, як луки.

Акцентний тип суфіксальний (С) характеризується нерухомим наголосом на суфіксі основи в усіх особових формах однини й множини.

Акцентний тип коренево-флексійний (КФ) дієслова із приголосним кореня перед інфінітивним суфіксом, що мають кореневе акцентування. Дієслова такого типу в інфінітиві й у формах минулого та майбутнього часу однини й множини мають кореневе наголошування, а в словоформах теперішнього часу і наказового способу вживаються із флексійною акцентуацією.

Акцентний тип суфіксально-кореневий (СК) дієслова з наголосом на суфіксі основи в інфінітиві, у 1-ій особі однини теперішнього часу і в наказовому способі – на суфіксі класу основи, який виконує роль флексії, а в інших особових формах однини й множини теперішнього часу – на корені. У минулому й майбутньому часі виступає суфіксальна акцентуація.

Акцентний тип рухома акцентуація в межах суфікса (РС) охоплює дієслова з акцентованим суфіксом -ува-, в яких наголос пересувається в межах цього суфікса: у формах теперішнього часу однини та множини і в наказовому способі відтягується на голосний –у.

Акцентуаційний аналіз суфіксальних дієслів у поезії Ліни Костенко свідчить про те, що переважна більшість слів відповідає нормам акцентуації.

ЛІТЕРАТУРА

1. Винницький В.М. Наголос у сучасній українській мові. – К.: Рад. школа, 1984. – 160 с.
2. Сучасна українська літературна мова: [морфологія] / За заг. ред. акад. І. К. Білодіда. – К. : Наукова думка, 1969
3. Костенко Л. Триста поезій. – К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2012. – 416 с.

Адасько А.І.

ОСОБЛИВОСТІ АКЦЕНТУАЦІЇ ПРИКМЕТНИКІВ У ТВОРЧОСТІ ЛІНИ КОСТЕНКО

У тезах розглянуто особливості наголошення прикметників у поетичному творі «Між іншим». На прикладі з'ясовано відповідність акцентуації авторського тексту нормам вимови сучасної української літературної мови.

Одним із важливих аспектів акцентології є вивчення і систематизація наголосу української мови шляхом аналізу закономірностей наголошення поетичного мовлення та вивчення лексикографічних джерел. Хоч, правда, воно має ще й свої специфічні особливості, бо не завжди в поезії граматичні наголоси слів та їх форм збігаються з наголосами ритмічними чи функціонально навантаженими. Однак загалом у поетичному мовленні відбиваються основні закономірності й тенденції наголошування слів. Тому поезія, безперечно, є необхідним і невичерпним матеріалом для вивчення й дослідження акцентуаційної системи української мови. Тому мета дослідження – з'ясувати специфіку акцентуації прикметників у поезії Ліни Костенко «Між іншим».

З погляду акцентуації прикметники становлять своєрідний морфологічний клас слів, що характеризується сталим, нерухомим наголосом у всіх відмінкових формах однини й множини [5, с. 34]. Залежно від походження, морфемної будови, давнього наголошування, фонетичного складу, явищ аналогії тощо прикметники можуть належати до одного з двох акцентних типів: до першого – з наголосом на основі (корені, суфіксові чи префіксові) або до другого – з наголосом на флексії. Нерухомість наголосу прикметника в одній із відмінкових форм в однині чи множині [1, с. 71].

У ході аналізу фактичного матеріалу нами зафіксовано 10 (десять) прикметників з наосновним наголосом : си́вою (О.в., одн., жін. р.), нія́кою (О.в., одн., жін. р.), впе́ртою (О.в., одн., жін. р.), до́брою (О.в., одн., жін. р.), безборо́нною (О.в., одн., жін. р.), несинхро́нною (О.в., одн., жін. р.), міща́нське (О.в., одн. с. р.), бі́лим (О.в., одн., чол. р.), мі́нному (О.в., одн., с. р.), магази́нний (Н.в, одн., чол. р.).

Із флективною акцентуацією зафіксовано 2 (дві) лексеми: лихо́ю (О.в., одн., жін. р.) та дурно́ю (О.в., одн., жін. р.).

У таблиці наведено порівняння наголошування лексем із поезії Ліни Костенко та їх наголошуванням у сучасному акцентологічному лексикографічному джерелі.

Поетичний твір	С. І. Головащук «Складні випадки наголошення»
<i>безборо́нною</i>	<i>не зафіксовано</i>
<i>бі́лим</i>	<i>бі́лим</i>
<i>вне́ртою</i>	<i>вне́ртою</i>
<i>до́брою</i>	<i>до́брою</i>
<i>дурно́ю</i>	<i>дурно́ю</i>
<i>краси́вою</i>	<i>краси́вою</i>
<i>лихо́ю</i>	<i>лихо́ю</i>
<i>магази́нний</i>	<i>магази́нний</i>
<i>мі́нному</i>	<i>мі́нному</i>
<i>міща́нське</i>	<i>не зафіксовано</i>
<i>несинхро́нною</i>	<i>не зафіксовано</i>
<i>нія́кою</i>	<i>нія́кою</i>
<i>си́вою</i>	<i>си́вою</i>

Порівнявши акцентування використаних у поезії прикметників із їхнім наголошуванням у сучасних словниках, нами було з'ясовано, що вони мають однакову акцентуацію.

Отже, акцентуаційний аналіз прикметників у поезії Ліни Костенко «Між іншим» дає підстави стверджувати, що авторське наголошування не відрізняється від сучасної літературної норми, хоча воно має й свої специфічні особливості, бо не завжди у поезії граматичні наголоси слів та їх форм збігаються з наголосами ритмічними чи функціонально навантаженими [3, с. 42].

ЛІТЕРАТУРА

1. Винницький В. М. Наголос у сучасній українській мові / В. М. Винницький. – К. : Рад. шк., 1984. – 160 с.
2. Головащук С. І. Складні випадки наголошення / С. І. Головащук. – К. : Либідь, 1995. – 192 с.
3. Зинякова А. А. Акцентуація іменників жіночого роду в поетичній творчості Ліни Костенко / А. А. Зинякова // Наукові праці. Філологія. Мовознавство. – 2017. – Випуск 282. Том 294. – с. 40–43.
4. Костенко Л. Триста поезій. – К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2012. – 416 с.
5. Міджин Р. С. Акцентуація іменників у поезії Лесі Українки : дис....канд. філол. наук : 10.02.01 / Міджин Роман Степанович; Дрогобицький держ. педагог. ун-т ім. І. Франка : Дрогобич, 2007. – 240 с.

ФУНКЦІЙНЕ НАВАНТАЖЕННЯ НЕПОВНИХ ЕЛІПТИЧНИХ РЕЧЕНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У публікації подано погляди лінгвістів на природу лінгвістичних речень; проаналізовано їхні різновиди та функційне навантаження (на матеріалі повісті «Земля» О. Кобилянської).

Питання про конструкції, в яких не вжиті необхідні члени речення (головні чи другорядні), упродовж тривалого часу є предметом особливого інтересу науковців. Адже і до сьогодні немає чітких розмежувань щодо природи еліптичних та ситуативних неповних речень. Актуальним залишається й те, що неповні еліптичні речення часто ототожнюють із односкладними (котрі є повними конструкціями) простими реченнями, у яких також пропущений головний член [2, с. 241]. Тому метою нашої наукової розвідки є поглиблення теоретичних та практичних знань про неповні еліптичні речення на прикладі художнього тексту, бо саме в літературних творах можна простежити «живу» мову, в якій є неповні конструкції. Крім того, частка неповних речень у сучасній українській мові зумовлена комунікативними інтенціями мовця, зокрема прагненням до стислого викладу, конденсації думки, стилістичною доцільністю чи недоцільністю дублювання слів в реченнях.

Речення, у яких одна з ланок їхньої будови не вимовляється, однак фіксується свідомістю – це неповні речення. Значна кількість мовознавців різних епох неоднозначно трактували термін «неповне речення». Так, М. Греч називав неповними такі синтаксичні конструкції, у яких не має будь-якого члена речення, а Ф. Буслаєв доводив, що пропущеними словами можуть бути тільки головні члени. На сьогодні, одні вчені вважають, що неповними реченнями потрібно називати такі, в яких пропуск зумовлений контекстом чи ситуацією. Інші – неповними вважають речення з відсутнім членом, зумовленим граматичною структурою цього речення [3, с. 132–133]. Отже, можна сказати, що неповними є такі речення, у яких пропущені як головні, так і другорядні члени, однак вони перебувають у свідомості мовця

Еліптичні неповні речення – це такі конструкції, в яких пропущений член зумовлюється структурою самого речення, а не контекстом чи ситуацією мовлення. Цей тип неповного речення завжди має пропущений присудок, який устанавлюється лише приблизно. Специфіка таких речень полягає в тому, що за семантикою вони повні, а за структурою – неповні. Саме це відрізняє їх від ситуативних, де також можливий пропуск присудка. Ще однією відмінністю є те, що еліптичні неповні речення мають різновиди.

Проаналізуємо різновиди неповних еліптичних речень на матеріалі повісті «Земля» О. Кобилянської.

Конструкції з:

1) пропуск головного члена односкладного речення, який означає дієслово руху або переміщення в просторі, наприклад: «*Він повинен [йти] до війська замість Михайла. Він!...*» [1, с. 29].

2) з еліпсисом присудка, яке має значення прохання, наказу, побажання, привітання тощо. Такі структури часто використовуються в розмовному мовленні, щоб додати емоційного забарвлення, наприклад: «*Музика голосна. А Докія запрошує всіх: – Давайте голосніше!*» [1, с. 9].

3) з пропущеною нульовою формою дієслова «бути» та синонімічних з ним дієслів, наприклад: «– *Що мені з того? – спитав, надувшись. – Тобі? Тобі – все.*» [1, с. 34];

Вона оглянулася, а кругом нічого, лиш поля й поля, лиш небо і звізди [1, с. 51];

4) односкладні речення з еліпсисом інфінітива за наявності предикативних слів «пора», «час», напр. наприклад: «– *Час до нього [йти], мамо!*» [1, с. 8].

Загалом нами зафіксовано 59 неповних еліптичних речень у повісті.

Отже, сферою функціонування неповних еліптичних речень є у художній стиль. Виконане дослідження дає підстави стверджувати, що неповні еліптичні конструкції додають мовленню персонажів твору особливого колориту та виразності

ЛІТЕРАТУРА

1. Кобилянська О. Ю. Земля / О. Ю. Кобилянська. – К. : Держлітвид., 1949. – 225 с.
2. Мойсієнко А. К. та ін. Сучасна українська літературна мова: Морфологія. Синтаксис: підручник / А. К. Мойсієнко, І. М. Арібджанова, В. В. Коломийцева та ін. – К. : Знання, 2010. – 374 с.
3. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: Підручник. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 408 с. (Альма-матер)

*І.А. Корнієнко,
О.І. Єфімовська*

ОНОМАСТИЧНИЙ СВІТ ПРОЗОВИХ ТВОРІВ ЛЮКО ДАШВАР

Тези наукової доповіді містять виклад основних положень дослідження ономастичного простору прозового доробку Люко Дашвар на

основі романів «Село не люди» та «Мати все»; аналіз функціонально-стилістичного навантаження онімів та їх походження.

У словесній палітрі художнього тексту особливе місце посідають власні назви, що допомагають автору втілити його ідейний задум, передати особливості його авторського таланту. А тому різнобічне вивчення онімів, зокрема власних найменувань, та з'ясування їх ролі у творах різних родів та жанрів належить до актуальних проблем сучасної літературної ономастики. Ономастикон художнього твору – це важлива та органічна складова частина його стилістичної системи, що виконує активну роль у створенні загальної образності. Використання онімів залежить від майстерності письменника, від його стилю, а також від жанрових особливостей твору. Тому дослідження поетонімів є важливим засобом вияву індивідуального стилю письменника.

Для творчості Люко Дашвар характерна надзвичайна увага до власних назв. Ономастика є одним зі стилістично-виражальних засобів письменниці. Так, наприклад, антропоніми роману Люко Дашвар «Село не люди» можна умовно поділити на дві категорії: ті, використання яких сприяє додатковому розкриттю образу, й ті, вживання яких ніяк не висвітлює додаткових його характеристик. У першій категорії виокремлено два кола – позитивне і негативне, що зумовлене роллю та поведінкою героя. До першого належать:

- ім'я центральної постаті роману. *Катерина* в перекладі із грецької «katharion» означає чистота. Тому вибір даного імені цілком відповідає характерові й поведінці героїні – «*Стоїть Катерина посеред кухні, очі додолю – і співає*». На додаткове означення позитивного ставлення до своєї героїні авторка вживає зменшено-пестливі форми, такі як *Катруся, Катя, Русалонька*. Інколи ж в уста героїв вкладаються інші різновиди вживання імені – *Катька, Катюха*, що є контекстуально зневажливими. Для підсилення негативного ставлення до героїні вживається також ім'я Джульєтта, що несе саркастично-зневажливе забарвлення;

- *Марія*, що з давньоєврейської значить «та, що чинить опір». Сільська вчителька *Марія Іванівна*, яка хоч не діями, так на словах показує супротив сучасній системі освіти, умовам праці та власного життя : «*Удома Маруся пиляла очманілого від пиятики Степана*»;

- *Ігор*, що походить від скандинавського імені Ingvarr; Ingvio – бог достатку і varr – охороняти, захищати. Ігор Богданович Крупка – захисник історичної спадщини, археолог : «*І Крупка-молодий почав перераховувати всі прикмети і вади пекторалі*».

Сюди можна й віднести імена позитивних героїв *баби Килини, Романа, Дарини та Леоніда*.

До другого кола належать такі імена:

- *Вадим* – той, що викликає незгоди, сперечається: «*Якої саме, запитав уїдливого Вадько*» » [1, с.18].

- *Тамара*, що із давньоєврейської означає фігове дерево. Дане тлумаченні імені іронічно викриває сутність героїні: «*Хата горить, будьте ви прокляті, - заверещала Тамарка*» [1, с.108];

- *Жанночка*: «*Жанночка залюбки накинула на плечі блакитну норку*».

Антропонімами, використання яких не зумовлене контекстом і які не несуть конкретного стилістичного навантаження, є *Людмила, Сашко, Віра, Степан, Наталя, Сергій, Галина, Іван, Тарас* та ін. Серед ужитих Люко Дашвар власних імен виокремлюються оніми грецького походження (*Катерина, Олександр, Степан, Галина, Раїса, Леонід, Микола, Тарас, Анатолій, Федір, Денис, Алла, Софія, Петро*), латинського (*Килина, Роман, Сергій, Наталя, Віктор*), слов'янського (*Людмила, Віра, Богдан, Ярослав*), давньоєврейського (*Тамара, Марія, Іван, Мануйло, Соломон, Ганна*), скандинавського (*Ігор*), французького (*Жанна*).

Досить поширеним є вживання прізвиськ у романі, серед яких *Сірий, Тамарка-бізнесменка, Тарасик-першокласник*. Також імена відомих людей: *Руслана, Біличка, Могилевська, Орбакайте, Маша Распутіна*; патроніми (*Іванович, Петрович, Мануїлович*) та андроніми – *бабка Свиридова* (та, що за чоловіка мала Свирида) й *Ничипориха* (за іменем чоловіка Ничипора).

Прізвищ у романі «Село не люди» - незначна кількість. Серед них найбільш уживаними є *Кочубей, Ширман, Залусківський, Актубов, Крупка*.

Типовою ознакою використання власних імен у романі «Мати все» є надання їм за допомогою різних словотвірних засобів різко експресивного забарвлення. Так, одну з головних героїнь *Іветту Андріївну* іноді називають *Ризоттою Андріївною, Ризеттою Іветівною*. Жінка на ім'я *Ніна* часто зветься *Нінухою, Нінкою*; *Рая* – *Райкою, Микола* – *Колькою*. Експресивне забарвлення набуває позитивного характеру в таких власних іменах, як *Расчка, Платосик, Івушка, Лідочка, Стасик*.

У романі наявні антропоніми грецького (*Лідія, Ангеліна, Платон, Петро, Василь, Юрій, Раїса, Микола, Андрій, Федір, Лев, Неоніла, Дмитро, Оксана, Олена, Лариса*), латинського (*Інна, Павло, Роман, Вікторія, Сергій*), слов'янського (*Станіслав, Борис, Ярослав, Зоряна, Віра*), вірменського (*Іветта*), польського (*Ян*), скандинавського (*Олег, Ольга*), німецького (*Магдалена, Едуард*), грузинського (*Ніна*), давньоєврейського (*Ганна, Марія, Іоан, Іаков, Іван*) походження.

Часто вживаними є імена відомих людей – композиторів, науковців, письменників, зірок естради (*Самохвалов, Нуллер, Гудман, Вальтер Скотт, Буковський, Глузман, Джекобсон, Лі Коллеман, Вайсман, Вікторія Бекхем, Біличка (від Білик), Кіркоров, Пугачова, Ані Лорак, Пономарьов, Роберт Бернс, Ніцше, Альфред Шнітке, Віктор Єрофєєв, лорд Байрон, Булгаков*) та літературних героїв (*Кареніна, Ромео, Джульєтта*). Поширеними є прізвиська, серед яких *Дезинфікатор, Котька Кучер, Круглий*, які вказують на ознаку зовнішності героїв. Одиначним є випадок вживання андроніма – *баба Климчукова* (та, що мала чоловіка на прізвище

Климчук), а також прізвища (*Вербицька, Скакун, Шошак, Козелецький, Фрідман, Поспєлов, Бугай, Котовцева, Авдєєва*).

Топоніми, вжиті у романі Люко Дашвар «Село не люди» виконують вагому функціонально-стилістичну роль, оскільки безпосередньо вказують на місце, де відбуваються події. Серед них виокремлюються: власне топоніми: *Київ, Індія, Україна, Москва, Радянський Союз*; гідроніми: *Дніпро*; годоніми: *вулиця імені Леніна, Велика Житомирська, Вишеньки, Поділ, Полісся, Солом'янка*; мікротопоніми: *Шанівка, Килимівка*. Цікавим є трактування значення самою ж авторкою назви селища Шанівка: «*Яка шана селу, така і Шанівка! – сказав і впав із постаменту.*»

Серед топоназв, використаних у романі «Мати все», виділяються такі групи: топоніми: *Африка, Київ, Древня Сирія, Америка, Європа, Лондон, Відень, Париж, Волинь, Туреччина, Чернігівська область, Петрівка, Всесвіт, Ужгород, Радянський Союз, Казахстан, Україна, В'єтнам, В'єтнам, Ізраїль, Москва, Штати*; гідронім: *Чорне море*; годонім: *Троєщина, Поділ, Нивки, на Мануїльського, Житомирська траса, Масляна, Європейська площа, Печерський ринок, Межигірська, Контрактова, Андріївський узвіз, Володимирська*; оронім: *Карпати*.

Уживання онімів українського топосу відбиває індивідуальність авторського сприйняття світу: власні назви, що позначають об'єкти в межах Києва або в безпосередній близькості від нього, формують київський топос, який існує у ментальності авторки і збігається зі справжніми реаліями Києва.

Окрім топонімів, у романах письменниці вживаються й інші види онімів, серед яких: теоніми: *Матір Божя, Микола Чудотворець, Бог, Господь, Будда*; ідеоніми: *Іллінська церква, Михайлівський, Софія*; артіоніми: «*Лісова пісня*», «*Аида*» (назва опери), картина «*Українська глибинка*», українські пісні «*Гандзя*», «*Горіла сосна*», «*Ой, на дворі два дубки*», «*Їхав козак за Дунай*», «*Життя з ідіотом*» (опера); хрононіми: *Новий рік, Різдво Христове, Восьме березня*; колективонім: *ФАП («сидить у ФАПі, як музейний експонат»)*, «*Килимівський культурний центр*»; назви будівель та установ: *Большой театр, Київський університет, Бориспіль, Український дім, Золоті ворота, Оксфорд*; назви парфумів: «*Шанель № 3*»; назви алкогольних напоїв: *пляшка «Столичної», «Московська» (горілка), Мутон Ротшильд» (вино), «Менует» (коньяк)*; назви брендів одягу та взуття: *чобітки від Bally, Armani, «Доктор Мартінс» (черевики)*; назви казкових та міфічних героїв: *Барбі, Дід Мороз, Снігуронька, Червона Шапочка, Міккі Маус, Геракл*; клички тварин: *Лакі, Ботсвен, Рудий, Чубчик, Чудний*; назви станцій метро, зупинок: *станція метро «Лісова»*; назви автомобілів: *ЗІЛ*; назви торгових центрів: «*Імперія хутра*», «*Золота рибка*», «*Глобус*» на Майдані; назви історичних подій, документів: *Віденська конвенція, Монреальський протокол*; назви одиниць виміру, співзвучні з іменами науковців: *за Цельсієм*.

Отже, поетоніми в творах Люко Дашвар – це результат ретельного авторського добору. Створюючи своєрідні мікротексти, вони допомагають локалізувати зображуване в просторі та часі, надати йому національного забарвлення. Темоутворююча функція онімів забезпечує інформативно-понятійне наповнення тексту. Вони дають цінний матеріал про особливості внутрішнього світу героїв, а також виступають засобом характеротворення.

**І.А. Корнієнко,
А.І. Снитко**

ДО ПИТАННЯ ПРО ТОПОНІМІЗАЦІЮ НАЗВ ТВАРИН У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

Наукову розвідку присвячено процесу топонімізації позначень диких тварин в ономастичній системі сучасної української мови на прикладі південноукраїнського топонімікону; аналізу основних принципів топонімної номінації.

Значний внесок в ономастичну скарбницю української мови внаслідок їх топонімного переосмислення внесли апелювативні фаунолексеми – загальні імена звірів, риб, птахів, комах. Різноманітними є шляхи та результати входження фаунолексем в ономастику. Вітчизняні ономасти стверджують, що назви тварин у чистому вигляді (без морфологічного оформлення) не можуть ономастично переосмислюватися, не можуть використовуватися в ролі твірних топонімних основ, оскільки ці назви не здатні позначати постійно актуальні для орієнтації у просторі мотиваційні ознаки. У випадках, коли ономастика демонструє «чисті» топоніми, які корелюють з відповідними фаунолексемами, автори шукають неодмінну проміжну антропонімну ланку.

Звичайно, без спеціального етимологічного аналізу, без залучення історичних даних, орієнтуючись лише на зовнішню форму назви, легко потрапити в пастку хибної інтерпретації онімних фактів. Проте не треба применшувати роль і самої топонімної системи, яка часто підказує правильне рішення. Зокрема, складені назви, які в певному сенсі є одними із мінімальних елементів онімної системи, своєю внутрішньою формою надають допомогу в прийнятті правильного рішення. Найважливішу частину віданіمالістського ономастикону займають переосмислення апелювативних назв реальних, живих істот. Привертають до себе увагу назви населених пунктів на зразок *Білоконі, Білоторовичі*. Якими не були б ономастично-трансформаційні процеси, внаслідок яких з'явилися ці дні ойконімолексеми, одне залишається безсумнівним: в онімній першооснові

лежать слова, що позначають білого коня та білу корову. На Україні навряд чи були колись табуни білих коней або череди білих коров, щоб викликати онімізацію відповідних словосполучень. Вірогідніше випадкові альбіноси (кінь та корова) настільки вразили селян своєю винятковістю, що їх унікальність спричинила подальшу онімізацію апелювативних назв. Диференційною ознакою топонімів виявився факт наявності білого коня чи корови, а не факт наявності їх у великій кількості. Диференційна ознака кількості поступається ознаці унікальності.

Значна кількість фауністичних топонімів України також свідчить про важливість топонімного принципу позитивізму. Типовим прикладом втілення принципу позитивізму в топонімії України може бути онімізація лексеми *вовк*. В колишні часи вовки були розповсюджені в усіх регіонах України. Ці хижаки наводили страх на людей, тому не дивно, що слово «вовк» проникло в різні топонімні класи і, зокрема, в ойконімію. Отримавши онімний статус, позначення вовка в ойконімній сфері прийняло різноманітні лінгвістичні форми, проте в усіх випадках лексема «Вовк» лежить в основі цілої низки назв, будуючи певний лексико-семантичний топонімний ряд із схожою внутрішньою формою. Порівняємо такі назви населених пунктів, як *Вовче* (Березівський район Одеської області), *Вовкове* (Іванівський район Одеської області), *Вовківське* (Комінтернівський район Одеської області). Українська гідронімія багата на «вовчі» назви, зокрема, *Вовк*, *Вовків*, *Вовківка*, *Вовча*, *Вовчайка*, *Вовчанка*, *Вовчик*, *Вовчинець*, *Вовчка*, *Вовчок* та інші. У назві острова *Бирючий* на Азовському морі в Херсонській області відбилося південноросійське діалектне слово «бирючий» (від «бірюк» - вовк). Не виключено, що це калька з тюркського «вовчий».

Інший приклад втілення принципу позитивізму — онімізація семантики *ведмідь*. У минулому ведмеді були поширені в різних місцях України, зокрема на узбережжях річок, що віддзеркалюється в топонімії. Українська гідронімія багата на «ведмежі» назви: *Ведмедівка*, *Ведмежа*, *Ведмежанка*, *Ведмежий*, *Ведмежі Води*. Порівняємо ще *Медведиця*, *Медведин*, *Медведиха*, *Медведич*, *Медведів*, *Медведівка*, *Медведок*, *Медведський*, *Медведя*, *Медвежа*, *Медвежак*. Додамо, що йдеться про документально засвідчені назви. На побутовому, неофіційному рівні таких назв набагато більше. Якщо ж взяти до уваги назви інших географічних об'єктів: горбів, долин, лісів тощо, особливо назв невеличких об'єктів, мікротопонімів, то кількість «ведмежих» назв зростає в десятки разів. Значна кількість таких найменувань викликана дією номінативного принципу позитивності. Із 22 онімних позначень «ведмідь» в одному із джерел 18 топонімних назв мають позитивістський характер, вказуючи на місця перебування цих звірів, порівняємо: хутір *Ведмежий* (с. Самари), де колись був ліс, у якому водилися ведмеді; поле *Ведмедів*, на якому часто бачили ведмедів; ліс *Ведмежа Гора*, де жили ведмеді; пасовище *Ведмеже*, де були бджолині гнізда, з яких ведмеді вибирали мед тощо. Проте

пояснювати всі випадки найменувань принципом позитивності, тим, що «там жили ведмеді», здається недостатнім. Не можна зводити топонімний принцип позитивізму лише до формули типу *Ведмежа долина* — це «долина, де жило багато ведмедів». Номінативний принцип позитивізму пов'язаний перш за все з поняттям наявності, а не поняттям кількості. Топонімний принцип позитивізму пов'язаний не лише з масовою кількістю певних тварин, місцями їх розповсюдження, але й з тими емоціями, які вони викликали. Лиси не справляли на людей такого великого враження, як вовки, ведмеді чи тигри. Тому хоч лиси були розповсюджені по всій території України, їх апелятивне позначення онімізувалось рідко.

Ситуативний принцип номінації досить продуктивний у топонімії, особливо в мікротопонімії. Галявина має назву *Заячі*, бо там бачили зайців. Поле має назву *Бабин Вовк*, бо там одна жінка зустріла ведмеда, а сказала, що вовка. Поле називають *Баран*, бо колись пані звеліла закопати там голову барана. Таких ситуативних топонімів багато на Україні, що свідчить про досить часті (в минулому) зустрічі людей з вовками, а також про психологічні фактори — досить було комусь одного разу випадково побачити вовка в лісі чи на пагорбі, щоб вовча назва залишилась у цій місцевості назавжди.

Отже, тваринний світ знаходить свій відбиток у різних топонімічних категоріях. Топонімні назви фауністичного характеру цілком природні. Можна стверджувати, що це одна з топонімічних універсалій, один із загальнолюдських видів топонімної номінації. Мотиваційні чинники залучення фауністичних позначень до топонімної сфери характеризуються значною різноманітністю.

К. В. Іванова

ОСОБЛИВОСТІ ДІЛОВОГО СПІЛКУВАННЯ В РІЗНИХ КРАЇНАХ СВІТУ

Розглянуто деякі національні стилі ділових стосунків

Кожний народ має свою національну культуру, її неповторність та оригінальність виявляються як в духовній, так і в матеріальній сферах життя та діяльності. Культурні, психологічні, національні особливості народу не можуть не позначатись на його діловій культурі, не можуть не впливати на культуру спілкування та взаємодії. Відмінності культур можуть бути досить істотними і стосуватися мови, правил етикету, стереотипів поведінки, використання певних засобів спілкування. Взаємодія з іноземними партнерами — це завжди зіткнення різних національних культур. Саме через неусвідомлення цього при контактах представників різних країн відбуваються непорозуміння, а іноді й

конфлікти. На стадії реалізації контактів виявляються певні національні особливості, притаманні окремим народам. Ці особливості слід враховувати, готуючись до будь-яких переговорів з іноземцями, і відповідним чином коригувати свої дії [1, с.234].

Розглянемо деякі національні стилі ділових стосунків [2, с.57].

Американський. Американці при вирішенні проблем прагнуть обговорити не тільки загальні підходи, а й деталі, пов'язані з реалізацією домовленостей.

Для них типовими є мажорний настрій, відкритість, енергійність, дружелюбність, не дуже офіційна манера ведення переговорів. Водночас вони поводяться впевнено і прагнуть домінувати, вважаючи, що їхня позиція єдино правильна. Напористість, а іноді й агресивність американців може призвести до певних ускладнень у переговорному процесі. Суттєвими властивостями американських переговорників є їх високий професіоналізм та самостійність при прийнятті рішень. Вони вміють торгуватися, виявляють настигливість у досягненні своїх цілей, люблять приймати пакетні рішення, не люблять, коли переговори затягуються. Намагаючись провести переговори швидко, американці можуть заключати договори по телефону, підтверджуючи їх згодом телетайпом або факсом. А у випадку довготривалих, довірливих ділових стосунків письмове підтвердження може взагалі не знадобитися. На ділових зустрічах американці люблять говорити про сім'ю, хобі; теми політики та релігії краще не торкатися. Розмовляють зазвичай голосно. У ділових жінках їм подобається яскравий, ретельно накладений макіяж і коротка зачіска. Дистанція під час розмови – велика.

Французький. Французи приділяють значну увагу попереднім домовленостям та попередньому обговоренню проблем. Представники їхніх делегацій намагаються зберігати незалежність, але, порівняно з американцями, вони менш вільні при прийнятті рішень і “зв'язані” наданими їм інструкціями. Французи ведуть переговори досить жорстко, не маючи “запасної” позиції. Не люблять, коли партнери змінюють свою позицію. В своїй аргументації орієнтуються на логічні доводи. Часто вибирають конфронтаційний стиль взаємин. Багато часу займає у них аналізування, тому переговори триваліші, ніж в американців. Договори, підписані французами, завжди дуже точно сформульовані й не допускають можливості різних тлумачень. Важливим є те, що як офіційну мову переговорів вони прагнуть використовувати французьку мову. Не люблять, коли іноземці роблять помилки у французькій мові. Говорять швидко і невимушено, часто перебивають співрозмовника.

Німецький. Німці надають велике значення ретельній підготовці до переговорів і приступають до них тільки тоді, коли впевнені у позитивному вирішенні проблеми. Вони докладно виробляють свою позицію, поетапно обговорюють питання. Німці вирізняються працелюбством, пунктуальністю, бережливістю, раціональністю,

педантичністю, організованістю, скептичністю. Для них мають значення статус, титули і звання людей, що беруть участь у переговорах. Німці дуже ретельно виконують свої обов'язки і від партнерів вимагають такого ж ставлення до справи. При складанні угод намагаються передбачити великі штрафи при недотриманні гарантійного періоду на товар, що постачається. Двері у службові приміщення слід тримати закритими: відкриті двері засвідчують неорганізованість господаря. [3, с. 45].

Англійський. Англіїці, на відміну від німців, підготовці до переговорів приділяють мало уваги і прагнуть вирішити всі питання під час переговорів залежно від позиції партнерів. Вони вирізняються стриманістю, скрупульозністю, діловитістю, повагою до власності. Характерними для них є прагматизм, емпіризм, але при цьому вони ставляться до розгляду питань досить гнучко, як правило, позитивно реагують на пропозиції іншої сторони, намагаються уникати конфронтації. Англіїці вміють терпеливо слухати співбесідника, хоча це не означає згоди. І навпаки, не люблять, коли багато говорять, вважаючи це грубим нав'язуванням себе іншим. Говорять англійці неголосно[3].

Отже, знання особливостей ділового спілкування різних країн світу дуже допоможуть при веденні ділових переговорів з представниками інших національностей і країн. Також ці знання допоможуть уникнути незручних ситуацій, пов'язаних з мовними особливостями представників цих країн і налагодити з ними гарні відносини з самого початку вашої розмови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Чайка Г. Л. Культура ділового спілкування менеджера : навч. посібник / Чайка Г. Л. – К. : Знання, 2005. – 442 с.
2. Калашник Г. М. Вступ до дипломатичного протоколу та ділового етикету : навч. посібник / Калашник Г. М. – К. : Знання, 2007. – 143 с.
3. Радевич-Винницький Я. Етикет і культура спілкування : навч. посібник / Радевич-Винницький Я. – К. : Знання, 2006. – 291 с.

Д. В. Кирилова

СПЕЦИФІКА ВИКОРИСТАННЯ ВЛАСНЕ ІНФІНІТИВНИХ ОДНОСКЛАДНИХ РЕЧЕНЬ В УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ

У публікації подано структурно-семантичну характеристику інфінітивних односкладних речень (на матеріалі роману О. Печорної «Кола на воді»); проаналізовано їхні різновиди; з'ясовано такі синтаксичні одиниці, які мають широкі виражальні можливості і специфіку вживання в художньому мовленні.

Ключові слова: односкладні речення, інфінітивні, безособові речення.

Односкладні речення – цілком самостійні синтаксичні одиниці, які в синтаксичній системі типів простого речення становлять своєрідну щодо структури і змісту синтаксичну категорію, яка своїми різновидами, виявами та функціями вагомо розширює і доповнює виражальні можливості двоскладних речень, тобто речень з двома співвідносними головними членами – підметом і присудком. Вони не протиставляються двоскладним і не є їх варіантами з випущеними підметом чи присудком, не вимагають поновлення другого головного члена і не можуть бути доповнені ним без зміни змісту висловленого [1, с. 231]. Такі одиниці розглядаються на сучасному етапі розвитку синтаксису як тип простого речення, структурно-предикативна основа якого ґрунтується на функціонуванні єдиного поширеного або не поширеного залежними компонентами головного члена, що виступає засобом вираження предикативності. Головний член односкладного речення не співвідносний ні з підметом, ні з присудком, хоча формально може уподібнюватися до одного з членів двоскладного речення.

Одним із багатьох невирішених питань на сьогодні залишається природа інфінітивних речень, оскільки спочатку їх розглядали серед безособових і не виділяли в окремий тип (Ф. Буслаєв, О. Потебня, Л. Булаховський). Пізніше О. Пешковський виділив їх в окремий тип і встановив саму назву «інфінітивні речення». Однак вчений зараховував до цього типу лише ті речення, які мали незалежний інфінітив [3, с. 210]. Інфінітивні речення у системі односкладних конструкцій становлять дещо однотипні структури, що виражають широке коло модальних значень. Відзначимо, що на сьогодні значна кількість науковців (А. Мойсієнко, І. Арібжанова, В. Коломийцева) також стверджують, що головний член в інфінітивних реченнях виражається незалежним інфінітивом, дія якого співвідноситься з неозначеним чи узагальненим дієм і має додаткове модальне значення. Натомість інші мовознавці (Г. Арполенко, К. Шульжук) вважають, що до складу головного члена речення, співвідносного з присудком може входити й додатковий компонент, а саме: допоміжне дієслово *бути*, предикативи *треба*, *можна*, заперечні займенники (*ніхто*, *ніщо*), частки *би* (б), *не*.

У нашому дослідженні поділяємо точку зору науковців, котрі зараховують до інфінітивних ті речення, що мають в своєму складі допоміжні компоненти, а також не тільки сполучення з інфінітивами простої форми, а й із заперечними займенниками (прислівниками), безособовими дієсловами.

У ході аналізу фактичного матеріалу нами зафіксовано 12 інфінітивних речень, наприклад: «*Ще б щось віднайти, бо дай якусь підказку*» [2, с. 45]; «*Солоденька моя, мені б попрацювати*» [2, с. 6]; «*Вам тільки б обіцяти...*» [2, с. 51]; «*Відпочити б після важкого дня*» [2, с. 57]; «*Можє б поїхати у лікарню до Іри, провідати її не завадило б*» [2, с. 56];

«Притягти до відповідальності» [2, с. 106]; «Залишилось пообіцяти чекати, писатилисти, ждати відповіді» [2, с. 11]; «Завершити розмови» [2, с. 132]; «Почати розслідування» [2, с. 12]; «Не бути більше смерті в нашій сім'ї» [2, с. 168]; «Як сильно треба ненавидіти?» [2, с. 198]; «Можна побудувати своє щастя» [2, с. 211].

Як бачимо, інфінітивні речення з часкою би (б) виражають широке коло модальних значень, які зумовлюють емоційність та експресивність даних речень, увиразнюють висловлення.

Отже, інфінітивні речення залежно від структури головного члена (з часткою би (б) чи без неї) реалізують різні модальні значення. Порівняно з безособовими, інфінітивні речення мають свою специфіку. Зближуючись з безособовими, вони становлять окремий тип односкладних речень. Погляди науковців деяким чином не завжди сходяться на одному, тому існує «тонке» розмежування інфінітивних і безособових речень.

Отже, порівняно з безособовими, інфінітивні речення мають свою специфіку. Залежно від структури головного члена реалізують різні модальні значення, а саме дію (стан), бажану чи небажану для мовця, оцінку здібностей співрозмовника, вказують на часту схильність мовця до певної дії (вчинку).

ЛІТЕРАТУРА

1. Мойсієнко А. К., Арбіжанова І. М., Коломийцева В. В. та ін. Сучасна українська літературна мова: підручник / А. К. Мойсієнко, І. М. Арбіжанова, В. В. Коломийцева та ін. – К. : Знання, 2010. – 373 с.
2. Печорна О. Кола на воді / О. Печорна. – Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2013. – 216 с.
3. Слинько І. І., Гуйванюк Н. В., Кобилянська М. Ф. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання / І. І. Слинько, Н. В. Гуйванюк, М. Ф. Кобилянська. – К. : Вища школа, 1994. – 700 с.

В. В. Герман

СУРЖИК ЯК НАСЛІДОК ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ

Проаналізовано особливості сучасної мовної ситуації в Україні. З'ясовано, що мовна інтерференція як результат білінгвізму призводить до штучних, змішаних явищ – зокрема суржику.

Характерною ознакою сучасної мовної ситуації в Україні є білінгвізм – «використання двох мов у межах однієї державної чи соціальної спільності в комунікативних сферах» [1, с. 122]. Під час взаємодії двох мов виникають певні зміни, щоне залежать від внутрішніх

закономірностей даних систем. Ці зміни отримали назву інтерференції – мимовільного перенесення, накладання ознак однієї мови на іншу в практиці двомовної людини [2].

Вважаємо, що інтерференція становить і взаємопроникнення одиниць однієї мови в іншу, і відхилення від норм однієї мови під впливом іншої, і мовленнєву помилку водночас. Головне джерело інтерференції – різний фонемний склад мов, різні норми позиційної реалізації фонем, їхньої сполучуваності.

Лексема «суржик» давно відома в Україні, насамперед як млинарський термін. Суржи́ком називали мішанину зерна, а також борошно з такого зерна – низькосортне. Крім того, у словнику Б. Грінченка подано й інше значення: особа змішаної раси [3, Т. 4, с. 231]. У сучасних лексикографічних виданнях суржик тлумачиться як «елементи двох або кількох мов, об'єднані штучно, без додержання норм літературної мови» [4, с. 1217]; «перенесення особливостей російської мови в українську мову на різних її рівнях» [1, с. 616].

Останнім часом серед українських дослідників помітно зростає зацікавлення явищем змішування мов (об'єктом студій суржик став ще в кінці ХІХ-на початку ХХ ст., коли у своїх загальних рисах формувалася соборна українська літературна мова, йшли активні пошуки її нормативності).

Ще Л. Щерба зазначав, що дві мови утворюють у мозку людини лише одну систему асоціацій [5]. Змішування заперечували представники порівняльно-історичного мовознавства, зокрема А. Мейє, В. Уїтні, Ж. Марузо, У. Вайнрайх, Л. Теньєр, А. Росетті та ін. Фонологи Празької лінгвістичної школи вважали, що з видозміненого мовлення двомовних переймається те, що відповідає структурі мови-реципієнта, інше ігнорується, тобто зміни в мові не повинні перешкоджати її повноцінному розвитку. Але виникнення такого високого ступеня інтерференції, як суржик не викликано внутрішньою потребою мови в удосконаленні, а є змішуванням елементів двох мов – української та російської.

Суржик переважно має пейоративне забарвлення як негативне явище мовного функціонування, крайній вияв інтерференції. Б. Антоненко-Давидович саме так і описував це явище: «Недобре, коли людина, не знаючи гаразд української чи російської мови, плутає обидві ці мови, перемішує їхні слова, відмінює слова однієї мови за вимогами другої, бере якийсь притаманний саме цій мові вислів і живосилом тягне його в іншу мову, оминаючи традиції класичної літератури й живу народну мову. Так створюється мовний покруч, чи, як кажуть у нас, на Україні, суржик» [6, с. 19].

Дослідник Т. Кознарський вважає, що суржик – це комунікація з високим рівнем інтерференції між українською та російською мовами. Виникає це тоді, коли особа, починаючи спілкуватися російською мовою,

втрачає первинну, уже засвоєну систему, а вторинну засвоює не повноцінно, заповнюючи прогалини фрагментами рідної мови[7].

Мовознавець В. Радчук характеризує суржик як невіддале передражнювання іншої мови, «недопереклад», водночас зазначає, що цей гібрид тісно супроводжує українську мову крізь віки (українсько-скіфський, українсько-варязький, українсько-візантійський, українсько-чудський тощо різновиди) [8].

Однією з перших дослідниць суржику є О. Сербенська, яка називає його субмовою, zdegradovanoю під тиском русифікації формою українського мовлення, яка впливає на свідомість: «Сьогодні слово «суржик» почали вживати і в широкому розумінні – як назву zdegradovanого, убогого духовного світу людини, її відірваності від рідного; як назви для мішанини залишків давнього, батьківського, з тим чужим, що нівелює особистість, національно-мовну свідомість... Скалічена мова отупляє людину, зводить її мислення до примітива. Адже мова виражає не тільки думку. Слово стимулює свідомість, підпорядковує її собі, формує. Суржик в Україні є небезпечним і шкідливим, бо паразитує на мові, що формувалась упродовж віків, загрожує змінити мову»[9, с. 6-7].

У мовознавчих працях спостерігається тенденція розглядати суржик і як форму українського просторіччя(В. Труб, О. Тараненко). Суржик ще називають «grimuchoю сумішню», «хохляцьким діалектом», «скаліченою мовою українських селян», «імперським діалектом», «українсько-російським гібридом», «лінгвістичною мутацією», «мовним безладом» тощо.

Вважаємо, що суржику, на відміну від територіальних і соціальних діалектів, властива лексична й структурна неповнота, ущербність. Він утворюється внаслідок хаотичного заповнення зруйнованих ланок структури української мови елементами поверхово засвоєної російської. Тому примушує замислитися твердження науковця С. Грабовського, що носії суржику складають 1/3 всього населення України.

Соціальними причинами виникнення суржику є багатовіковий лінгвоцид, політика закріплення за російською культурою і мовою пріоритетності, вищості, інтерференція.

Насамкінець зазначимо, що майбутнє суржику, залежатиме від політичного розвитку України. Зміцнення державної незалежності сприятиме розширенню сфер функціонування української літературної мови й поступовому усуненню деформацій постколоніальної мовно-культурної ситуації, одним з проявів яких є поширення змішаних українсько-російських форм мовлення. Пам'ятаймо, що втративши свою мову, народ загине як окрема історична величина і стане лише населенням.

ЛІТЕРАТУРА

1. Українська мова. Енциклопедія / редкол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко, М. П. Зяблюк та ін. – К. : Українська енциклопедія, 2000. – 750 с.
2. Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В. Н. Ярцевой. – М. : Сов. энцикл., 1990. – 682 с.
3. Словарь української мови : в чотирьох томах / упоряд. Б. Грінченко. – К. : Наук. думка, 1996.
4. Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К., Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
5. Щерба Л. В. О понятии смешения языков / Л. В. Щерба // Языковая система и речевая деятельность. – Л., 1974. – С. 25-38.
6. Антоненко-Давидович Б. Д. Як ми говоримо / Б. Д. Антоненко-Давидович. – К. : Либідь, 1991. – 254 с.
7. Кознарський Т. Нотатки на берегах макабресок / Т. Кознарський // Критика: рецензії, есе, огляди. – 1998. – Травень. – С. 2-3.
8. Радчук В. Суржик як недопереклад / В. Радчук // Українська мова і література в школі. – 2000. – № 171 (газета). – С. 2-3.
9. Антисуржик / за заг. ред. О. Сербенської. – Львів : Світ, 1994. – 152 с.

В.А. Василенко
Ю.О. Бугай

МЕТОДИЧНІ ОСНОВИ НАВЧАННЯ СТУДЕНТА-ПРАВНИКА МОВИ СПЕЦІАЛЬНОСТІ

Стаття присвячена аналізу методичних основ навчання студентів-юристів мови спеціальності і практичної реалізації фахового стилю мови в системі потреб певного профілю знань і конкретної професійної підготовки.

Ключові слова: професійна компетенція, мова спеціальності, мовні та стилістичні особливості, офіційно-діловий стиль.

У ході своєї публічної діяльності щодо захисту права юристи постійно використовують усне і писемне слово, причому в ситуаціях, які завжди привертають підвищену увагу. «Тим самим відкриваються перспективи формувати не тільки суспільну та індивідуальну правосвідомість, але і світогляд в цілому, впливати на систему знань, поглядів, переконань і цінностей. Слабкий розвиток професійно необхідних мовних навичок, невміння юриста абстрактно мислити і

адекватно висловлювати думку може навіть призвести до порушення прав і законних інтересів громадян » [1, с. 91-98].

Однією з умов професійної підготовки фахівця будь-якої галузі є оволодіння мовою спеціальності, професійним мовленням. Кожен фахівець повинен вміти швидко і з розумінням прочитати текст за своїм фаховим профілем і відтворити його загальний зміст в усній або писемній формі, кожен фахівець повинен уміти вільно вести бесіду на професійні теми, і, врешті-решт, кожному фахівцеві необхідно вміти створювати письмові тексти різних підстилів і жанрів у рамках своєї професійної компетенції.

Всі ці вміння є важливою частиною підготовки студента і результатом виховання освіченого фахівця. Інакше кажучи, разом з комплексом спеціальних знань кожен фахівець-професіонал, який одержує вищу освіту, повинен засвоїти певний мінімум знань, навичок і умінь зі стилю мови своєї спеціальності.

Для юристів рівень володіння мовою спеціальності є одним із найважливіших показників професійної компетенції. Юридична практика ніколи не зводилася тільки до виступу в суді, і будь-який юрист набагато частіше має справу з необхідністю правильно і переконливо зіставити різного роду офіційні документи, ділові листи, процесуальні документи. Тексти юридичних документів мають певні мовні і стилістичні особливості. Досвідчені працівники суду і прокуратури зазвичай добре уявляють собі, які слова вживати слід, а які недоречні, як будувати речення, яким повинен бути порядок слів у реченні тощо. Однак переважно вибір є інтуїтивним. Спеціальних посібників, в яких давалися б рекомендації стилістичного характеру, з урахуванням особливостей професійного використання слова, майже немає. Можна лише послатися на загальні вимоги, що містяться в юридичній літературі про те, наприклад, що судові документи повинні бути складені логічно і послідовно, що в них неприпустимі неоднозначно тлумачені фрази, неточно вжиті юридичні терміни і т.ін. [2, с. 301-304].

Загальні вимоги зумовлені тим, що мовною основою текстів юридичних документів є елементи сучасної літературної мови. Спеціальні ж вимоги продиктовані тим, що юридичні документи як тексти спеціального призначення (діловий документ) мають свої мовні особливості.

Для того щоб залежно від мети висловлювання вибрати потрібне слово або зворот, необхідно, щоб в самій мові були стилістично різні слова і звороти. Нейтральні слова і звороти - основа стилістичних протиставлень: у порівнянні з ними стає очевидною книжне і розмовне забарвлення інших, близьких їм за змістом елементів мови. Порівняємо, наприклад: *вкрав* - *викрав*; *вдарив* - *завдав удару*; *обдури* - *ввів в оману*; *зізнався у всьому* - *дав вичерпні свідчення* - *розколовся* і т.ін.

Комбінації нейтральних, книжних і розмовних мовних засобів утворюють функціональні стилі: науковий, офіційно-діловий,

публіцистичний, літературно-художній, розмовно-побутовий. У науковому стилі, наприклад, переважає книжна і нейтральна лексика, в публіцистичному - книжна і розмовна. У побутовому, природно, менше за все книжних елементів.

Державні акти, закони, постанови, накази, інструкції, статuti пишуться у офіційно-діловому стилі. Соціальна функція ділового стилю очевидна: він обслуговує відносини людей, які виникають в процесі виробництва; за допомогою ділового мовлення здійснюється зв'язок між установами та організаціями, а також контакт влади з населенням; сферою застосування мовних засобів ділового стилю є і тексти, які складаються в процесі діяльності органів поліції, прокуратури, суду. Своєрідність соціальної функції офіційно-ділового стилю визначає його мовну специфіку.

Для офіційно-ділових текстів властиві *стандартні звороти*, свого роду *кліше*. Ці кліше цілком природні і закономірні, так як вони допомагають конкретно, стисло висловити думку. Необхідно лише, щоб кліше ділового мовлення вживалися в суворій відповідності з цілями повідомлення, стояли «на своєму місці» і не проникали в тексти інший стилістики.

Для офіційно-ділового стилю характерно вживання книжно-писемної та нейтральної лексики. Установка не «писемність» яскраво виражається і в синтаксисі. У протоколі, офіційному листі, рапорті і в багатьох інших різновидах ділових текстів звичайні такі звороти: *через відсутність, вжити заходів щодо вилучення цінностей* тощо. Як бачимо, діловий документ не боїться скупчення в одній фразі кількох віддієслівних іменників, наприклад: *ознайомлення присутніх із результатами роботи слідчих міської прокуратури* і т.ін. Все це - не порушення норм літературної мови, а специфічні властивості ділового документа.

Закони стилістики наказують документу бути стислим, точним, логічним, а досягти цього можна тільки застосовуючи відповідні мовні засоби і знаючи правила їх вживання.

Перераховані мовні особливості в сукупності утворюють своєрідну стилістичну систему, функціонування якої регулюється певними правилами. Недостатньо послідовне виконання цих правил або ж, наприклад, застосування їх за межами офіційно-ділової сфери призводить до стилістичних помилок, а водночас і до невиправданого ускладнення текстів [3, с. 293-298].

У сучасних умовах функції офіційно-ділового стилю ускладнюються: він обслуговує все ширші суспільні потреби. Успішне діловодство, оперативне вирішення складного комплексу правових і багатьох інших питань неможливе без ґрунтового знання стилістичних норм офіційно-ділового мовлення та правильного їх застосування. Як і в інших видах людської діяльності, в діяльності юриста істотну роль

відіграють не тільки спеціальні знання, професійні навички, не тільки чіткість логічного мислення, а й уміння ясно і точно викладати свої думки.

Саме тому викладачеві юридичного закладу вищої освіти важливо займатися не просто офіційно-діловим стилем мови, а мовою спеціальності. Адже мова спеціальності - це, перш за все, практична реалізація фахового стилю мови в системі потреб певного профілю знань і конкретної спеціальності.

ЛІТЕРАТУРА

1.Василенко В.А. Дещо про ефективні технології лінгвістичного навчання майбутніх правників // Materials of the XI International scientific and practical conference, «Science and civilization», - 2015. Volume 17. Philological sciences. Sheffield. Science and education LTD - 104 стр. - С.95-98.

2.Василенко В.А. Формирование речевой культуры у студентов-правоведов в процессе изучения языковых законов / В.А.Василенко // Материалы IX Международной научной конференции «Инновации в технологиях и образовании» (18-19 марта 2016г., г. Белово, Россия). – Изд-во: Кузбасский государственный технический университет им. Т.Ф. Горбачева, 2016. – С.301-304.

3.Василенко В.А. Интерактивные методы обучения будущих правоведов в реализации компетентностного подхода / В.А.Василенко, Гримайло В.С. // Інформаційні технології в соціокультурній сфері, освіті та економіці: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції студентів і молодих учених. / М-во освіти і науки України; М-во культури України; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв.– Київ : Видавничий центр КНУКіМ, 2017. – 300 с. – С. 293-298.

СЕКЦІЯ «ІННОВАЦІЙНІ МЕТОДИКИ ПІД ЧАС ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ»

В. М. Баденкова

Б. О. Короткова

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ПОЗНАЧЕННЯ ЕМОЦІЙ У ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ Д. КРЕМЕНЯ

Виокремлено та описано лексичні одиниці та усталені вирази на позначення позитивних та негативних почуттів та емоцій, визначено особливості їх значень та функціонування в поезіях Д. Кременя.

У ХХ ст. сформувалася нова наука – лінгвістика емоцій, – що об'єднала в собі знання психології та мовознавства. Однак, навіть у ХХІ столітті тематика вербалізації емоцій є не надто розгалужена.

Лексика, що називає емоції, не є емотивною. Цей семантичний тип представлений у митця досить повно й різноманітно. Слова *страх*, *гнів*, *сюрприз* містять лише поняття про певні емоції, тоді як семантика емотивів виражає внутрішній емоційний стан людини, її свідомості та психіки. У складі групи функціонують великі лексико-семантичні об'єднання слів різних частин мови – іменників, прикметників, прислівників, дієслів. Зокрема у складі групи «предмети та явища, які існують об'єктивно й не пов'язані із впливами людини», у яких емотивна семантика складає єдиний зміст семантики слова, виділяємо мікрогрупу «духовні та моральні почуття»: *щастя*, *добро*, *сум* тощо. Так, лексема *щастя* відома як «стан цілковитого задоволення життям, відчуття глибокого вдоволення й безмежної радості, яких зазнає хто-небудь; протилежне нещастя». Із таким же значенням ужито в Дмитра Кременя: «*Яке це щастя, – є на світі Бог. / Яке нещастя – розір'яли обох...*» [3, с. 20] та в складі сполуки «*Птахо щастя, ти завше сама, / Мов єдина струна Паганіні / Понад світом лунає, сумна...*» [3, с. 211], «*Ти ошасливив нас дощиком травневим, / Аби не бачить запізнілих сліз!*» [3, с. 24].

Цілий синонімічний ряд фіксуємо на позначення семи «печаль»: *печаль*, *сум*, *смуток*, *скорбота*, *туга*, *жаль*, *журба* та похідні номени. Наявність образного макрокомпонента значно посилює експресивний план лексичної одиниці, оживлюючи та актуалізуючи національно-культурні стереотипи: глибокий сум за долю козака, це жаль за втраченим: «*Злетить у небо голубе / Журби козацької могила, / Отам, де я любив тебе, / Отам, де ти мене любила*» [3, с. 175–176].

Розвиток та становлення інтенсифікованих значень іменників забезпечують суфікси суб'єктивної оцінки, напр.: *зимонька, річенька, суботонька, новісінський, спаточки*, де експресивність конотативна, бо вона йде від номінатора, суб'єкта мовлення: *І сюди залітає стріла, – золотенька стріла Купідона* [1, с. 70];

Мікрогрупу «стани афектів та підвищена/понижена сенситивність» складають номени: *безум, шал, пристрасть, стрес, сказ* тощо, як-от: «*Голови на храмі, – сповнені безуму, шалу і пристрасті, Голови на храмі*» [1, с. 32].

Досить повно представлений семантичний тип експресивів – конотативи-оцінки. Аналізовані субстантиви створюють яскраві, як правило, негативні портрети осіб, зосереджуючись на конкретній рисі характеру, особливостях поведінки особи тощо: *І можна все життя прожити мовчки, І Гоголем проїхати-пройти. Замки великі та малі замочки Пани із замків вводять на роти..* [1, с. 16].

Експресиви-іменники загальної негативної оцінки значно активніше використовуються для кваліфікації неживих предметів, явищ, процесів, станів, дій, ознак тощо. Як-от, *поцѣзнати* «згинути» ужито у такому контексті: «*Гвардійці сміливі зело, / а нам залишається паша. / Бо далі – / не стане коня, / Поцезнуть козацькі реєстри*» [3, с. 283].

Відомий вислів *біда камінь точить* допомагає Д. Кременю передати не лише негатив, а й іронію як спосіб відсторонення та один із видів стриманої агресії, котра провокує світ на нагальне вирішення ключових питань дійсності: *Нашу хату, сумну й безталанну, / Досі точить, мов камінь, біда...*

Значною експресивністю позначені й метафоризовані іменники, у семантичних структурах яких актуалізується оцінний компонент. Напр., образи пір року в ідіостилі Дмитра Кременя є семантично місткими, вони здатні втілювати протилежні поняття: «*Весна квітує, а в душі – зима*» [2, с. 11].

Отже, подальший інтерес для вивчення представляє дослідження способів вербалізації конотативно- оцінного значення в семантиці лексичних одиниць, які називають та репрезентують «емоції», «емоційні реакції» та «емоційні стани» та ін..

ЛІТЕРАТУРА

1. Кремень Д. Замурована музика : лірика, симфонії, поеми. / передм. В. Базилевського. К. : Ярославів Вал, 2011.- 360 с.
2. Кремень Д. Літній час. Лірика /Д.Кремень.- Миколаїв, 2007. -63 с.
3. Кремень Д. Літопис : Вибране /Д.Кремень.- Миколаїв : МП «Можливості Кіммерії», 2003.- 452 с.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ АРТ-ТЕРАПІЇ У РОБОТІ ПСИХОЛОГА У ІНДИВІДУАЛЬНІЙ РОБОТІ ІЗ ЗДОБУВАЧАМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

Актуальність: на сьогоднішній день гостро стоїть питання надання кваліфікованої психологічної допомоги учасникам навчального процесу, особливо молоді. З метою надання ефективної допомоги учасникам освітнього простору вищого навчального закладу, було створено лабораторію психолого-педагогічних інноваційних технологій, для підвищення ефективності роботи обрано методи арт-терапії.

Психолого-педагогічна лабораторія науково-просвітницьких інноваційних технологій розвитку особистості Миколаївського національного аграрного університету (далі – ППЛ НПТРО) – лабораторія, яка здійснює свою діяльність психологічного супроводження навчально-виховного процесу серед науково-педагогічних працівників та студентів.

Основною метою діяльності ППЛ НПТРО є психологічне забезпечення навчально-виховного процесу, розвиток і формування професійно-орієнтованої особистості студента за умови збереження психологічного здоров'я всіх учасників освітнього процесу, посилення розвивального і виховного компонентів системи освіти.

Основні завдання ППЛ НПТРО полягають у: сприянні повноцінному розвитку особистості студентів, створенні умов для формування у них мотивації до самовиховання і саморозвитку, профілактиці і корекції відхилень в інтелектуальній, поведінковій, емоційній сфері тощо.

Діяльність ППЛ НПТРО включає такі основні напрями, як діагностика, корекція, реабілітація, профілактика, консультативно-методична допомога, просвітницько-пропагандистська робота, спрямована на підвищення психологічної культури в закладах і установах освіти тощо. Для ефективного виконання корекційної, розвивальної та просвітницької роботи серед усього розмаїття психотерапевтичних напрямків, методів та методик допомоги було обрано саме арт-терапевтичний напрямок.

Термін «арт-терапія» («art» - мистецтво, «arttherapy» - терапія мистецтвом) вперше було вжито А. Хіллом в 1938 р. В англomовних країнах він означав лікування пластичним образотворчим мистецтвом з метою вираження свого психоемоційного стану. В даний час, арт-терапія є одним з напрямків в психотерапії, заснований на мистецтві й творчості, має на меті вплив на психоемоційний стан клієнта.

Теоретичні основи терапії мистецтвом виходять з психоаналітичних поглядів З. Фрейда; аналітичної психології К. Г. Юнга; з динамічної теорії

терапевтичної допомоги графічним самовираженням М. Наумбурга, Е.Крамера, К. Роджерса, А. Маслоу, Е. Еріксона, М. Кляйн; значний внесок у розвиток та розповсюдження арт-терапії було зроблено подружжям І. та Г. Чамперхоунів, Р.Пікфордом, М.Мілнером, Д.Віннікотом, Наумбургом, К.Кейзом, А.Копитіним, Л.Лебедевою, Е.Тараріною, І.Гуляевою, Е.Адамсоном, Р.Симоном та ін.

Різні аспекти питання образотворчого творчості, взаємозв'язок художньої діяльності і особистісного розвитку індивіда були розглянуті Б. Ананьєвим, Л. Виготським, В. Мясищевим, Б. Тепловим та ін.

У роботах Л. Венгера, Н. Волкової, А. Запорожця, В. Кирієнко, О. Никифорової та інших вчених аналізуються окремі найбільш важливі проблеми особистісного, емоційного розвитку в художній діяльності.

У світовій літературі існують різні погляди на лікувальний механізм арт-терапії: креативістичні уявлення, сублімативне, проєктне, арт-терапія як зайнятість тощо.

Згідно креативістичним уявленням, адаптаційний вплив арт-терапії на психіку можна розуміти у зв'язку із самою сутністю мистецтва, коли на перший план висувається віра в творчу основу людини, мобілізація латентних творчих сил, що має терапевтичний ефект. Завдання арт-терапії полягає в тому, щоб пробудити у особистості активність, спрямовану на реалізацію її творчих можливостей.

На думку А. Маслоу, основним джерелом людської діяльності є безперервне прагнення до самоактуалізації і самовираження, яке є, однак, тільки у здорових людей. У невротиків ця потреба зруйнована, відсутня, і мистецтво може бути одним із способів її відновлення. Завдання психотерапевта - допомогти людям створити умови для творчості, навчити вивільняти пригнічене, пізнавати власне Я.

З позиції адаптації, арт-терапія розцінюється як інтегруючий адаптаційний механізм, що надає людині активну позицію щодо можливостей пристосування до середовища, що сприяє загальній гармонізації особистості.

Широко поширені погляди на арт-терапію як на особливу форму відреагування і сублімації. Художня сублімація виникає тоді, коли інстинктивний імпульс людини замінюється візуальним, художньо-образним уявленням. Творчість дозволяє виявляти, усвідомлювати, а також висловлювати в мистецтві різні інстинктивні імпульси і емоційні стани. Таким чином, знижується небезпека зовнішніх проявів зазначених переживань через соціально небажану діяльність.

Особливістю методології арт-терапії є те, що вона відображає інтеграцію теорій, концепцій, методів пізнання психології, мистецтва, комплексу гуманітарних наук. Розвиваючись на основі міжнаукового підходу, арт-терапія запозичує деякі фундаментальні теорії та прогресивний практичний досвід психології, психотерапії, мистецтва тощо. Потреба в такому запозиченні пояснюється делікатністю об'єкта арт-терапії

- психологічне здоров'я людини як одного з найбільш складних явищ матеріального світу.

Функції арт-терапії в системі роботи з учасниками освітнього процесу ВНЗ:

1. Діагностична.
2. Комунікативна.
3. Регулятивна.
4. Когнітивна.
5. Корекційна.
6. Розвивальна.

Показання до арт-терапії широкі, тим більше що її застосування можна «дозувати» від «поверхневої зайнятості» до поглибленого аналізу прихованих індивідуальних переживань. Арт-терапію можна застосовувати на різних рівнях, у індивідуальній та груповій роботі.

Індивідуальна робота з клієнтом умовно має 4 етапи:

1. Знайомство, на якому психолог і клієнт знайомляться один з одним. Клієнту важливо пройти цей інформативно-пізнавальний етап роботи, на якому виконуються наступні завдання:

- складання анамнезу / індивідуальної карти (розгорнення якого залежить від запиту і особливостей клієнта);
- ознайомлення клієнта з арт-терапією, а також її напрямками і техніками роботи;
- встановлення меж і правил в роботі в арт-кабінеті;
- подолання опору, пов'язане з поширеним «комплексом невміння», збентеженням перед незвичним заняттям;
- формування довіри;
- виявлення запиту клієнта і його потреб.

2. Розпитування і формування гіпотези.

3. Вплив, основна робота, яка містить в собі ті практики, які спрямовані безпосередньо на корекційну роботу.

4. Заключна частина: підведення підсумків, домашнє завдання («якоріння» і можливість в реальному житті застосовувати отримані знання і навички). Тут же може формуватися план на наступні зустрічі.

В арт-терапії малюнки не піддаються аналітичному розбору з метою виявлення значення. Інтроективне сприйняття вважається більш інформативним, ніж зовнішні ознаки завершеного твору. При дослідженні образотворчого продукту арт-терапевт виділяє ті фактори впливу, які становлять позитивний потенціал для змін внутрішнього світу, емоційного, поведінкового патернів учасника арт-терапевтичного процесу і полегшують йому «відреагування» переживань, емоцій, фантазій. Інтерпретація супроводжується зворотною вербальною зв'язком, і діагностика передбачає рефлексію самого автора образотворчої продукції, усвідомлення ним змісту свого внутрішнього світу, травматичного досвіду тощо.

Висновки: на підставі вищевикладеного, можна зробити висновок про поліфункціональність арт-терапії та виділити її терапевтичні ресурси у вирішенні проблем, з якими стикаються учасники освітнього процесу ВНЗ. Технологічні можливості арт-терапії в психологічному забезпеченні супроводу учасників освітнього процесу ВНЗ дозволяють вибудувати систему роботи, включаючи арт-терапевтичні методи і прийоми на всіх її етапах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арт-терапия – новые горизонты. /Под ред.А.И.Копытина. – М.: Когито-центр, 2006.
2. Байер У. Терапия творчеством. М., "Класс", 2013.
3. Диагностика в арт-терапии. Метод «Мандала». / Под ред. А.И.Копытина. – СПб.: Речь, 2002.
4. Колошина Т.Ю. "Арт-терапия" Методические рекомендации
5. Копытин А.И.Современная клиническая арт-терапия. Учебное пособие, М.- Когито-центр, 2015.
6. Лебедева Л.Д. Практика арт-терапии: подходы, диагностика, система занятий.С-Пб, Речь, 2003.
7. Юнг К.Г.О символизме мандалы (Относительно символизма мандалы). // О природе психе. / М.: Рефл-бук; К.: Ваклер, 2002.
8. Юнг К.Г.Исследование процесса индивидуации. // Тэвистокские лекции. / М.: Рефл-бук; К.: Ваклер, 1998.

В. М. Баденкова

Є. В. Троценко

ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІ КОНОТАЦІЇ БІБЛЕЇЗМІВ У ПОЕТИЧНОМУ ДИСКУРСІ Д. КРЕМЕНЯ

Досліджується індивідуально-авторські конотації біблеїзмів у поезіях Д. Кременя. Основна увага зосереджується на виявленні шляхів семантичних змін бібліонімів, зокрема лінгвокультурологічних засадах їх інтерпретації.

Прикметною ознакою сучасної лінгвістики є наукові дослідження в системі лінгвокультурологічної парадигми. Словник і мовний стиль Біблії стали складовою образного й асоціативного мислення носіїв мови та багатьох поколінь митців слова. Науковці приділяють увагу біблеїзмам як семантико-стилістичній категорії та відзначають, що саме в художніх текстах вони несуть більше функціональне навантаження, мають виразний експресивний потенціал. Переусім бібліоніми характеризуються винятковою значущістю, особливою цінністю і через це часто викликають несподівані асоціативні зв'язки та індивідуально-авторські конотації.

Різноаспектні індивідуально-авторські видозміни біблійних одиниць у семантиці, а отже, їх конотації у художніх текстах викликали науковий інтерес багатьох науковців, як-от Л. Дядечко, Т. Вільчинська, А. Коваль, О. Набока, М. Скаб, О. Черевченко та ін.

У поезії Дмитра Кременя фіксуємо їх семантичні та лінгвокультурологічні модифікації.

Господь, названий у Святому Письмі сонцем, є джерелом усілякого світла, блага та блаженства, освітлений сонцем, і до нього ставились як до джерела знань, особливо моральних: *І шепнув мені тихо: «Не бійся!» / Бог любові, поганський мій бог, / Він у сяйві постав перед нами / І не стало на світі зими...*[2, с. 355]. Натомість простежуємо виразну амбівалентність у зображенні вищої сили: зниженість конотацій для підсилення експресії та конкретизації змісту в таких рядках: *Боги на Олімпі співають? / Співаються, / Так тяжко, що їм і пісні не співаються* [1, с. 356].

Наступний етап змін у понятійному компоненті оніма *Бог* виявляється в наш час, коли йде війна «гібридна та лукава» та «горить Донбас», і лише *Бог* є надією на визволення: *І лиш Божий Син / Визволить усіх* [3, с. 31]. «Україна в камуфляжі» – і поет вболіває: *Чи поміж нас не виростуть чужі – / Боги й богове, перуни й стрибони?* [3, с. 8].

Відтак сучасність вносить свої корективи також в інтерпретацію образів *Каїна* і *Авеля*: *Здіймає Каїн Авеля на вила. / На Місяці./ Я бачу це щодня. / Щовечора...*[3, с. 55]. Біблійніми при цьому не відриваються повністю від вихідного значення: *І знову – на батька син і брат на брата?* [3, с. 55]. В умовах сьогодення України ... «понад нею *Бог* і *Сатана*» [3, с. 55].

Водночас із Божим Сином пов'язані захищеність, видимі перспективи на здобуття щастя: *Як нам дочекатися Месії / На замерзлі наші береги?..* [1, с. 171]. Бачимо нарощення експресії: зберігаючи загальнолюдську символіку, Кремень доповнює її національними рецепціями та індивідуально-авторськими інтерпретаціями. Звідси поетові «богошування»: *А йшли ми – до Бога...* [3, с. 23].

Цікаві рефлексії про детермінованість людського існування, сповненого, з одного боку, високого й піднесеного, а з іншого – буденно-земного, реалізуються через коло цікавих за змістом і формою елементів асоціативно-образного ряду *жіночого тіла, мови, степу, саду* тощо: *Жіноче тіло! Тіло – бог!* [1, с. 349]. Біблійні образи стають для митця засобом переосмислення вічних питань, відображенням етнопсихологічних, лінгвокультурологічних засад їх загальнонародного сприйняття та розуміння семантики: *Слово Бога, українська мова, / Лиш у слові Бога ти жива* [1, с. 236].

Структурно-семантичні трансформації стосуються змісту висловлення, що підвищує образну насиченість поетичного тексту, підсилює його емоційно-експресивне навантаження. Так, назва поезії «Неповернення блудного сина» [1, с. 135] несе семантичне й конотативне

навантаження заперечення як вказівку на порушення гармонії, створеної Богом, утрату цілісності з духовним началом. У контексті біблеїзм завдяки антонімічній зміні компонента набуває значення «ставати байдужим до всього, емоційно спустошеним».

Автор створює індивідуалізований образ українського бога, що наділений антропоморфними рисами й узагальнюється до рівня національно конотованого символу: *Український бог завжди печальний* [1, с. 108]; *Бог праукраїнського степу* [1, с. 203]; *Де хреста український Христос / На Голготу не може донести* [1, с. 307]. На його думку, генеалогія українства має своєрідне божественне походження: *Ми діти Месії й Тараса* [1, с. 60]. Образ Боголюдини десакралізований та етнонаціонально конотований: *Не один починався месія / В українськiм селянськiм хлiві* [2, с. 143].

Архангел *Михайл* верховодить небесними ангельськими силами, це архангел Божої справедливості, благодаті і милосердя, благий вісник, який приніс звістку про народження Ісуса Христа. Автор демонструє в художньому мовленні реалізацію сакрального зі збереженням традиційно усталених засобів його вербалізації на фоні народнопоетичного сприйняття: *Крило архістратиґа Михайла / До нас у Дике Поле заліта* [1, с. 87].

У поетичному ідіостилі Д. Кременя образи десакралізуються: *Апостол на пенсії. / Садить огород* [1, с. 112]; жінка стає богинею, а Богородиця – земною жінкою, матір'ю: *Із хати вийдеш. Виб'єш килими, / Із ликом богоматері сумної...* [1, с. 81]; *Вони вклонились богодіві Тані, Сестрі моїй по духу* [1, с. 11]; *Ти мені й по смерті будеш мила. Ти мені всю душу полонила, / Жінка із очима божества* [2, с. 56]. У результаті семантичної трансформації та актуалізації біблійними органічно вплітаються в текст, допомагають їх правильному сприйняттю.

Використовуючи алюзію в контексті : *Сад Гетсиманський. Коло хати / Хрущі травневі не гудуть* [1, с. 30], автор розраховує на наявність визначених фонових знань у читача, і за умови вдалого процесу декодування алюзії читач отримує великий емоційний заряд для проведення розумової роботи, додавання соціальних відтінків, адже це – *«Повість наших літ»*.

Таким чином, складні багатовекторні, різноманітні за типами, способами та прийомами модифікацій біблеїзми в поетичному дискурсі Д. Кременя акумулюють дохристиянські та християнські уявлення, мають виразну й нерідко амбівалентну конотованість. Ці образи стають дієвим засобом для досягнення автором поставлених інформативних, естетичних, художньо-образних цілей.

ЛІТЕРАТУРА

1. Крeмiнь Д. Замурована музика : лірика, симфонії, поеми / передм. В. Базилевського. К. : Ярославів Вал, 2011. 360 с.

2. Кремень Д. Д. Літопис. Миколаїв : Можливості Кіммерії, 2003. 452 с.

3. Кремень Д. Скрипка з того берега : лірика / упоряд. Т. Д. Кремень ; худож. Ю. С. Гуменний. Миколаїв : Іліон, 2016. 88 с.

СЕКЦІЯ «АРХЕОЛОГІЯ, ДАВНЯ ТА СЕРЕДНЬОВІЧНА ІСТОРІЯ»

Ю.В. Ковальський

ПРО КУЛЬТ ДІОНІСА І ПОСЕЙДОНА НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Географія культу Діоніса і Посейдона з відомих джерел доволі широка [1]. Вивчення впливу греко-римської міфології на варварські народи є актуальним. Починаючи з розвідок М.А. Максимовича вчені почали відслідковувати культурні запозичення з греко-римського часу, які знайшли своє відображення в поезії [2], в сюжетних компіляціях [3] і в релігійних культах [4]. При цьому слід зауважити, що роботи [1, 2, 3] не є науковими в строгому розумінні. Вони є тим пізнавальним фоном (інший термін «мысли вслух») який втягує як магніт довільний перелік конструкцій, що задовольняють якомусь причинному чи синхронічному зв'язку. Це чимось нагадує спосіб вгадування суті предмету дослідження, щоб випробувати варіанти в критиці, озвучити гіпотези для міждисциплінарного середовища. Таким чином ми досягаємо компромісу між мізерністю збереженої історичної інформації (до якої важко застосувати наукову статистичну методологію) і дискретністю людського мислення, якому зручно оперувати навіть помилковими, але закінченими конструкціями. З часом сито пізнання відсіює менш ймовірне і дає нам більш достовірне. Актуальними з усієї множини гіпотез згаданих робіт остаються такі порівняння: сліди стилю гомерівських гімнів [2], Віщий Олег – Ахілл [3], Троян- Аїд [4].

«Слово о полку Ігоревім» є демонстрацією існування до самого останнього часу Київської Русі греко-римської міфологічної традиції [4]. Атрибути Бояна – дерево, мисль, вовк і орел, дають нам прикмети бога Діоніса. Саме він був богом життя і воскресіння, трьохістотного перевтілення, а виноградна лоза була його головним атрибутом [1]. Зрозуміло чому автор «Слова...» не хоче слідувати «п'яним» словесам Бояна, а хоче донести тверезу думку. Ім'я Діоніса Діфірамбій – двічі народжений, також означає панегірик – словеси. В «Задонщині» Боян з'являється під прозвищем – буян, що відповідає його образу і такому лексичному ряду: Бахус-бузити-буянити-Боян.

В іншому місці «Слова...» Боян – соловій древніх літ мчить по тропі Трояня з полів на гори. Б.А. Рибаків визначив землю Трояня як Подунав'є [5]. Співставлення міфологічних біографій вказує на таку тропу Посейдона в горах Фракії. Цей колисатель землі (сейсмічний район) за чотири кроки збігав до моря, пірнав в пучину у свій підводний храм. Саме Діоніс зробив напад на Фракію, але змушений був тікати від царя Лікурга тропою Посейдона [1]. Таким чином Троян в слов'янській міфології міг бути аналогом Посейдона.

В іншому місці «Слова...» Боян лає Всеслава і закінчує словами «Як би хто не був хитрий, якби не був розумний, хоч би пташкою літав, а суда Божого не мине». В VII гомерівському гімні «Діоніс і розбійники» прямої фрази нема [7], але тема сюжета – кара Божа. На початку твору розбійників вела зла доля, а в кінці вони уникали жорстокої долі кидаючись в священне море. «Рек Боян...Тяжко ті голови крім плечю, зло ті телу крім голови - руской землі без Ігоря.» - фраза з уст Бояна відображає акт народження і смерті Діоніса через розривання жертви.

Таким чином Троянові часи в «Слові...» пов'язані з культом морського бога, а Троянова земля це беріг моря. Варварський культ Діоніса відомий на Подуна'ї, в ольвійському регіоні (Скіл) і на Боспорі Кімерійському. «О ліки людські від скорботи» - такий він в орфічних гімнах. Його образ набрав великої популярності серед скіфів (Скіл). Покровителем Спартакідів Боспора був Діоніс.

Двухсотлітня дискусія навколо “Слова...” сьогодні увінчена образами древніх богів. Напрями-розв'язки Боян-Діоніс і Троян-Посейдон дадуть нові тлумачення, нове розуміння великого твору. Чому такі конкретні асоціації присутні в творі XII століття?

Часи бусові в “Слові...” фонетично можуть бути пов'язані як з іменем Діоніса Басарея – бикоплицького, так і з Боспором Кімерійським де йому поклонялися. Боспор і Басарей походять від одного грецького кореня, що означає бик. Історія Божа (Боса, Буса – бусові часи) із синами і сімдесятьма знатними людьми, які потрапили у полон до готів, за Йорданом, перекликається з падінням Пантікапеї і Боспору. Під тиском гунів в 375 році Пантікапея впала, а Боспорське царство перестає існувати. В такому випадку назва племенного союзу анти може походити від назви жителів столиці Боспору Пантікапеї. До часів Київської русі на місці Боспору проіснувало Тмутараканське князівство, яке займає чільне місце в сюжеті «Слова...». Тобто з греко-скіфською традицією зберігся не лише культурний зв'язок, а й територіальний. Цим і можна пояснити наявність в «Слові...» міфологічних образів грецького пантеону. Привертає увагу і можливість релігійного конфлікту готського аріанства зі скіфським діонісизмом. Висновок. Культ Діоніса і Посейдона могли розвиватися в середовищі скіфів починаючи з V віку до н.е. В IV віці н.е. починається наступ Християнства і язичницькі культи поступаються аріанству. До

часів Київської Русі культ богів грецького пантеону збереглися лише в аристократичному середовищі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грейвс Р. Мифы древней Греции. – М., Прогрес, 1992, - 624 с.
2. Ковальський Ю.В. Два слова про міфи і реальність. Слово перше: «Міфологія в «Слові о полку Ігоревім». Новітня філологія, №37. 2010 р., Миколаїв, Ви-цтво ЧДУ ім. Петра Могили. - С. 116-122
3. Ковальський Ю.В. Два слова про міфи і реальність. Слово друге: Про походження назви острова Зміїного і ріки Гіпаніс. Новітня філологія, №37. 2010 р., Миколаїв, Ви-цтво ЧДУ ім. Петра Могили. - С. 123-128
4. Водница А.С. Бус-Троянь-Русь. - Николаев: Издательство Яслав, 2007. – 224 с.
5. Рибakov Б.А. Петр Бориславович. М., «Молодая гвардия», 1991. – 288 с.
6. Античні гімни. - М., Узд-во МГУ, 1988, - 362 с.

Клюшинцев В.М.

Гребенников В.Б.

РОЗКОПКИ ПОСЕЛЕННЯ ГУЛЕВАТСЬКЕ І.

Тези розкривають історію досліджень поселення сабатинівської культури Гулеватське І, та дають загальну характеристику знайденого матеріалу. На підставі його вивчення, припускається можливість існування поселення і в білозерський час.

Ключові слова: поселення, Гулеватське, сабатинівська, кераміка, орнамент, вироби, білозерська.

В кінці серпня - на початку вересня 1974р. загін Інгульської експедиції ІА АН УРСР (Інститут археології Академії Наук УРСР) під керівництвом В. М. Клюшинцева провів дослідження на поселенні, яке розташовано в Гулеватській (Чабанській) балці.

Історія відкриття цього пам'ятника така. Місцеві жителі розповіли співробітникам експедиції про залишки невідомих будівель, складених з великих каменів. Це повідомлення перевірили і виявили, що на одній із терас балки є рядки вапнякових брил середнім розміром 1 x 0,7 x 0,25м, які були вертикально вкопані у землю. Вони утворюють безперервну лінію, яка охоплює всю терасу. Огляд місцевості і шурфівка показали, що знайдена там кераміка належить до доби середньої та пізньої бронзи, також були виявлені уламки амфор. Ці матеріали підтвердили існування тут залишків поселення.

Після проведення розкопок, В. М. Клюшинцевим був написаний попередній звіт, підготовлені креслення та малюнки знахідок. На підставі

знайдених матеріалів автор датував це поселення сабатинівською культурою, відзначивши, що серед знахідок відсутні характерні для цієї культури вироби з кістки та рогу. На жаль, на протязі багатьох років, ці розкопки були забуті. Малюнки частково були втрачені або стали непридатними для публікації. В даний час співавтор вирішив ввести цей пам'ятник у науковий обіг та на основі збереженого матеріалу, уточнити його культурну належність.

Балка Гулеватська виходить до лівого берега р. Південний Буг в районі м. Нова Одеса Миколаївської області. Витоки балки починаються у 7-10км на північ, північний-схід від долини ріки. Балка глибока з добре профільованими берегами. Майже по всьому її руслу, є виходи на поверхню дикого вапняку. Ближче до гирла балки в нижній її частині протікає невеликий струмок, якій живиться від декількох джерел.

Поселення розташовано у 2,3км на північний схід від м. Нова Одеса, на мисоподібному уступі-терасі правого схилу балки Гулеватська. Це приблизно 0,8га, культурний шар сягає 0,5-0,7м потужності задернований і не був підданий будь-якому серйозному руйнуванню. Вертикальні камені вриті у землі, як показали розкопки, були рештками загону для худоби, якій був побудований у більш пізній час, і культурного шару практично не зруйнував. Поселення мало довжину з півночі на південь приблизно 100 м і ширину зі сходу на захід приблизно 80м. Тераса має ухил зі сходу на захід. Максимальний перепад сягає 1 м.

З метою дослідження поселення крім розвідкових шурфів, були закладені розвідкова траншея довжиною 62 і шириною 1м в напрямку схід-захід і квадратний розкоп в центрі поселення загальною площею 100кв.м облавками орієнтованими по сторонам світу. В розкоп попали 10м розвідкової траншеї.

У верхніх шарах розкопу зустрічалася кераміка пізньокатакомбного часу, але не вдалося встановити культурний прошарок цього періоду. Ймовірно, що ця кераміка потрапила сюди шляхом змиву ґрунту з верхньої частини плато. Також у культурному прошарку поселення знайдено невелику кількість уламків амфор, переважно перших століть нової ери. Культурний шар пізнього бронзового віку починався майже з першого штика і досягав максимальної насиченості на третьому. На тій самій глибині (0,5-0,7м від поверхні) йшли кам'яні завали.

В південно-західній частині розкопу знайдені залишки кам'яної будівлі, яка на 0,4-0,5м була заглиблена у землю. Одна з її стін з південного заходу зберігся майже на метр висоти. Вона була складена з необробленого вапняку в перев'язку. Каміння розміром в середньому 30-60см. Кам'яну кладку ложили без будь-якого розчину. Основа кладки була на 20 см вище рівня материка. Фундамент відсутній. Підлога приміщення на 12 см нижче бази кладки. Друга стіна відрізнялася від першої. Вона була менше заввишки (60-70см) і складався з великих каменів, розміром від 50 до 100см. Нижні камені були вкопані ребром, в деяких місцях у два

ряди. На них горизонтально покладені інші камені за в тією ж технологію, як і камені першої стіни. Судячи зі збережених кладок, приміщення було прямокутної форми. Розбирання завалів показало, що стіни були заввишки близько півтора метра. Верхня їх частина була сирцева або глинобитна. Про це свідчать прошарок глинистого ґрунту під завалами. На поселенні простежено один будівельний горизонт.

Кам'яно-глинобитні будівлі зустрічаються на всій території розповсюдження сабатинівської культури, також поширений й одношаровий тип кладки. За спостереженнями Чернієнко Ю.О. цей тип кладки відомий і в степовій зоні лівобережжя Південного Бугу, зокрема на поселенні Ташлик I [2, п. 72]. Типи кам'яних кладок знайдених на поселенні Гулеватське, мають аналоги кладок і на поселенні Октябрі [5, с.44-45] та на городищі Дикий Сад [6, с. 15-17]. Хоч на розвинутому етапі білозерської культури переважають землянки та напівземлянки [3, с. 52], а в данному випадку ми маємо трохи заглиблене приміщення, які присущі сабатинівським поселенням.

Серед знахідок переважає кераміка. Це, в першу чергу, невеликі фрагменти товстостінних посудин для господарського призначення. Багато фрагментів мають поверхню заглажену зубчастим штампом. У розломі черепки чорного кольору. Пружковий орнамент зустрічається досить рідко. Він розташований на плечиках посудин або під вінчиком. Пружки наліпні або відтягнуті. Деякі з них прикрашені насічками, зачіпами або косими нігтевими вдавленнями (мал. 1). Уламків столового посуду небагато. Найбільш виразні кубки. Поверхня їх підлощена, а на плечиках орнамент з прокреслених ліній (мал.2, 5). Іноді для орнаменту застосовано зубчастий штамп. Значна кількість кухонного посуду без прикрас. За формами він представлений банками, горщиками, жаровнями, корчагами, кубками і, можливо, мисками.

Наявність пружкового та інших типових орнаментів свідчить про сабатинівську належність цього посуду. Але, є також і нетипові для цієї культури види посуду. По-перше, це орнаментовані і підлощені уламки кубків, а також фрагменти керамічних пателень [5, п. 83-84]. Такі матеріали часто зустрічаються на городищі Дикий Сад [6, р. 28], а також на ряді поселень білозерської культури в Північно-Західному Причорномор'ї [7, с. 59-79].

У розкопі виявлено невелику кількість кременю. Це желваки, призматичні нуклеуси, відщепи, луспіння. Серед них слід визначити ножеву пластину (мал. 2; 4), вкладиш до серпа, наконечник стріли, шкребки. Кам'яні знаряддя представлені зернотеркою і кількома боласами. Такі крем'яні та кам'яні знаряддя поширені на поселеннях доби пізньої бронзи. Також знайдена бронзова голка, аналогію до якої можна знайти у речах лобойківського скарбу [1].

Серед знайдених кісток тварин, значно переважають фрагменти належні великій рогатій худобі. Але на поселенні, як вже повідомлялося,

не знайдені вироби з рогу та кісток, які часто знаходять на пам'ятниках сабатинівської культури.

По завершенні досліджень, Гулеватське I було віднесено до невеличких поселень хutorського типу [4, с. 42]. На підставі всіх знайдених матеріалів, В. М. Ключинцев остаточно датував його пізньосабатинівським етапом. Та наявність атипової кераміки, орнаментів та інших особливостей навело нас на думку, що селище продовжувало існувати і в білозерський період.

ЛІТЕРАТУРА

1. Клочко В.І. Лобойківська металургія (до проблеми східного кордону східнотшинецької культури) // *Trzecinieć-system kulturowy czyinterkulturowy process?* – Poznań, 1998. - S 217-238.

2. Черниенко Ю.А. Общее и особенное в домостроительстве различных районов сабадиновской культуры // *Сабатиновская и срубная культуры: проблемы взаимосвязей востока и запада в эпоху поздней бронзы.* - Киев-Николаев-Южноукраинск, 1997. - С. 71-72.

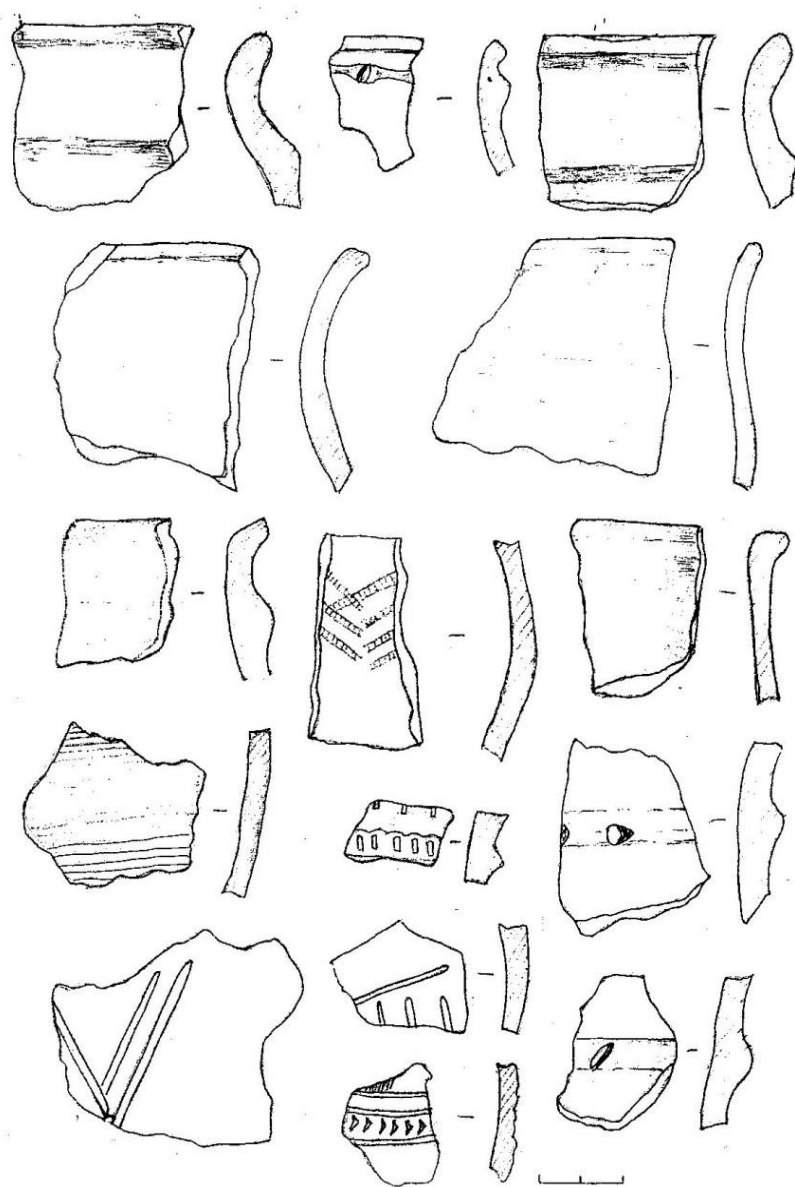
3. Ключинцев В.Н. Сабатиновская культура в Побужье (поселения и жилища) // *Сабатиновская и срубная культуры: проблемы взаимосвязей востока и запада в эпоху поздней бронзы.* - Киев-Николаев-Южноукраинск, 1997. - С. 49-52.

4. Елисеев В.Ф. Некоторые вопросы домостроительства эпохи поздней бронзы в Степном Побужье // *Сабатиновская и срубная культуры: проблемы взаимосвязей востока и запада в эпоху поздней бронзы.* - Киев-Николаев-Южноукраинск, 1997. - С. 42-43.

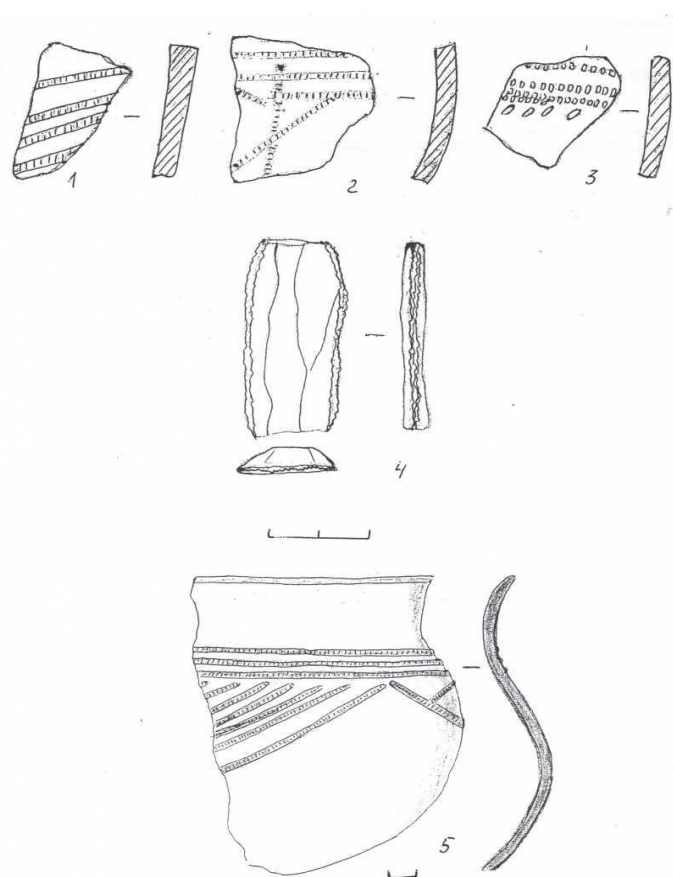
5. Черняков И.Т. Северо-Западное Причерноморье во второй половине II тыс. до н.э. // *К.*, 1985. - 172с.

6. Горбенко К. Нові археологічні дослідження городища Дикий Сад // *Емінак*, 2014. - №3-4(9). - С. 15-29.

7. Ванчугов В.П. Белозерские памятники в Северо-Западном Причерноморье. Проблема формирования белозерской культуры // *К.*, 1990. - 168с.

Мал. 1. Кераміка з поселення Гуліватське I.

Мал. 2. Знахідки з поселення Гулеватське I. Кераміка (1-3), кременевий ніж (4), фрагмент лощеного кубку (5).

М.І. Ніколаєв

З ІСТОРІЇ ВІДНОСИН НАСЕЛЕННЯ ПІВНІЧНО-ЗАХІДНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я З ОЛЬВІЄЮ ПОНТІЙСЬКОЮ

На базі відновленого літочислення IV-I ст. до н.е. розглянуто декілька епізодів зовнішньополітичної історії Ольвії Понтійської.

Тема відносин населення території сучасної України з грецькими колоністами, зокрема, Ольвії Понтійської, – одного з найзначніших давньогрецьких полісів Північно-Західного Причорномор'я, – характеризується як обмеженою джерельною базою, так і хронологічними неузгодженостями. Проте останнім часом з'явилися підстави для деякого уточнення хронології окремих історичних подій. Це стало можливим завдяки завершенню багаторічних досліджень, які виконувалися нами на стику математичних та спеціальних історичних дисциплін і метою яких було відновлення календаря Ольвії Понтійської IV–I ст. до н.е. Підсумком цих досліджень стала синхронізація із сучасним літочисленням епонімного каталогу IRE I² 201, з паралельною розбудовою основ просопографії елітних родин, суттєвим уточненням датування багатьох епіграфічних пам'яток та, у підсумку, встановленням нових фактів

внутрішньополітичної історії Ольвії [1]. Подальший етап досліджень закономірно пов'язаний із переглядом традиційних, сталих уявлень щодо зовнішньополітичної історії Ольвії і стосується, головним чином, взаємин цього поліса в V–I ст. до н.е. з навколишніми племенами, царями Малої та Кримської Скіфії. Тези присвячені стислому розгляду окремих гіпотез щодо цих взаємин.

1. Середина V ст. до н.е. характеризується появою просопографічних свідчень щодо відносин греків із місцевою елітою; переважають наративні (Herod. 4, 78; Herod. 4. 76) та нумізматичні джерела [2]. Проте, що є найважливішим: між історичними особами, що згадуються в різнорідних джерелах, спостерігається міцний зв'язок (зауважимо, що ототожнення історичних осіб із різнорідних, але синхронних пам'яток є аксіомою просопографії) [1, с. 103]. Так, цар скіфів Скіл (Σκύλης), його зведений брат Орік (...Ὀρίκος Ἀριαλεῖθεῖ παῖς...) та, вірогідно, намісник царя Аріапіфа, Тімн (...Τύμνεω τοῦ Ἀριαλεῖθεος ἐπιτρόπου...), ототожнюються з іменами монетних легенд, відповідно, ΣΚΥ(ΛΕ), ΑΡΙΧ(Ο), ΘΥ (звісно, з урахуванням перцептивної фонетики (Ὀρίκος=Ἀρίχος (це відома гіпотеза Р. Ісмагіла), та Τύμνιος=Θύμνιος)). Монети із легендою ΕΜΙΝΑΚΟ з огляду на символіку, пов'язану з Аполлоном та Гераклом, деякі дослідники (Г. Русяєва, В. Анохін) відмовилися відносити до скіфського діяча Емінака. Але така гіпотеза ігнорує переважно грецьку символіку на всіх відомих емісіях місцевих царів в Ольвії та в інших регіонах; мало реальною є й інтерпретація монетних легенд V ст. до н.е. грецькими простонародними (Г. Русяєва) або іллірійськими іменами (В. Яйленко). На нашу думку, щодо монет Емінака непереборною залишається гіпотеза Ю. Виноградова про те, що невідомий скіфський правитель (або намісник царя) гордо викарбував зображення свого предка Таргитая-Геракла [3, с. 94]. Отже, просопографічні відомості свідчать на користь гіпотези про домінування скіфської верхівки в Ольвії в середині V ст. до н.е.

2. Ситуація зі взаєминами сторін в III–II ст. до н.е. є значною мірою суперечливою, що визначається як недостатньою інформацією, так і альтернативними варіантами датування декрету ΙΡΕ Ι² 32 на честь Протогена. Проте, на основі відновлення календаря побудовано хронологічну модель подій цього декрету, яка оперує з вісьмома персонажами. Події, описані в декреті, відбувались у 270–240 рр. до н.е., декрет видано не пізніше 230 р. до н.е. Наприклад, цар саїв Сайтафарн, що його згадує декрет, був активним у другій чверті III століття до н.е.; посольство ольвіополітів до цього царя відбувалось у 50-ті роки III ст. до н.е. Відповідно, з'являється можливість коригування деяких історичних і нумізматичних гіпотез, запропонованих В. Анохіним, П. Каришковським та іншими. Наприклад, В. Анохін [2, с. 43] вважає, що монетна серія 250–230 рр. до н.е. ΠΡΩΤΗΡ, ΠΡΩ «як мінімум» належала діду Протогена. Але, з урахуванням організації монетної справи, також, близькості реверсу і

вагової норми емісії ΠΡΩΤΗΡ, ΠΡΩ синхронним «борисфенам», ймовірно, ця емісія виконана самим Протогеном, у рахунок отримання боргу міддю «з чотирьохсот» (ἕκ τετρακοσίων). Тут прийнято багаторазово підтверджений просопографією факт завершення карбування «борисфенів» одразу після 220 р. до н.е.

3. Нижче викладено сучасні погляди на інтерпретацію монетних легенд ΒΣΕ і ΒΑ ΕΙ ΡΗ (кінець III – середина II ст. до н.е.). Отже, П. Каришковським [4] виконано зіставлення подій істрійського декрету IScM I 15 рубежу III–II ст. до н.е. на честь Агафокла, сина Антіфіла та декрету на честь Протогена, з огляду на таку, що домінувала на той час, гіпотезу щодо синхронності обох документів. Тим не менш, дослідником зроблено важливий історичний висновок: цар Ремакс (Ῥημαξος) з декрету IScM I 15, царство якого, ймовірно, містилося в південній частині Дунайсько-Дністровського межиріччя, грав набагато більш значну роль для територій Північно-Західного Причорномор'я на рубежі III–II ст. до н.е., ніж це передбачається. Цей висновок може бути використаний для одного з варіантів інтерпретації легенд ΒΣΕ і ΒΑ ΕΙ ΡΗ. Відома гіпотеза В. Анохіна [2, с. 48] про інтерпретацію ΒΣΕ ім'ям згадуваного в декреті на честь Протогена царя саїв як βασιλέος Σαῖταφάρνου εἰρήνης, тобто «Світу царя Сайтафарна» (є близькі гіпотези інших дослідників). Але емісія ΒΣΕ відстоїть майже на півстоліття від подій, змальованих у декреті на честь Протогена. Що стосується скорочення ΒΑ ΕΙ ΡΗ, то В. Анохін відносив його до царя Акроси, а П. Каришковський – до міського царя (згадки про такого відсутні в елліністичній Ольвії; посада царя-епоніма відома в Херсонесі). Отже, розглянемо фразу з декрету IScM I 15 ...τὴν] Σκυθίαν καὶ τὰς [Ἑ]λληνίδας πόλεις τὰς [τασσομένα?]ς ὑπ[ὸ βασι]λέα Ῥημαξον... – «...Скіфію та грецькі міста, підвладні царю Ремаксу...», яка свідчить про могутність царя Ремакса, та, за аналогією з іншими царями, не виключає можливість здійснення ним монетних емісій. До речі, емісія ΒΣΕ є майже синхронною до декрету IScM I 15. Це, у розвиток гіпотези В. Анохіна, дозволяє запропонувати варіант розшифровки ΒΣΕ = βασιλέος τῶν Σκυθῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων – «цар скіфів та еллінів» (маючи на увазі Ремакса або його наступника Φραδ...?). Відповідно, ΒΑ ΕΙ ΡΗ = βα[σιλέος] εἰ[ρήνης] Ῥη[μαξου], тобто «Світу царя Ремакса». Ця гіпотеза добре підкріплюється антропонімією (в елліністичній Ольвії відсутні імена, що починаються на «Р»), є співзвучною гіпотезі В. Анохіна [2, с. 48], відповідає історичному висновку П. Каришовського [4, с. 55], до того ж, має історичну аналогію (контрольовані скіфським царем Скілом території майже 250 років тому [3]), також, є хронологічно узгодженою, але, тим не менш, потребує більш обґрунтованого підтвердження. Окрім того, «захоплюватися» такими розшифровками треба дуже обережно; адже, ні один із відомих в Ольвії варварських царів не карбував монети з застосуванням аббревіатур у легендах. Не менш реальним варіантом є відновлення скорочень іменами групи монетних магістратів, що існувала декілька років [1, с. 229].

4. Вітчизняне антикознавство цілком побудовано на традиційній даті декрету IRE I² 402 поміж громадянами Херсонеса Таврійського й царем Понта Фарнаком I про дружбу і взаємну допомогу – 179 р. до н.е. Цей декрет мав безсумнівний вплив на політичну історію Північного Причорномор'я в першій половині II ст. до н.е.; він є реакцією греків на посилення загрози зі сторони Кримської Скіфії. Існує перспектива виявлення аналогічного декрету і для Ольвії [3, с. 230]. Датування декрету IRE I² 402 останніми роками є предметом дискусії серед закордонних антикознавців (альтернативна ідентифікація династичної ери, що її застосовує Фарнак I: ... ἐν τῷ ἑβδόμῳ καὶ πεντηκστῷ καὶ ἑκατοστῷ ἔτει, μηνὸς Δαισίου, ... – «... у сто п'ятдесят сьомий рік, місяць даїсій...»): чи то 179, чи то 158 р. до н.е. Ця альтернатива подолана нами на основі відновленого літочислення Ольвії; зіставленням ольвійських декретів IOIb 28+29+123+IRE I² 240 і IOIb 26 на честь громадян Херсонеса й херсонеського амфорного клейміння отримано датування декрету IRE I² 402 158 р. до н.е. Отже, реальна загроза зі сторони Кримської Скіфії, вірогідно, виникла майже на чверть століття пізніше традиційного уявлення, перервавши помірно обтяжливі данницькі відносини з навколишніми племенами, що супроводжувались, навіть, емісією срібної монети (див., наприклад, декрет IRE I² 30 на честь родосця Гелланіка: ... καὶ τὰ [δῶρα λαμβάνουσιν οἱ τ]ῆς χώρας βασιλεῖς εὐκαίρως... – «...і дари отримують місцеві царі вчасно...»). (З урахуванням родоської просопографії датування цього декрету відноситься до рубежу III–II ст. до н.е.). Посилення скіфської загрози, мабуть, підтверджується синхронним фактом відбудови захисних стін міста Посідеєм, сином Діонісія (SEG 40:633); адже, ці дії традиційно інтерпретується як такі, що пов'язані з зовнішньою загрозою [3, с. 160]. Реальним здається, що навала Скілура дійсно відбулася близько середини II ст. до н.е. та мала згубні наслідки для Ольвії (одночасно з втратою Херсонесом Північно-Західної хори [3, с. 186]). Фактично, наступні майже сорок років є «чорною діркою» в лапідарній епіграфії Ольвії аж до часів «раннього» Мітрідата VI Евпатора [1, с. 269]. Відсутність державних актів свідчить, вочевидь, про якесь ущемлення Скілуром автономних прав міста. Така гіпотеза підтверджується, також, відсутністю імен магістратів на монетах Скілура й синхронних полісних монетах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Николаев Н.И. 2014. Просопография Ольвии Понтийской V в. до н.э. – I в. н.э. К.
2. Анохин В.А. 1989. Монеты античных городов Северо-Западного Причерноморья. К.
3. Виноградов Ю.Г. 1989. Политическая история Ольвийского полиса VII–I вв. до н.э. М.

4. Карышковский П.О. 1971. Истрия и ее соседи на рубеже III–II вв. до н.э. // Вестник древней истории. № 2. С. 36–55.

СКОРОЧЕННЯ

IOlb – Надписи Ольвии. М.- Л., 1968. Под ред. Т. Книпович, Е. Леви.

IPE I² – Latishev B. Inscriptiones antigue orae septentrionalis Ponti Euxini Graecae et Latinae. Petropolis, 1885–1916.

IScM I – Inscr. Scythiae Minoris graecae et latinae I. Histria et vicinia.

SEG – Supplementum epigraphicum Graecum.

І.О. Снитко

А.С. Островерхов

ПРО ЕТНІЧНУ ЛОКАЛІЗАЦІЮ ПОХОВАННЯ ¹U АДЖИГОЛЬСЬКОГО НЕКРОПОЛЯ.

У статті в контексті вивчення сільських некрополів Ольвійського поліса VI -V ст. до н.е розглядаються підкурганні поховання цього часу. Безпосередньо аналізуються матеріали конкретного поховання ¹U Аджигольського некрополя та надається його етно-культурна характеристика.

Майже всі, найбільш важливі показники матеріальної та духовної культури, що визначені в процесі багаторічних досліджень поселень, хуторів і окремих садиб, вказують на те, що з архаїчної доби титульним етносом на хорі Ольвійського поліса, як і в місті був грецький [1, с. 236]. Місцевий варварський контингент, якщо він був в тому чи іншому кількісному ступені присутнім на різних історичних етапах функціонування Ольвійського полісу, був, безперечно, втягнутим до сфери суто грецької економіки, культури та побуту і суттєво не впливав на розвиток античної цивілізації в Нижньому Побужжі. З самого початку колонізації регіону Ольвійський поліс був автономним та автаркічним – економічно самодостатнім. Особливості життєдіяльності міста були обумовлені специфікою його еволюції в умовах віддаленості від основного ареалу скупчення античних держав. Ці особливості знайшли найбільше відображення на теренах культури. Вони, в переважній більшості, постали продуктом власної еволюції античних традицій, а не наслідком варварського впливу [2, с. 18 – 19].

Підкріпленням останньому є й аналіз матеріалів з сільських некрополів. Зауважимо, що в цьому питанні, навіть, до нинішнього часу, наявними є певні наукові суперечки, пов'язані з різною локалізацією частково дослідженого ще у 1911 р. М. Ебертом так зв. Марицинського могильника (Аджигольський і Пітухівський некрополі) та, загалом, підкурганних

поховань пізньоархаїчної – ранньокласичної доби на античних некрополях Ольвійської хори (Матросівський, Південний та Північний некрополі біля с. Прибузьке, Дідова Хата, Лупарево) на що ми вже неодноразово звертали увагу [3]. Не зважаючи на новітні дослідження, варварська концепція локалізації Аджигольського некрополя продовжує існувати та має своїх прихильників серед кола вчених-скіфологів [4; 5; 6]. Нажаль, дослідниками, майже, не приділяється увага сучасним історичним і соціально-політичним розробкам у сфері вивчення особливостей розвитку Ольвійського поліса V ст. до н.е.

Не охоплюючи весь спектр питань з цієї проблеми, у даному конкретному випадку зупинимось на інтерпретації ямних підкурганних поховань VI – V ст. до н.е на сільських некрополях Ольвійської держави. Ямні підкурганні поховальні споруди з використанням дерева, як свідчать сучасні археологічні дослідження, найвірогідніше, за традицією, яка була притаманна з давнини не тільки грекам, а й багатьом європейським народам, імітували тогочасні звичайні землянкові та напівземлянові житла перших колоністів [7, с. 72-84]. Це саме стосується і подібних скіфських ямних поховань лісостепу. Але, таке припущення, навіть не береться до уваги сучасними прибічниками варварської локалізації підкурганних поховань в античних некрополях Нижнього Побужжя. Під тиском аргументів представники варварської концепції поступово відмовляються від тотального ототожнення некрополів хори Ольвії з носіями скіфської культури, але, в той же час пов'язують з варварами окремі вибіркові поховання. Вибіркові етнічні локалізації окремих поховань, а слідом з цим і довільна характеристика певних предметів поховального реквізиту, в спеціальній літературі фігурують у якості свідчень про так зв. «варварський показник», щодо локалізації підкурганних поховань хори Ольвії.

В цьому контексті звернемо увагу на ливарну форму для виготовлення бляшок (?) у так зв. «звіриному стилі» з Аджиголу (**Рис.1, 3**), знахідка якої визвала багато суперечок в науці та була одним з найважливіших аргументів прибічників варварської локалізації підкурганного поховання ¹U. З останніх досліджень наведемо думку, Ю.С. Гребенникова, який вважає, що поховання належало реміснику варварського походження [8, с. 112 – 113]. Тим не менше, багато дослідників, починаючи з В.В. Лапіна [9, с. 168 – 174], пов'язують цю знахідку саме з античною культурою [див.:10, с. 46 – 47]. З самого початку зауважимо, що вказана форма виготовлена з вапняку і не може бути використана в реальному ливарництві. Вона є лише своєрідним ерзацем такої форми [11, с. 47]. За відсутності можливості використання форми в ливарництві, припускаємо й інші функціональні варіанти використання цієї речі. Цілком вірогідно, що за допомогою такої форми виготовлялись маленькі фігурні культові «хлібці», тістечка, або медові пастилки, що вживались і в поховальному ритуалі (навіть у якості ласощів для «вгамування» Кербера [Apul., Metam., VI, 18 – 20]). До того ж,

вовкоподібний хижий звір, зображення якого відбиває форма, на наш погляд, найвірогідніше, є не «зразком» так зв. «скіфського звіриного стилю», а одним з символів широко розповсюдженого в Греції, особливо на Аргосі, де він був головним в пантеоні, культу Аполлона Лікея – вовка-перевертня, пастуха, покровителя пастуших стад, що бореться з вовками – хижакми, захищаючи худобу. Відбиток цього культу знайшов місце і в мистецтві греків Північно-Західного Причорномор'я [див.: 12, с. 5; 13, с. 10]. Культ Аполлона Лікейського епіграфічно засвідчений в Ольвії, куди він потрапив ще з метрополії в часи колонізації [14, с. 27; 34]. У Дідімах відоме вшанування його паредри Артеміді Лікеї, що вказує на існування там і культу Аполлона Лікея [15, с. 130; 16, с. 34].

Про існування культу Аполлона Дідімейського в іпостасі Лікея і його початкову гегемонію в Нижньому Побужжі свідчить уривок напису на кістяній пластині з Березані: «Сім: вовк слабий...», повний текст якої, на думку А.С. Русяєвої, поетапно висвітлює верховенство, або популярність, основних культових епіклез, а з ними й функцій бога Аполлона в період ранньої ольвійської історії [17, с. 62 – 64].

В цьому контексті зауважимо й на те, що саме район Аджиголу для ольвіополітів відзначається суто скотарською спеціалізацією з архаїчної доби [18, с. 234].

Дещо східне зображення вовка, безперечно, грецького виробництва, у вигляді невеличкої кістяної прикраси, можливо, фігурного гудзика (?), або нашивної бляшки (?), походить з пізньоархаїчного поселення Чортувате-7 [19, с. 61 – 66], та, найвірогідніше, теж символізує культ Аполлона Лікея і, можливо, його духовної супутниці Артеміді (Рис. 1, 1 - 2). Кістяна бляшка з зображенням голови хижака (вовка, собаки ?) відома в Ольвії [20, рис. 2,1]. В цьому контексті згадаємо й ливарні форми з зображенням вовка, звернутого в кільце, з Березані [див.: 21, с.64; 22, с. 120 – 122] та бронзову бляшку у вигляді вовчої голови з поселення Широка балка, що поблизу Ольвії [23, с. 64, рис. 2, 2].

Отже, цілком імовірним, на наш погляд, виглядає припущення, що в підкурганній могилі $1U$ Аджигольського некрополя, найвірогідніше, був похований представник родини скотарів в якій відправлявся давній культ Аполлона в іпостасі Лікея.

Крім «ливарної форми», в похованні $1U$ Аджигольського некрополя, знайдений фрагмент залізного серпа (?) [24, с. 7, abb. 4], за Ю.С. Гребенниковим коси [25, с. 47 – 48], хоча, найвірогідніше, цей фрагмент «леза» є лише частиною звичайного стригіля, аналогії якому відомі (8 предметів, з них 4 - залізні) в похованнях некрополя Ольвії [26, с. 85 – 87]. В цьому випадку ми маємо справу з похованням грека-палестрита, або звичайної людини, що за життя, займалася спортом.

Таким чином, підкурганне поховання $1U$ Аджигольського некрополя, за знахідками можна ідентифікувати як поховання людини, з родини достатньо заможних селян – скотарів (?), де шанувався стародавній культ

Аполлона Лікея, та яка у вільний від праці в сільському господарстві час, полюбляла займатися фізкультурними вправами. Разом з цим, згадаємо, що ольвіюполітами проводились щорічні спортивні свята і змагання на Ахілловому дромі та були присвячені богу – герою, чому є й документальні свідчення [27, с. 224 – 226].

Насамкінець, враховуючи й останній функціонально-семантичний розгляд окремих артефактів з підкурганного поховання $1U$ констатуємо, що підкурганні могили на ольвійських сільських некрополях VI – V ст. до н.е. треба, перш за все, сприймати в контексті грецької культури та поховального ритуалу ольвіюполітів регіону Нижнього Побужжя. Також, не відкидаючи важливості більш уважного ставлення до особистостей кожного окремого поховання, тим не менше, стосовно розробок в етнічній площині, зауважимо на необхідності комплексного, а не вибіркового аналізу матеріалів, що надають некрополі хори Ольвії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буйских С.Б. 2009. Хора колониального полиса в Нижнем Побужье: от архаики к эллинизму // ССПК. Вип. XV. Запоріжжя. С. 225 – 247.
2. Крыжицкий С.Д. 1994. Ольвия и варвары (проблема влияний) // Международные отношения в бассейне Чёрного моря в древности и средние века. Тез. докл. VII междунар. научн. конф. Ростов-на-Дону. С. 18 – 19.
3. Снитко І.О. 2011. Підкурганні поховання некрополів хори Ольвії VI – V ст. до н.е. // Археологія. № 1. К. С. 11 – 22.
4. Гребенников Ю.С. 2008. Киммерийцы и скифы Степного Побужья (IX – III вв. до н.э.) Николаев.
5. Гречко Д.С. 2010. Курганы конца VI – середины V в. до н.э. Нижнего Побужья: греки или скифы? // «Древности». Вып. 9. Харьков. С. 116 – 135.
6. Носова Л.В. 2011. «Греческое» и «варварское» в Северо-Западном Причерноморье в «переходный» период (в связи с исследованием погребений конца VI – первой половины V вв. до н.э. у с. Маяки // МАСП. Вып. 12. Одесса. С. 150 – 191.
7. Снитко І.О. 2015. Давньогрецькі некрополі хори Ольвії VI – III ст. до н.е. К.
8. Гребенников Ю.С. 2008. Киммерийцы и скифы Степного Побужья (IX – III вв. до н.э.) Николаев.
9. Лапин В.В. 1966. Греческая колонизация Северного Причерноморья. К.
10. Островерхов А.С. 2009. Степове Побужжя та Подністров'я у IX – III ст. до н.е. Полемічні замітки з приводу виходу монографії Ю.С. Гребеннікова «Киммерийцы и скифы Степного Побужья IX – III вв. до н.э.» (Николаев, 2008. 192 с., илл.) / А.С. Островерхов // Лукомор'я: Археологія, етнологія, історія Північно-Західного Причорномор'я. Вип. 3. Одеса: Паллада. С. 39 – 64.

- 11.Островерхов А.С. 2009. Степове Побужжя та Подністров'я у IX – III ст. до н.е. Полемічні замітки з приводу виходу монографії Ю.С. Гребеннікова «Киммерийцы и скифы Степного Побужья IX – III вв. до н.э....
- 12.Дзиговський О.М., Островерхов А.С. 2004. Пам'ятки звіриноного стилю з мікрорегіону «Тилігул» й деякі питання історії Північно-Західного Надчорномор'я // Записки історичного факультету ОНУ. Вип. 15. Одеса. С. 68 – 69.
- 13.Островерхов А.С. 2005. Памятники звериноного стиля из Ольвийской и Никонийской округ (конец VI – III вв. до н.э.) // Структурно-семиотические исследования в археологии. Вып. 2. Донецк. С. 219 – 266.
- 14.Виноградов Ю.Г., Русяева А.С. 1980. Культ Аполлона и календарь в Ольвии // Исследования по античной археологии Северного Причерноморья. К.: Наукова думка. С. 19 — 64.
- 15.Ehrhardt N. 1983. Milet und seine Kolonien. Frankfurt am Mein: Lang. – Bern. – N. York.
- 16.Русяева А.С. 1986. Милет – Дидимы – Борисфен – Ольвия. Проблемы колонизации Нижнего Побужья // ВДИ. № 2. М. С. 25 – 64.
- 17.Русяева А.С. 1986. Милет – Дидимы – Борисфен – Ольвия. Проблемы колонизации Нижнего Побужья...
- 18.Буйских С.Б. 2009. Хора колониального полиса в Нижнем Побужье: от архаики к эллинизму...
- 19.Островерхов А.С., Отрешко В.М. 1986. Новый образец звериноного стиля, найденный близ Ольвии // Памятники древнего искусства Северо-Западного Причерноморья. К. С. 61 – 66.
- 20.Островерхов А.С., Отрешко В.М. 1986. Новый образец звериноного стиля, найденный близ Ольвии ...
- 21.Островерхов А.С., Отрешко В.М. 1986. Новый образец звериноного стиля, найденный близ Ольвии ...
- 22.Сон Н.А. 1987. Ремесленное производство // Культура населения Ольвии и её округи в архаическое время. К. С. 118 – 125.
- 23.Островерхов А.С., Отрешко В.М. 1986. Новый образец звериноного стиля, найденный близ Ольвии ...
- 24.Ebert M. 1913. Ausgrabungen auf dem Gute Maritzyn, Gouv. Cherson (Süd. Rusland // PZ. Bd. V. Leipzig.
- 25.Гребенников Ю.С. 2008. Киммерийцы и скифы Степного Побужья (IX – III вв. до н.э.)...
- 26.Козуб Ю.І. 1974. Некрополь Ольвії V – IV ст. до н.е. К.
- 27.Кубланов М.М. 1957. Легенда о ристалище Ахилла и ольвийские агонистические празднества (к истории формирования культов античного полиса // Ежегодник Музея истории религии и атеизма. Т. 1. М. – Л. С. 222 – 231.

СКОРОЧЕННЯ

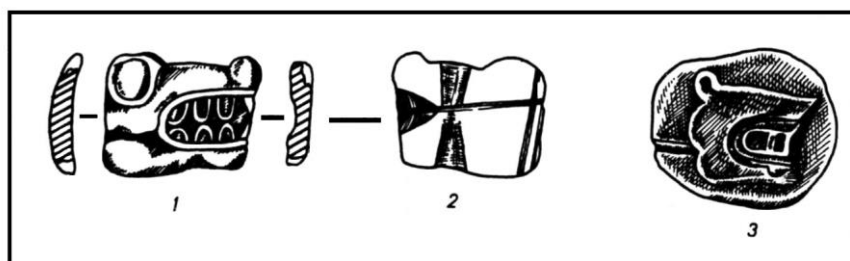
ВДИ	- Вестник древней истории. М.
МАСП Одесса	- Материалы по археологии Северного Причерноморья.
ССПК Запоріжжя.	- Старожитності Степового Причорномор'я і Криму.
PZ	- Praehistorische Zeitschrift. Leipzig.

ІЛЮСТРАЦІЇ

Рис. 1. Зображення голівок вовків з хори Ольвії (за Островерхов, Отрешко, 1986).

1 – 2 – кістяна пластина з поселення Чортувате-7.

3. Ливарна форма з поховання $1U$ Аджигольського некрополя.

Н. В. Охота

ПОЧАТОК ФОРМУВАННЯ ЦЕНТРАЛІЗОВАНИХ ДЕРЖАВ В СХІДНІЙ ЄВРОПІ

Розглянуто проблему формування східноєвропейських централізованих держав в їх історичному розвитку.

У період феодальної роздробленості на землях, що раніше входили до складу Давньоруської держави, поступово склалися соціально-економічні й політичні умови для їх об'єднання. Панування Золотої Орди у Східній Європі та наступ німецьких феодалів на західноруські землі звузили територіально, ускладнили й уповільнили процес політичного об'єднання, однак не могли зупинити цей процес повністю. Сьогодні тема формування централізованих держав набуває особливої актуальності та потребує свого кропіткого дослідження.

У другій половині XIII—XV ст. ще виразніше, ніж у попередній період, політичне життя в усіх колишніх давньоруських землях характеризувалося постійним протиборством доцентрових і відцентрових сил, боротьбою феодальних угруповань, що висували дві основні програми: 1) об'єднання земель; 2) їх дальше політичне відокремлення. Поступово, однак, взяли гору сили, що виступали за політичну консолідацію панівного класу та об'єднання феодально роздроблених князівств у єдину державу. Процес утворення національних держав зумовлювався дальшим соціально-економічним розвитком кожної країни, певною розстановкою класових сил у кожній з них. На цей процес впливала також конкретна міжнародна ситуація, яка у Східній Європі залежала значною мірою від активності ординської держави, а також від політики західноєвропейських країн [1].

У XIV—XV ст. тенденція до об'єднання існувала у всіх європейських країнах, що зумовлювалося дальшим розвитком продуктивних сил, поглибленням суспільного поділу праці, розширенням економічних зв'язків між окремими містами й землями. Важливу роль у процесі подолання феодальної роздробленості відігравало прагнення феодалів знайти в централізованій державі силу, яка, з одного боку, сприяла б розширенню феодального землеволодіння, а з другого — стримувала б опір залежного населення зростаючій експлуатації. Політичне об'єднання прискорювала й потреба захисту від іноземної агресії [2,с.67].

У Східній Європі, як і в Західній, феодальну роздробленість було подолано вже у другій половині XV ст. На той час, як зазначав Ф. Енгельс, всюди в Європі «королівська влада перемогла одночасно». Однак, якщо внаслідок політичного об'єднання в країнах Західної Європи утворилися централізовані держави на єдиній національній основі, то в Східній Європі, навпаки, сформувалися багатонаціональні держави. До того ж темпи, методи, форми й ступінь політичного об'єднання і централізації

державної влади в кожній країні визначалися конкретно-історичними умовами [3,с.45].

Наприкінці XIII — на початку XIV ст. спроби політичного об'єднання феодально роздроблених земель найбільш виразно проявилися в Північно-Східній Русі. Тут у рамках Великого князівства Владимирського на роль об'єднувачих центрів спочатку претендувало кілька князівств. На початку 80-х років XIV ст. провідна роль у процесі об'єднання Північно-Східної Русі та формування Російської централізованої держави остаточно закріпилася за Московським великим князівством. У Південно-Західній Русі політику об'єднання феодально роздроблених земель проводили галицько-волинські князі, які, визнавши формально свою залежність від Золотої Орди, водночас активно обстоювали підвладну їм територію від зазіхань з боку феодальної Угорщини, Польщі та Литви. Спустошене нападами татарських орд, ослаблене зсередини опором великого боярства князівській владі, Галицько-Волинське князівство не мало достатніх сил, щоб стати центром політичної консолідації Південно-Західної Русі. У 40-х роках XIV ст. його землі були захоплені Польщею, Литвою та Молдавським князівством. В іншій частині Південно-Західної Русі — на Поділлі, Переяславщині, Київщині та Чернігово-Сіверщині, які перебували у більшій залежності від Золотої Орди, тенденція до об'єднання проявлялася ще менш ефективно. В цьому регіоні політичному об'єднанню феодально роздроблених земель на єдиній етнічній основі перешкоджав наступ литовських феодалів.

Отже, опрацьований матеріал дозволяє зробити висновок, що процеси політичного об'єднання та створення централізованих держав в Східній Європі відбувалися під тиском зовнішніх обставин, зокрема, агресії сусідніх країн.

ЛІТЕРАТУРА

1. <http://www.ebk.net.ua/Book/synopsis/istoriya/part3/02..>
2. Железнов А.П. Создание и развитие централизованных государств Восточной Европы / А.П.Железнов.-Спб.:Клио,2009.-345с.
3. Грушевський М.С. Всесвітня історія.-т.1/ М.С.Грушевський.-К.: Либідь.-453с.

СЕКЦІЯ «НОВІТНІ ПОГЛЯДИ НА ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКІ ЦІННОСТІ І НАЦІОНАЛЬНИЙ МЕНТАЛІТЕТ»

Л.І. Домбровська

СВОЄРІДНІСТЬ ТВОРЧОСТІ ЛЕОНАРДО ДА ВІНЧІ - ВЕЛИКОГО МАЙСТРА ЕПОХИ ВІДРОДЖЕННЯ

Розглянуто питання взаємозв'язку мотивації освіти з іншими елементами структури особистості, яка на високому морально-естетичному рівні забезпечує можливості самореалізації творчого самовдосконалення.

У всесвітній історії живопису чільне місце посідає великий італійський вчений, винахідник, майстер пензля Леонардо да Вінчі.

Історична доба, в якій він творив значно втілена і відображена в його дивовижному живописі, скульптурі та графіці. Леонардо належить до тих особистостей світової історії, чия популярність і чия слава не обмежується межами однієї країни або однієї епохи. Геній і невтомний дослідник явищ природи, поєднав у своїй діяльності все різноманіття сподівань, ідей і інтелектуальних надбань особистості.

З іншого боку, в його творчості проявляється філософський зміст. Так, Е. Гомбрих вважає, що явище генія не піддається розумінню. Краще було б зрозуміти те, що створено їм. Тому жодним чином не претендуючи на вичерпне пояснення великої епохи Високого Відродження, Флоренція стала батьківщиною найвидатніших умів. Їх перевага була визнана усіма, хто розбирався в мистецтві.

Леонардо да Вінчі (1452-1519), старший з великих майстрів Відродження, народився в тосканській селі і навчався в майстерні відомого флорентійського живописця і скульптора Андреа дель Верроккіо, слава якого простягалася далеко за межі країни; венеціанці замовили йому пам'ятник Барталомео Коллеоні. У цій роботі допомагав Леонардо, який в найдрібніших подробицях вивчив анатомію коня і людини. У майстерні, що виробляла такі шедеври, юний майстер міг багато чому навчитися. В результаті такої підготовки він став високопрофесійним художником.

Але Леонардо був не просто здібним учнем, а людиною обдарованим, чия геніальність завжди буде явищем захоплюючим.

Масштаб творчої продуктивності майстра розкривається в його начерках і записниках, дбайливо збережених його учнями і шанувальниками. Це тисячі сторінок щільно заповнених кресленнями, малюнками, нотатками, виписками з прочитаних книг, задумами власних творів. Чим більше ми знайомимося з цією спадщиною, тим більше дивуємося тому, як розум однієї людини зміг вмістити всі ці різноманітні дисципліни і при цьому зробити цінний внесок майже в кожен науку.

Можливе пояснення цього феномена полягає в сприйнятті від Творця унікального таланту і дару розуміння художньої діяльності. Він вважав своїм обов'язком досконало пізнати світ, домагаючись ще більшої широти в пізнанні суцього.

Його не цікавило книжкове схоластичне знання, Леонардо-художник не довіряв прописним істинам, не переконавшись у їх достовірності на власні очі. Одним з перших він захопився таємницею розвитку ембріона в материнському череві. Він вивчав закони руху хвиль в водяних потоках. Він роками спостерігав політ комах і птахів і, аналізуючи його механіку, прийшов до ідеї літального апарату, в повній впевненості, що вона неодмінно має здійснитися в майбутньому.

Форми скель і хмар, вплив атмосфери на колір віддалених об'єктів, розвиток рослин і закономірності співзвуччя видимого світу - все хвилювало розум, тягло до експериментального дослідження - основоположного початку художньої творчості.

Світ став іншим, тут у Флоренції, в яскравому полум'ї новаторства історія людства і історія живопису злилися в єдине ціле.

Леонардо, Мікеланджело, Боттічеллі - художники, що втілили нову самосвідомість людини. Іскра майбутнього полум'я загорілася в живопису Мазаччо. Всі художники приходили до маленької каплички Бранкачі подивитися на його роботи. Його творчість вплинула на формування внутрішнього бачення художників, які потім змогли вловлювати головний сенс історії світу, природи і людини.

Леонардо прославився і як великий художник-євангеліст, і як блискучий музикант. Він завжди відстоював своє право вирішувати, завершена картина чи ні, і не випускав її з рук до тих пір, поки вона не приносила йому повного задоволення. Працював вчений у Флоренції, в Римі, усіма шанований, але мало ким зрозумілий.

Його картина «Тайна вечеря» була написана на стіні залу колишньої трапезної міланського монастиря Санта Марія делле Граціє. Ніколи раніше живопис не породжувала такого сильного ефекту присутності Христа і апостолів, присутності тут і зараз. Стіна немов розсунулась, і поглядам людей постали живі події. Перших глядачів, ченців монастиря, не могла не вразити і «портретна» дійсність усіх деталей - посуду, скатертини, м'яких драпіровок. Тоді, як і зараз, люди цінували правдоподібність в мистецтві.

Інше творіння чи не більш знамените, - портрет Флорентійської пані на ім'я Ліза, Мона Ліза. Натхненність портрета вражає глядача своєю таємничістю і грою уяви, пом'якшуючи контури фігур. Однак Леонардо точно знав, де потрібно прикрити м'якими тінями особа, щоб висловити невловимість людського настрою.

Для багатьох людей майстер з міста Вінчі залишається художником яснооких мадонн, античних арок, прекрасних пейзажів. Кращі створіння сповнені Божественним змістом і важко уявити, що ця невимушеність була

оплачена важкою, наполегливою працею. Це плоди глибоких роздумів, точного і мудрого погляду. Вони будять наше сприйняття, дивують геніальністю автора і красою самої природи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Айналов Д. В. Этюды о Леонардо да Винчи / Д.В.Айналов.- Л. – М.:ОГИС, 1939.
2. А. Гастеев Леонардо да Винчи/ А.Гастеев.- М.:Искусство, 1982.
3. Э. Гомбрех История искусства /Э.Гомбрех.-М.: изд. АСТ., 1998.
4. Вазари Джорджо Жизнеописания наиболее знаменитых живописцев, ваятелей и зодчих / Джорджо Вазари. -Т.3.М., 1970.
5. Лосев А.Ф. Эстетика Возрождения / А.Ф.Лосев.- М.,1978.
6. Сеайль Г. Леонрдо да Винчи как художник и ученый. Спб.,1898.
7. Хрестоматия по истории философии. Учебное пособие для вузов. В 3 ч. Ч.3. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС. – 1997.

К. В. Церуш

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ В.М.ЧОРНОВІЛА

У статті йдеться про В.М. Чорновіла, його життя та професійну діяльність.

Що треба для побудови міцної правової держави та громадянського суспільства? На думку багатьох вчених, публіцистів і політиків – це, безперечно, національна ідея. Справа у тому, що в останні роки наша країна як ніколи потребує розробки алгоритму національної ідеї. На мою думку, відсутність в Україні єдиної державної концепції національної ідеї – головна причина невизначеності стратегічних цілей та інтересів України, а також системної політико-економічної кризи. Для того, щоб розібратись у причинах цієї проблеми, було проаналізовано деякі джерела, що стосуються національної ідеї України, а також політичну діяльність одного з найвизначніших українських політиків – В'ячеслава Максимовича Чорновіла.

В першу чергу розглянемо концептуальну сутність національної ідеї України. В Україні сьогодні актуальна проблема формування української національної ідеї й нації через суперечності між українцями та через не розуміння ними самого поняття «національна ідея». Без розуміння сутності, структури та концептуальних засад української національної ідеї неможливо сформувати націю. В своїх працях Оксана Забужко стверджує актуальність проблеми української національної ідеї. «Рідко який видатний мислитель не торкався української національної ідеї, однак і досі у

вітчизняній науці національна ідея не набула чіткої кристалічної форми як певної теоретико-методологічної системи» [1, с.11].

На теоретичному рівні національна ідея - узагальнена світоглядно-методологічна вихідна позиція в концепціях державотворення, національного інтересу, національної безпеки тощо, яка визначає основні параметри суспільного буття [2,с.264]. Таке тлумачення можна зустріти у Енциклопедії історії України.

Коли виникла національна ідея і чи важливо знати історію її виникнення? Українська національна ідея не має конкретної дати виникнення, оскільки вона завжди супроводжувала процес визрівання українства як певного етносу. Втім, вона є й породженням трагічним, адже, відомі історії національні ідеї не завжди були осмислені народом, їх лише просували певні угруповання, що існували у відповідні проміжки часу. Отже, не обов'язково знати дату її зародження, але ж дуже важливо, щоб народ мав мету і розумів до чого прагне. Зауважимо, що лише одного бажання сформувати національну ідею недостатньо. У цьому випадку особливо актуально звучать і водночас чудово пояснюють наведену вище думку слова палкого борця за Україну В'ячеслава Липинського: «Ніхто нам не збудує держави, коли ми її самі не збудуємо і ніхто з нас не зробить нації, коли ми самі нацією не схочемо бути» [3, с.468]

В'ячеслав Чорновілтрохи опереджав час у якому жив, оскільки виступав за ідеї, про які ми почали замислюватись більше ніж на десятиріччя пізніше. Так В.Чорновіл виступав за ті ж реформи, які одночасно проходили в 90-ті року в Польщі, Латвії, Естонії, Литві, завдяки яким ці країни стали повноправними членами Євросоюзу і НАТО.

Значні здобутки у вирішенні національних проблем, стимулювання етносів до участі в державотворенні мав Народний Рух України, заснований В.М. Чорновілом.

НРУ за перебудову виступив як суспільно-політична організація, спрямована на національне відродження України. Виступаючи за національне відродження, рух відстоював право націй на самовизначення та національно-культурну автономію для етнічних груп і національних меншин, категорично заперечуючи будь-яку дискримінацію. Рух був національно-визвольним, ліберальним, демократичним. Вони виступили ініціатором надання українській мові державного статусу, це мало стати першим кроком до суверенітету республіки, та координатором проведення заходів, спрямованих на здобуття незалежності України.

В'ячеслав Максимович Чорновіл був стійкою непересічною особистістю, ось чому я захоплююсь ним. Його намагались вислати з Радянського Союзу, хотіли позбавити громадянства, він відбував покарання в таборах Мордовії та Якутії. Проте, ці події не зламали В'ячеслава Чорновіла. Він започаткував Народний Рух України, був засновником та головним редактором підпільного українського часопису «Український вісник», членом Української Гельсінської групи, один із

ініціаторів створення Української гельсінської спілки. Його життя було насиченим різними подіями, було все, і хороше, і погане. Він боровся за нашу країну, за єдність, розвиток України. Можливо, якби він у свій час став президентом України, наша історія пішла би іншим шляхом і ми мали б геть інший рівень життя. Проте, не судилося... В'ячеслав Максимович у далекому 1991 році посів 2-ге місце у гонитві за пост президента, після чого ще вісім років працював на благо нашої держави. 25 березня 1999 року В'ячеслав Чорновіл трагічно загинув у автомобільній аварії так і не досягнувши своєї мети...

Отже, проблема формування української національної ідеї є однією з найактуальніших на сучасному етапі розвитку нашого суспільства. З огляду на це постать відомого національного діяча, правозахисника, журналіста й політика В.М. Чорновіла привертає велику увагу науковців. Саме його активна громадська позиція, радикалізм, нелегкий життєвий шлях підтверджують винятковість політичного мислення цієї людини та неабиякий вплив на пробудження національної свідомості українського народу. Адже, В'ячеслав Максимович був людиною з принциповими позиціями щодо розвитку України, який непохитно йшов до мети – побудувати міцну правову державу з громадянським суспільством.

Тепер, розглянувши цю тему, ми можемо з впевненістю сказати, все що нам потрібно – це розробити та затвердити алгоритм національної ідеї України та, можливо, змінити деякі орієнтири нашої країни й народу. Та особливо, звернути увагу на незначні зміни свідомості народу, а саме, не думати лише про себе, а діяти й на благо свого оточення й держави. І моральним орієнтиром у цьому поступі служить нам постать В.М. Чорновіла.

ЛІТЕРАТУРА

1. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст /О.Забужко. - К.: Наукова думка, 1992. - С. 11-15.
2. Енциклопедія історії України: У 10 т. / Ред.кол.: В.А.Смолій (голова) та інші. Т. 7. - К.: Наукова думка, 2010. - С. 264-266.
3. Липинський В. Листи до братів хліборобів / В.Липинський // Тисяча років української суспільно-політичної думки. - К., 2004. - Т. VI. - С.468.

СЕМАНТИКО-СТИЛІСТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ІСТОРИЗМІВ У РОМАНІ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО «ДИВО»

У публікації подано семантико-стилістичну характеристику історизмів (на матеріалі роману П.Загребельного «Диво»); проаналізовано їх різновиди описано особливості їх використання.

Ключові слова: архаїзми, застаріла лексика, історизми, матеріальні архаїзми.

На сьогодні в лінгвістиці вживання та використання застарілої лексики в українській мові було проаналізовано І. Білодідом, Л. Булаховським, А. Грищенком, М. Жовтобрюхом, Б. Куликом тощо. Мовознавці – Г.Гайдученко, О.Пономарів, О.Селіванова аналізували архаїчну та історичну лексику як засіб формування специфічної мови на матеріалі українських історичних романів.

Метою нашого дослідження є виявлення та семантико-стилістичний аналіз історизмів в романі Павла Загребельного «Диво».

Історизми – це слова або їх окремі значення (семантичні історизми), що вийшли з ужитку разом з позначуваними ними реаліями і не мають у сучасній мові синонімічних замінників. З цієї ж причини історизми інколи називають матеріальними архаїзмами. Це назви понять матеріальної культури (одягу, їжі, знарядь праці та зброї, грошей і т. п.), соціально-політичної сфери, професій, звичаїв та обрядів і т.ін. минулих епох: *кобеняк, саламаха, рало, гаківниця, злотий, боярин, соцький, волость, зборня, паницина, непман, дружина*(військо князя), *магдебурзьке право, кожум'яка, гувернер, досвітки, справляти колодія*. Історизми трапляються переважно в художніх творах історичної тематики, де вони позначають реалії доби, про яку йдеться, а також слугують засобом відтворення колориту мови тих часів.

З метою всебічного відтворення колориту далекої історичної епохи у романі “Диво” П. Загребельний широко використовує численну і різноманітну за своїм значенням застарілу лексику, характерну для різних сфер життя минулого. Виділяємо такі тематичні групи застарілої лексики у романі:

- слова, що характеризують класову структуру тодішнього суспільства, соціальний стан людини: *плебей, робичич, смерд*;
- назви урядових і військових чинів, адміністративних і церковних посад, титулів: *вестіарій, декарх, каган, конунг*;
- назви осіб за професією, родом занять: *бортник, зиждитель, ключник, спальник*;
- назви старовинної зброї, амуніції і деяких інших реалій військової справи: *алебарда, дружина, катапульта, лучник, мерія*;

- назви одягу, взуття, тканин, прикрас: *багряниця, влатія, епілорик, єдваб, корзно*;
- слова, які позначають назви будівель, споруд, приміщень певного призначення та їх частин: *варниця, гридниця, євктирій, ложниця*;
- назви частин населеного пункту: *дитинець, циканістрій*;
- слова на позначення старовинних монет, грошових одиниць, міри ваги, довжини: *гривня, кентинарій, ногата, номисма*;
- назви різноманітного матеріалу, хутра, шкіри, рідини: *атрамент, ведмедно, пергамент*;
- слова, що називають якості, властивості і приналежність предметів: *боярський, княжий, купецький, отній*;
- слова на позначення знарядь праці: *борть, волок, домениця*;
- назви частин тіла: *перст, требуха*;
- слова на позначення родинних відносин між особами: *братовчеда, дщерь, жона*;
- слова, що називають людські якості, риси характеру, чесноти: *окаянний, чадолюбивий*;
- назви тварин, комах, рослин: *древо, зело, пруг*;
- слова, які позначають дію, стан: *воссідати, гибіти, многождати*;
- слова, які називають абстрактні поняття: *владичество, ліпота, сподіяне*.

Отже, у досліджуваному романі застаріла лексика уведена до мови персонажів, до авторського мовлення. Історизми у невластивій мові поглиблюють психологічну характеристику героїв, дають оцінку подіям, історичним особам й устами автора, й устами персонажа. Стилістична система романів П. Загребельного побудована не на протиставленні мови автора й мови епохи, яку зображено, а навпаки, на створенні стилізованої розповіді, яка ніби зближує самого автора з героями і подіями його творів. Застаріла лексика у творах П. Загребельного переважає в мовленні авторському, бо прозі письменника притаманний глибокий психологізм. Авторська оповідь митця тяжіє до лірично-філософських роздумів. Автор не перевантажує текст застарілою лексикою, а дотримується міри у використанні цієї лексики, яка є цінним виражальним і зображальним засобом; ця лексика дозволяє письменнику історично правдиво відтворювати минулі події.

СЕКЦІЯ «НОВА ТА НОВІТНЯ ІСТОРІЯ УКРАЇНИ»

Березовська Т.В.

ПРОБЛЕМА НАЦІОНАЛЬНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ ЯК ФАКТОР НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

Розглядаються проблеми національного самовизначення українського громадянина в контексті сучасних змін в політичних процесах України.

Сьогодні формування української національної ідентичності виступає рівнозначним фактором національної безпеки. Це покладає особливу відповідальність на викладання вітчизняної історії у вищих навчальних закладах. Попри всі процеси глобалізації чинник національної само ідентифікації проступає все більш яскравіше.

Молодим фахівцям, випускникам вищів доведеться зіткнутися з проблемою не лише конкурентоспроможності, але й з само ідентифікації в контексті світових глобальних процесів. Що ж передбачає розв'язання проблеми національного самовизначення або само ідентифікації? Перш за все це питання : «Ким ми були?», «Ким ми є?», «Ким ми прагнемо стати?» у сучасному глобалізованому світі. Ці питання постають перед кожним народом у період національного самовизначення.

Зазвичай боротьба за національне самовизначення в XIX-XXст. проходила три етапи: 1) розвиток національної культури, заснованої на національній мові та її практичному використанні в освіті, управлінні й економічному житті; 2) здобуття політичних прав і політичного самоуправління-спершу у формі автономії, зрештою-і повної незалежності; 3) створення завершеної соціальної структури, що пронизувала б усю домінуючу етнічну групу та включала у себе її освічені еліти, прошарки чиновників і підприємців, вільних селян, свідомих робітників.

Провідні європейські дослідники засвідчують, що проблема національної ідентичності актуалізується тоді, коли « значна кількість людей з певної спільноти вважає себе нацією або ж поводить ся так, нібито ця нація існує» (Г.Сетон-Вотсон). У цей історичний час кожна нація діє як «співтовариство почуттів, що знаходить своє адекватне втілення лише у власній державі і природно прагне створити її» (М.Вебер). Більше того, уповні нормальним є те, що « будь-якій національній спільноті судилося в

той чи інший момент являти себе в іпостасі «обраного народу». Цей романтичний вибух почуттів і відповідна піднесена поведінка не оминула й старі нації Європи» (Е.Балібар) [1].

Україна прагне жити достойно, як провідні країни світу. Але практична реалізація цієї мети залежить від багатьох чинників, серед яких і здатність національної еліти мобілізувати суспільство й повести його за собою. Сьогодні, у пограничній ситуації «гібридної війни», розв'язаної Росією проти України, перед нами на повен зріст постала проблема визначення своєї національної ідентичності. І кожен з нас, суспільство в цілому, мають зрозуміти й оцінити, яке місце ми посідаємо у сучасному світі, наскільки неповторний та унікальний пройдений нами шлях. А головне, що нам суджено в майбутньому.

Не буде перебільшенням сприймати наш час як епоху ідентичності-пошуку кожною людиною уявлення про самоцінність людського життя в його зіставленні з цивілізованими надбаннями, культурою та історією як минулих, так і нині сущих поколінь. Національний фактор у формі «вибуху етнічності»- повсякденна реальність. Більше того-національна ідентичність стала зворотною стороною нестримного й неоднозначного процесу глобалізації. З одного боку, процес цей вторгається в наше повсякдення, руйнує та підпорядковує собі традиційний спосіб життя. Але з іншого боку, ця глобалізація спонукає до відтворення наявних і породження нових резервів соціального існування людства. Позиціонуючи себе в ролі дуальної опозиції до процесу «глобалізації», оця всюдисуща «національна ідентичність» виступає як само описання, само презентація нації до зовнішнього світу, що передбачає оцінку як «себе», так й інших. У підсумку ми спостерігаємо своєрідний парадокс, коли національна ідентичність актуалізується самим процесом наростання світового глобалізаційного процесу або й усупереч йому [2, с.138].

Однак не все так просто й однозначно. Здобувши незалежність, Україна мала пройти в наздоганяючому режимі» дві фази суспільного розвитку, притаманні індустріальній добі: 1) становлення громадянського суспільства; 2) завершальний етап формування національної самосвідомості. Оскільки формування громадянського суспільства в нашій країні відбувається вкрай повільно й неоднозначно, дехто вже готовий оголосити провал здійснення проекту громадянської нації в Україні як територіально-політичного утворення. Натомість суспільна увага навертається до проекту розбудови нації лише на етнічній основі.

Але, ймовірно, є сенс все ж таки говорити не про етнічну основу національної свідомості. Національна свідомість далеко не одновимірна.

Вона має принаймі два аспекти. Перший-громадянський: нація складається з громадян, які прямо чи опосередковано беруть участь у створенні законів, їх прийнятті та у процесі управління через місцеві й центральні органи, суди, а також політичні партії та різноманітні добровільні товариства. Тому доцільно говорити саме про «громадянську», а не «політичну» націю, адже не політичних націй узагалі не існує, а нація є етносом, який утверджує свою національну державу.

Проте поняття «громадянська» нація у чистому вигляді майже не трапляється у житті. Тому національну само ідентичність слід розглядати і як громадянську, і як етнічну, коли культура, мова та релігія більшості виступають культурним ядром суспільства, довкола якого й формується нація як громадянське багатоетнічне утворення. Сферою, в якій також відбувається само ідентифікація України, є переосмислення власних здобутків і втрат на шляху розбудови незалежної держави, принаймні в контексті адекватності результатів реформування.

Таким чином, сьогодні ми виходимо з того, що нинішня потреба в ідентифікації України зумовлена необхідністю «усвідомити себе», зміцнити позиції та знайти союзників, зрештою-відобразити світ у системі впорядкованих образів і смислів. Суспільство матиме можливість успішно подолати період «розрухи в головах» лише тоді, коли ідентичність інтерпретуватиметься через структуру образів і смислів спільності історичної долі нашого народу, його високої духовності й культури, через колективне «ми» як спільноти, що утверджує громадянське суспільство й реалізує проект європеїзації суспільного життя. Сьогодні національна само ідентичність набуває значення одного з вирішальних факторів становлення та збереження суверенітету нашої держави.

ЛІТЕРАТУРА

1. Електронний ресурс: <http://citatu.com.ua/blog/1369/1393/>
2. Ткаченко В.М. Україна: «час війни та миру» / В.М.Ткаченко // Український історичний журнал.-2017.-№ 1.-С.135

**ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ СУСПІЛЬНОЇ ДУМКИ В
ТОТАЛІТАРНІЙ ДЕРЖАВІ: НА ПРИКЛАДІ ДИСКРИМІНАЦІЇ
РЕПАТРІАНТІВ В СРСР (НАПРИКІНЦІ 1940-х - ПОЧАТКУ 1950-х
рр.)**

На прикладі дискримінації репатріантів в радянському повоєнному суспільстві досліджується процес формування суспільної думки на основі старих ідеологем, що створювало невідповідність між колективними оцінками дійсності і потребами тоталітарної системи.

Поступова деградація звичаїв, традицій і релігійних норм, спричинених модернізацією, викликали необхідність пошуку нових засобів формування і контролю суспільної думки. У ХХ ст. увесь накопичений досвід попередніх ідеологів оформився у два основних підходи до вирішення цієї проблеми. Відповідно першого, гармонія між потребами держави і соціуму досягались шляхом маніпуляції суспільною думкою через культуру споживання, формування нових потреб, індустрію розваг і засоби масової інформації. Все це й досі існує у медієзованих західних демократіях. Інший підхід сформувався у антимодерністських ідеологіях: фашизмі та соціалізмі, суть якого полягала у нав'язуванні суспільству одномірної картини дійсності, що відповідала державним інтересам і мала апріорний і недоторканий характер. В рамках нашого дослідження, на прикладі соціальної адаптації репатріантів до умов радянської повоєнної дійсності, ми спробуємо встановити ефективність і побічні дії подібного конструкту.

Після закінчення Великої Вітчизняної війни до СРСР повернулося близько 4,5 млн. репатріантів, колишніх оstarбайтерів і військовополонених, значна частина яких зіштовхнулася з прямою дискримінацією, що перетворила повернення у звичне середовище на ресоціалізацію. Факт перебування на території рейху став індикатором не офіційного статусу особи, який ставав причиною підозрілого ставлення з боку пересічних громадян, маркування репатріантів посібниками «німецького фашизму», обмеження доступу до освітніх закладів, важливих суспільних і виробничих посад, проблеми з працевлаштування, підвищена увага з боку правоохоронних органів і заборона селитись у Києві, Москві та Ленінграді.

У сучасній історичній науці існують два підходи до розуміння цього феномену. Відповідно першого, репатрійовані радянські громадяни розглядалися владою як потенційно небезпечний елемент, тому стали жертвами непрямих репресій. Таку позицію займають наступні вітчизняні дослідники: О.В.Яновська, Л.В.Стрільчук, М.П.Куницький та інші. Другий підхід кваліфікує дискримінацію колишніх оstarбайтерів і

військовополонених як результат ізоляції у штучній маргінальній групі [11]. Обидві точки зору не позбавлені раціонального змісту, але через ряд протиріч не здатні пояснити природу дискримінації репатріантів у повоєнному суспільстві. В першу чергу це стосується того факту, що значна частина репатрійованих уникла або взагалі не зазнала будь-яких утисків, обумовлених їх перебуванням у Німеччині. У випадку наявності чіткої державної політики, спрямованої на обмеження доступу репатріантів до основних суспільних інститутів, спостерігалась відносна однорідність їхнього соціального становища. Натомість, факти демонструють зворотну тенденцію: усі проекти з дослідження колективної чи індивідуальної пам'яті в контексті ресоціалізації колишніх східних робітників засвідчували цілковиту гетерогенність в оцінках радянської дійсності 1940-х – 1950-х рр., які коливались від негативних до нейтральних і позитивних. Навіть на прикладі повоєнного Києва, де діяла заборона на розселення репатрійованих громадян частина опитаних респондентів не згадала про будь-які обмеження та переслідування [10, с.120].

Аналогічне явище спостерігається при статистичному аналізі опублікованих спогадів колишніх репатріантів, який був проведений нами на основі наступних збірок: [6;7;14;15]. Розглядаючи подані у них матеріали як генеральну сукупність ми здійснили з неї вибірку 71-ї оповіді, в яких репрезентувався досвід адаптації до умов радянської повоєнної дійсності. Тільки 29,6% досліджених випадків засвідчували факти дискримінації, 43,1 % оповідей мали нейтральну оцінку перших років перебування на батьківщині без жодних згадок про утиски з боку держави чи інших радянських громадян, а 26,3% відсотка взагалі демонстрували чітко виражену позитивну конотацію суспільства, в якому вони існували. Виявлена тенденція вказує на те, що ресоціалізація репатріантів мала доволі спонтанний характер.

Незважаючи на те, що дискримінації торкнулася далеко не всіх переміщених осіб, той спротив, який їм чинило радянське повоєнне суспільство, залишається емпіричним фактом підтвердженим документально.

Відношення радянської держави до 5 млн. власних громадян, які з різних причин потрапили на територію Третього рейху з самого початку мало дуалістичний характер. З одного боку вони розцінювались як важливий людський ресурс, здатний позитивно вплинути на загальну демографічну кризу і стати джерелом дешевої робочої сили необхідної для відновлення народного господарства. З іншого боку, середовище переміщених осіб було надзвичайно сприятливим для роботи англійської і американської розвідок, в зв'язку з чим вони становили потенційну загрозу.

Характерною ознакою радянської тоталітарної системи доби сталінізму був її абсолютний прагматизм, який ставив інтереси держави

понад особистого добробуту власних громадян. Процес репатріації не являвся виключенням з загальних правил. Складна і антигуманна мережа фільтраційних установ повністю спрямовувалась на усунення зовнішньої загрози, а її недосконалість спричиняла протягом кінця 1940-х початку 1950-х років підвищену увагу з боку радянських спецслужб до репатріантів. Проте сама влада, з суто економічних міркувань, намагалася досягти максимально швидкої адаптації тих переміщених осіб, що проходили перевірку і не могли розглядатися як потенційна іноземна агентура або кримінальні злочинці. Усього за період з 1944 по 1948 роки уряд СРСР прийняв 67 постанов, що стосувались репатріантів, 14 з яких регулювали проблеми зі встановленням пільг та їхнього матеріального забезпечення [3, с.338]. Державна допомога зводилась до разових грошових виплати, видачі безкоштовного харчування, одягу, а також забезпечення житлом. Окрім цього проваджувалась політика досягнення максимальної зайнятості.

Не зважаючи на зацікавленість уряду в якнайшвидшій адаптації репатрійованих громадян та їх повернення на робочі місця, вже у 1945 році до обласних відділень у справах репатріації почали надходити численні скарги про працевлаштування не за фахом, відмову в наданні матеріальної допомоги, безпідставні звільнення з роботи, свавілля правоохоронних органів і комунальних установ. Як не дивно, але їх причинами ставали, особисті переконання місцевого партійного і чиновницького апарату, адміністрацій підприємств, а також простих пересічних громадян, що на рівні підсвідомості сприймали репатріантів як зрадників і колабораціоністів. Все це відбувалось без будь-яких інструкцій і йшло в розріз з офіційною внутрішньої політикою. Очевидним стає наступний парадокс: в умовах тоталітарної держави поведінка суспільства виявилась діаметрально протилежною позиції, яку займав уряд.

Дійсно, статус репатріанта обмежував комунікативні можливості індивід, надаючи йому маргінальних рис, але не в соціологічному розумінні цього явища. В соціології термін «маргінальність» використовується не як самостійне поняття, а як модус, що вказує на певні фазові якості індивіда або соціальної групи, а його застосування допускається лише у випадку, різкої зміни соціокультурного середовища існування [8, с.57]. Колишні оstarбайтери і військовополонені не створювали стійких соціальних одиниць, а існували у радянському суспільстві дисперсно. Окрім цього репатріанти повернулися в соціум, правила якого вони чітко знали і вже мали сталі соціальні контакти. Навіть у випадку їх абсолютної втрати, адаптація не мала бути проблемою тому що вимоги до їхньої соціалізації були аналогічними, що й для інших громадян [8, с.57]. Можна припустити і спробу створення штучної маргінальної групи, для того щоб не допустити потенційно небезпечних елементів до важливих суспільних, політичних і виробничих посад, але у такому випадку ми би спостерігали формування відповідної колективної

думки через засоби масової інформації, у той час як вони дотримувались протилежного курсу намагаючись пришвидшити їхню ресоціалізацію [5, с.29].

Таким чином, феномен маргінальності репатріантів міг проявлятися лише на рівні малих груп, в яких відбувалась соціалізація індивіда, в зв'язку з чим він мав суто соціально-психологічний зміст. Тобто усі хто повертались з Третього рейху до СРСР практично не зіштовхувались з протидією суспільства на рівні того соціального простору, який охоплювали їхні зв'язки, але під час соціалізації у нових групах, наприклад трудових колективах, факт перебування у Німеччині ставав індикатором активізації групової агресії. Тому багатьом репатріантам доводилось долати маргінальне середовище. Аналогічний механізм діяв при встановленні соціальних контактів і зв'язків. Через це їх адаптація найкращім чином відбувалась у невеликих спільнотах, наприклад сільських громадах члени яких чудово знали один одного [13, с.238].

Отже ми маємо справу з суспільною думкою, яка ймовірно склалася апріорі під дією попереднього історичного досвіду, а також радянських дискурсних практик 1940- х рр., які певною мірою резонували з офіційною державною політикою щодо репатріантів. Достатньо повно її характеризує лист надісланий колишнім «бійцем» трудового фронту А.І.Беляковим російському публіцисту В.Адріанову. Ось фрагмент його тексту: «Вы пишете о наших людях, которые были угнаны в Германию и там работали, обеспечивая – вольно или невольно – фашистскую армию вооружением, сеявшим смерть среди наших солдат и офицеров, делая их детей сиротами, а жон - вдовами. Много вы слёз пролили по этим труженикам, лучше их совсем не было, ведь многие среди них были добровольцами. Они спокойно жили в Германии, нормально одевались, питались и плевать хотели на то, как страдал наш народ. Здесь от голода и непосильного труда умерло людей больше, чем на фашистской каторге в Германии». Далі йде протиставлення з власним досвідом: «Надо было торопиться, потому как нас, участников трудового фронта, становилось всё меньше. Мы бы вам рассказали, как приходилось залезать в печь чуть ли не сразу после выпуска металла [1, с.74]». Характерною ознакою наведеного уривку є його абсолютна суб'єктивність. Автор не спирається на конкретні факти або точки зору осіб, що обіймали важливі посади в СРСР, негативне ставлення до оstarбайтерів базується лише на двох апріорних тезах:

1. Радянські примусові робітники безпосередньо або опосередковано забезпечували вермахт зброєю, з якої потім убивали солдатів та офіцерів Червоної армії.

2. Оstarбайтери перебували у Німеччині в комфортних умовах і не переймалися подіями в СРСР. У той час як радянський пролетаріат жертвував власним життям та здоров'ям за ради забезпечення фронту. Таке протиставлення особистому внеску індивіда в перемогу над Третім

рейхом забезпечувало виникнення агресії по відношенню до репатріантів, які вважались зрадниками.

По суті, у перші повоєнні роки у свідомості частини радянського суспільства сформувався негативний образ репатріанта, який за своїм змістом об'єднував риси трьох окремих понять: злочинець, колобораціоніст, зрадник. Безумовно, в процесі його конструювання можна знайти і об'єктивну складову. Оскільки Велика Вітчизняна війна стала конфліктом, в якому виборювалось право на існування східнослов'янських народів як цивілізаційної цілісності. Це протистояння супроводжувалося досі безпрецедентними втратами, напруженням фізичних і моральних сили, а також ескалацією ненависті до ворога. На цьому фоні навіть примусова праця в Німеччині могла формувати у суспільстві негативну оцінку колишніх східних робітників. Проте цю обставину слід розглядати лише як каталізатор символічного синтезу, що відбувався на рівні дискурсу.

Тоталітарний режим намагається досягти одномірного сприйняття суспільством оточуючої дійсності, яке мало беззаперечно відповідати потребам існуючої ідеології та офіційного політичного курсу. Проте на практиці реалізація цієї задачі виявляється можлива лише у випадку абсолютної статичності зовнішнього і внутрішнього середовища в якому існує держава. У той час як його реальна стохастичність постійно змушує систему до адаптації, що провокує зміни суспільної картини реальності. При цьому ідеологічний апарат продукує новий патерн дійсності жодним чином не узгоджує його з попереднім. В результаті старі ідеологеми лише заміщуються новими і протягом тривалого часу продовжують існувати у суспільній свідомості. В першу чергу це стосується тих аспектів життя, що за різних обставин не отримують тлумачення у сконструйованій парадигмі.

Ми вважаємо, що негативна суспільна думка стосовно репатрійованих громадян формувалася під дією двох основних чинників:

1. Ідеологічних конструктів часів Великої Вітчизняної війни.
2. Традиційних для радянського суспільства практик визначаючих соціальний статус індивіда.

Радянська пропаганда 1941–1945 років концентрувала значні зусилля на створенні міцної ідентичності народу з існуючою державою, що склало основу для фанатичного патріотизму проявленого громадяни СРСР у воєнний період. Робота ідеологів базувалась на спекуляції образами героїчного минулого такими як Д.Донской, А.Невський, К.Мінін, Д.Пожарський, О.Суворов, М.Кутузов. Всі ці персоналії, з одного боку, демонстрували воїнську звитягу з іншого – уособлювали колосальну напругу життєвих сил народу для досягнення перемоги [2, с.302]. Саме остання теза і зав'язувалась з лозунгом: «Усе для фронту». Тобто сама ідентичність і похідні від неї героїко-патріотичні настрої виникали в умовах протиставлення системи суспільство – держава зовнішньому

агресору, яке за допомогою залученої до дискурсу історичної символіки формалізувало наступну думку: «ворог обов'язково буде переможений, але для цього необхідна мобілізація зусиль всіх громадян». Тому, в символічному відношенні, бойові дії розповсюджувались далеко за межі фронту. Офіційна ідеологія прирівнювала працю в тилу до героїзму солдатів Червоної армії. В результаті війна у колективній свідомості перетворилася у загальнонародну справу, яка посилювалась думкою про сакральність і недоторканість державних кордонів СРСР, що залишалась одним з улюблених мотивів радянських ідеологів 1941–1945 рр. [12, с.217].

Паралельно з цим розроблявся інший адміністративно-пропагандистський вектор. Його задача полягала у створенні в колективній свідомості установки, яка унеможливлювала для громадянина СРСР добровільну здачу в німецький полон і будь-які форми співпраці з ворогом. Така точка зору втілювалась у цілому ряді наказів Верховного головнокомандуючого Червоною армією і постанов Верховного Суду СРСР, які встановлювали кримінальну відповідальність за відхилення від норми, продиктованої державою. Очевидно, що на них покладалась не стільки карна скільки стримуюча задача, що зводилось до обмеження кількості полонених і колабораціоністів. Саме тому, одразу з початком масового повернення в СРСР переміщених осіб змінюється і політика стосовно чинного законодавства яка завершилась широкою амністією [10, с.115]. Побічною дією цієї практики стала демаркація від «героїчного радянського народу», значної кількості осіб, що за різних обставин не відповідали висунутим критеріям. Окрім цього, поняття «зрадник», «посібник ворога», «колабораціоніст» не мали чіткої дефініції у офіційній державній пропаганді і подавались у загальних рисах, тому під них міг потрапити кожен військовополонений або оstarбайтер. Після закінчення Великої Вітчизняної війни неофіційний розподіл соціальних диспозицій відбувався в значній мірі під впливом індивідуальних внесків у перемогу. Переміщені особи, з огляду на логіку дискурсу, нехай і символічно, але дійсно опинялися поза межами суспільства.

Багато в чому негативна колективна думка безпосередньою зумовлювалась позицією державної пропаганди. Образ «східного робітника», що пропонувався масам мав цілковито віктільний зміст без будь-якої негативної конотації. Подібна невільницька риторика використовувалась для ескалації суспільної агресії до ворога, а також мотивування рішучості червоноармійців як найшвидше досягти перемоги. Інколи радянська пропаганда вдавалась до гіперболізацій, одним з наслідків якої стала думка про те, що у рейху молоді жінки вивезені з окупованих територій потрапляють до будинків розпусти та зазнають різних форм сексуального насилля [5,с.24]. Побічної дією цієї інформаційної технології став суспільний осуд східних робітниць, який в умовах патріархальної культури був невідворотнім. В результаті тисячі оstarбайтерок після повернення на батьківщину зіштовхнулися з

жорсткою критикою і дискримінацією. Це пояснює, чому саме серед жінок фіксується найбільша кількість негативних відзивів про радянську повоєнну дійсність.

Цілком очевидно, що семантика поняття «репатріант» формувалась і під впливом політики радянського уряду, що до цієї категорії населення. Намагаючись захистити себе від потенційної загрози, держава використовувала по відношенню до репатрійованих громадян такі ж самі засоби контролю і стримування як до кримінальних злочинців і асоціальних елементів. Тут ми маємо на увазі жорсткий паспортний режим і обмеження мобільності, які після закінчення війни продовжували використовуватись радянською владою.

Дискримінація репатріантів залишалася без уваги керівництва країни доки наприкінці 1947 – початку 1948 років масового характеру не набули випадки їхніх звільнень з робочих місць, що вже безпосередньо шкодило державним інтересам. В зв'язку з чим 24 травня 1948 року була видана директива Генерального прокурора СРСР №7/128-с, в якій зазначалось, що на місцях поширені випадки порушення трудового законодавства по відношенню до репатрійованих громадян, тому усім республіканським і крайовим прокурорам пропонувалось вжити необхідних заходів по захисту прав цієї категорії населення [16, арк.13]. Аналогічною була і позиція представників партійних еліт. Ось як дискримінацію репатріантів коментував Л.Каганович: «Звідки така пихатість у комуністів, партійних працівників до людини, що потрапила в біду? Хай вона хоч в чомусь заплямована – потрібно очистити, неможна дивитись на неї як на приречену. Особливо це слід враховувати у ставленні до репатріантів. Частина з них не переносять такого ставлення. Деякі з наших товаришів доводять це ставлення до крайнощів [3, с 343]». Усвідомлення необхідності вирішення цієї проблеми спровокувало поступові зміни державної пропаганди, але лише в 1950-х роках у радянському публіцистичному дискурсі з'являються образ військовополонених і оstarбайтерів як героїв, борців з фашизмом, що діяли на німецьких заводах та фабриках [5, с.35]. На нашу думку, це стало спробою долучити репатріантів до перемоги у Великій Вітчизняній війні. За рахунок чого знімалися їхні протиріччя з існуючим соціумом.

Феномен, який обумовлював існування негативної суспільної думки радянських громадян, можна охарактеризувати як інтроекцію. Цей термін був використаний Г.Маркюзе, під яким він розумів процес закріплення індивідом форм зовнішнього контролю. Коли «Я» індивідуальне перетворює особливості внутрішнього середовища у свої внутрішні реакції [9, с.273], що і відбувалось з індивідуальним світосприйняттям під впливом героїко-патріотичної пропаганди «Священної війни». В цьому ключі відкритим залишається лише одне питання: «Яка категорія населення могла засвоїти відповідну картину світобачення і стати ініціатором гонінь по відношенню до репатріантів?». Колишні

остарбайтери і військовополонені найчастіше згадують про дискримінації з боку правоохоронних органів, чиновників, місцевого партапарату, представників адміністрацій підприємств і пересічних робітників, значна частина яких була евакуйована і безпосередньо не зіштовхувалась з німецьким окупаційним режимом. Тому розглядала усі похідні від нього проблеми скрізь призму офіційної ідеології.

Отже, проблеми соціальної адаптації репатрійованих громадян виявились своєрідної «ідеологічною інерцією» дія якої поступово зменшувалась. Вже в період «хрущовської відлиги» дискримінація репатріантів практично зникла [4, с.163]. Це пов'язано як з об'єктивним забування старих ідеологем, так і з подоланнями самими репатріантами маргінальних середовищ тих спільнот, в яких їм доводилось соціалізуватись. Цей феномен зайвий раз засвідчує, що тоталітарний устрій у своєму прагненні досягти одномірних світоглядних схем доволі ефективно формує уніфіковану картину оточуючої дійсності ідеально адаптовану під вирішення негайних потреб, проте в подальшому виявляє доволі низьку здатність до маніпуляцій нею, що безпосередньо зменшує його адаптивність до різких коливань зовнішнього і внутрішнього середовища. В результаті елементи попереднього дискурсу перетворюються на інструмент тлумачення зовсім інших процесів і явищ, що може утворювати суспільну думку зовсім протилежну об'єктивним потребам держави.

ЛИТЕРАТУРА

1. Андриянов В. Архипелаг OST / Виктор Адриянов. – М.: Молодая гвардия, 2005. – 222 с.
2. Бранденберг Д. Национал-большевизм. Сталинская массовая культура и формирования русского национального самосознания (1931–1956) / Д.Бранденбург. – СПб.: ДНК, 2009. – 416 с.
3. Гальчак С. Д. Подільські «остарбайтери». Перші роки на Батьківщині / С. Д. Гальчак // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. статей / НАН України. Ін-тут. історії України. – К., 2009. – Вип.12. – С. 337–346.
4. Гальчак С. Д. Соціально-політична реабілітація подільських остарбайтерів у період хрущовської відлиги / С.Д. Гальчак // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. – 2005. – № 29. – С. 157–166.
5. Грінченко Г. Г. Радянський проект пам'яті про примусову працю часів Другої світової війни / Г. Г. Грінченко // Війна. Окупація. Пам'ять: примусові робітники з України в окупованій Європі: Збірка наукових праць / Український інститут національної пам'яті, Інститут історії України НАН України. – К., 2012. – С. 21–43.
6. Жертвы нацизма свидетельствуют: Сборник воспоминаний. – Николаев: Издательство Ирины Гудым, 2010. – 152 с.

7. Зажгите свечи памяти: Материалы и документы о херсонцах – остарбайтерах и бывших узников фашизма. – Херсон: ХХТУ, 2002. – 137 с.
8. Маргинальность в современной России / [Коллектив авторов: Е.С.Балобанова, М.Г.Бурлуцкая, А.Н.Демин, А.В.Качкин, И.А.Климов, Л.Е.Петрова, И.П.Попова] – М.: Московский общественный фонд, 2000. – 198 с.
9. Маркюзе Г. Эрос и цивилизация. Одномерный человек: Исследования идеологии развитого индустриального общества / Г. Маркюзе. – М.: «Издательство АСТ», 2003. – 526 с.
10. Пастушенко Т. В. Спадок війни: політико-правове положення репатріантів у повоєнному радянському суспільстві / Т. В. Пастушенко // Український історичний журнал. – 2010. – №3. – С. 110–127.
11. Пастушенко Т. В. На маргінесі: соціально-політичне становище репатріантів у радянському суспільстві / Т. В. Пастушенко // Сторінки воєнної історії України: Зб. наук. статей / НАН України. Ін-тут. історії України. – К., 2009. – Вип.12. – С. 291–298.
12. Родс Э. Пропаганда. Плакаты. Карикатуры. Кинофильмы Второй мировой войны / Э. Родс. – М.: Эксмо, 2008. – 312 с.
13. Ряжських Є. Проблема ресоціалізації репатріантів у Воронежській області / Є. Ряжських // Схід-Захід. – 2008 – Вип. 11–12. – С.236–242.
14. Спогади - терни. Про моє життя німецьке. Спогади про перебування на примусових роботах в нацистській Німеччині. / [Упорядник І.Є.Реброва] – Харків.: Право, 2008. – 448 с.
15. То була неволя. Спогади та листи остарбайтерів. / [Упорядники Т.В.Пастушенко, М.Ю.Шевченко] – К.: НАН України, 2006. – 544 с.
16. ДАХО Ф.Р. 1979. Оп.1. Спр.44. 45 арк.

С.В. Романенко

ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА ЗАГРАДІВСЬКОЇ КОЛОНІЇ МЕНОНІТІВ У СУЧАСНІЙ МИКОЛАЇВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Основна увага приділяється створенню та розвитку трьох Заградовських менонітських колоній, які існували на теренах Миколаївської області. Автор дає узагальнену характеристику досягнень колоністів та зауважує на актуальності збереження їхньої спадщини.

Серед переселенців, які заселяли землі південної України у XIX ст., були представники різних релігійних громад, в тому числі і менонітської.

В межах сучасного Березнегуватського району Миколаївської області існували три населені пункти, які відносяться до колишніх Заградівських менонітських колоній: с. Новоолександрівка (Alexanderfeld, або колонія №1), с.Мирівка (Friedenfeld або колонія №3), с.Озерівка (Neu-Schönsee або

колонія №2). Населені пункти були засновані у 1872 р. вихідцями з молочанських колоній, які придбали землі у поміщика Л.В. Кочубея біля с. Заградівка. На цих же землях було засновано ще 14 менонітських колоній, які зараз є селами Високопільського району Херсонської області (всього 17 колоній Заградівських менонітів) [1, с.23].

За існуючими статистичними даними поселення були відносно невеликими, в різні роки у кожному з них мешкало від 196 до 572 осіб, що було обумовлено кількістю орної землі [2]. Поселенці сучасних Миколаївських сіл відносилися до менонітських громад с. Миколайфельд та Орлофф.

Окрім землеробства мешканці успішно розвивали садівництво, виноградарство, шовківництво, ремесла та промисли, пов'язані з обробкою землі. Так, у Александерфельді діяли механічний млин І. Кена, два парових млина. В Озеровці був розташований механічний склад, діяли механічні та вітряні млини, існувала роздрібна торгівля. У Мирівці, окрім млинів, існувала кузня та слюсарна майстерня. Таким чином, менонітські поселення розвивалися не тільки як сільськогосподарські, але і як торгово-ремісничі [3, с.456-458].

У розвитку землеробства меноніти досягли вражаючих результатів, була застосована нова аграрна система: використання чорного пару для вологозатримання, в колоніях розробили систему трьох - та чотирьохпільної сівозміни, що було революційним нововведенням для українського рільництва.

В кожному селі були відкриті початкові школи. У 1895 році в Озеровці було розпочате будівництво Центральної школи [1, с.33]. У 20-30-тих рр. ХХ ст. в селі був

театр, діяв будинок культури з читацьким залом. Працювало приміщення для хворих та породіль на 5 ліжок.

З 1926 по 1939 рр. населені пункти Заградівської сільради входили до складу німецького району ім. Фріца Геккерта (у 1927 р. – Петрівський, до травня 1936 р. - Високопільський німецький район) [4].

У жовтні 1943 р. мешканці німецьких сіл були переселені до м.Вартегау (Польща), з метою «германізації» цих територій. Після капітуляції Німеччини примусово повернені на територію СРСР, але не вернулися в рідні місця, а були направлені в Казахстан. Ті, хто залишився в Німеччині потім оселилися в Канаді та США. Спустошені менонітські села були заселені переселенцями з Західної України та місцевим населенням.

Згодом село Мирівка злилося з Озерівкою. У 70-80-ті рр. ХХ ст. с.Озерівка та Новоолександрівка відносилися до Сергіївської сільради, зараз обидва села входять до складу Озерівської сільради.

На сьогодні, в колишніх менонітських селах Миколаївщини подекуди збереглися дуже цікаві старі будівлі: житлові будинки, господарські споруди, школи. Менонітське кладовище майже зруйноване (остаточна руйнація відбулася в останнє десятиріччя).

Історію Заградівських менонітів досліджує мешканець с.Кочубеївка Високопільського р-ну Херсонської обл., краєзнавець Юрій Кузьмич Сокара. Він збирає архівні документи, спогади, предмети побуту з історії менонітів. Олександр Степанович Козаков, уродженець с. Новоолександрівка, є автором книги «Спогади про втрачену Батьківщину» [5].

Таким чином, спадщина менонітів є цікавою сторінкою історії Миколаївщини, яка потребує більш детального вивчення, збереження та захисту.

ЛІТЕРАТУРА

1. Stumpp K. Die deutsche Siedlungen des Kronau-Orloffter Gebietes. // Heimatbuch. – 1958. – 22-33 S.
2. Немцы России: населенные пункты и места поселения: энциклопедический словарь / Сост.: В.Ф. Дизендорф. – М., ЭРН, 2006. – 472 с.
3. Список населенных мест Херсонской Губернии. Статистические данные о каждом поселении. По данным 1894 года. - Херсон 1896.
4. Козырева М.Э. Немецкие районы Юга Украины как национальные административно-территориальные единицы 20-30-х гг. XX столетия в оценках советского государства и немецкого населения /М. Э.Козырева //Российское государство, общество и этнические немцы: основные этапы и характер взаимоотношений (XVIII-XXI вв.): материалы XI международной научной конференции. Москва, 1-3 ноября 2006 г. / под ред. А.А. Германа. - 302–316 с.
5. Казаков А. Воспоминания о потерянной Родине / А.Казаков. – Херсон, 2016. – 468 с.

Каблуча Ю.С.

ЕТНОСОЦІОЕКОНОМІЧНИЙ АСПЕКТ ДІЯЛЬНОСТІ ЗЕМСЬКИХ УСТАНОВ ХЕРСОНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ НАПРИКІНЦІ ХІХ-НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

*Розглянуто основні види діяльності земських установ на Херсонщині .
Приділено увагу соціальному аспекту шкільної освіти, якою опікувалися
земства та торгівельно-економічним питанням Херсонської губернії.*

Сучасна українська історіографія бідна на дослідження історії земств. Саме ця обставина обумовлює актуальність дослідження і ставить перед дослідниками завдання не лише проаналізувати діяльність земських установ, але й розглянути владні механізми, за допомогою яких земства добивалися успіху.

Земства Херсонської губернії розпочали свою діяльність в 1865р. після виходу земської реформи і припинили своє існування після захоплення влади більшовиками на Півдні України в 1920р. Як виборчі органи місцевого самоврядування опікувалися освітою, охороною здоров'я, будівництвом, утриманням мостів, доріг тощо.

Одним з перших кроків земств Херсонської губернії було поліпшення матеріального становища вчителів народних шкіл, адже земства, на відміну міністерства народної освіти, розцінювали школу як важливий соціальний чинник для подолання багатьох негараздів місцевого життя й вважали, що неосвіченість породжує байдужість населення [1, с.45].

Як окремий напрям роботи земства слід розглядати його видавничу активність, метою якої було інформування населення про власну діяльність. Такі видання, як «Сборник Херсонского земства», «Земский ежегодник», «Известия Херсонского уездного земства» є важливим джерелом по вивченню та аналізу етносоціоекономічної діяльності земських установ. В цих виданнях уміщено документи про статистичні дослідження та вивчення земствами умов проведення повітового подвірного перепису, природно-історичного, сільськогосподарчого описів. Їх аналіз дозволяє з'ясувати широке коло питань-від ступеня самоврядності земств до виявлення практики взаєморозуміння між ними та державою при досягненні рішень щодо купівлі громадами землі, перенесення губернських установ до Одеси та про місце перебування мирових судів. Чи не найважливішим серед них було питання стягнення податків, заміни подушного податку надвірним та поземельним [2, с.34].

Не відразу, але поступово земства почали активно розв'язувати питання торгівлі, її впорядкування, спорудження переправ, запровадження мит, зниження та скасування тарифів на сільськогосподарські машини тощо. Вони підтримали Херсонську міську думу при з'єднанні залізницею Херсона з Харківсько-Миколаївською магістраллю та північною частиною Кримського півострова, узяли на себе прокладання залізниці від станції до порту.

Значну роботу земства проводили у сфері забезпечення сільського господарства агрономами, у чиєму відання перебували дослідницькі поля й обов'язком яких були консультації місцевого населення з усіх питань землеробства. Уже 1901 р. воно набуло актуальності, унаслідок чого постало бюро, наділене більш широкими функціями, зокрема й дослідницькими, аби вивчати природні та господарські умови повітів. До його складу залучалися такі фахівці, як статистик, ветеБринар, наглядач-агроном, пізніше ще й інструктори з виробництва, виноградарства й садівництва. З 1906р. вони розпочали компанію з поширення сільськогосподарських знань через лекції, бесіди, консультації. Агрономічна допомога вилилася й у такі форми, як створення сільськогосподарського та природничо-історичного музеїв, видання брошур, проведення виставок, конкурсів плугів тощо.

Навіть побіжний аналіз діяльності земських установ Херсонської губернії свідчить про її різноплановість та ефективність, про широку співпрацю з місцевою людністю та державою, про щире прагнення розвивати рідний край.

ЛІТЕРАТУРА

1. Касьянова Г. Українська інтелігенція на рубежі XIX-XXст Соціально-політичний портрет / Г.Касьянова.-К.:Либідь, 1993.
2. Діяльність земських установ на Херсонщині: 1865-1920: 3б.док/ Укл. В.Лебідь.-Херсон: Айлант, 2015.

Пурдик В. А.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ЗМІН В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ ВПРОДОВЖ 1990-2000-Х РОКІВ

Зроблено спробу розкрити особливості розвитку українського села впродовж 1990-2000-х рр., проаналізувати відповідність сільських життєвих умов стратегічним цілям незалежної держави.

З початком незалежності в Україні на рівні політичних і державних інститутів не порушувалося питання створення внутрішньогалузевої економічної конкуренції. Сільське господарство традиційно бачилося таким, що перебуває на другорядних ролях порівняно з індустрією. Тривалий час зберігалася радянська практика, коли політичні рішення переважають над правовими. Відповідно, не було створено законодавства, яке виконувало б таку кардинальну функцію, як захист селян і села від сваволі обставин, нечесних державних чиновників, нестабільності ринкової кон'юктури.

В Україні прорахунки державних управлінських структур були вражаючими та супроводжувалися спробами відмовитися від використання адміністративних методів управління. Парадокс досвіду України у проведенні реформ полягає у тому, що при зведенні до мінімуму адміністративного впливу на процеси, адміністративний апарат зберігався і розширювався кількісно [1, с. 35]. Розпочалося масове зловживання службовим становищем, поглиблювалися корупційні явища.

У 1990-2000-х рр.. до проблеми соціально-економічного розвитку села нам всеукраїнському рівні ставлення було байдужим. Щороку з мапи нашої країни зникали десятки сіл. В той же час відбувалося поширення деяких елементів міського способу життя на селі, носіями чого виступали мігранти, які обирали роботу в аграрному секторі (найчастіше це були вихідці з сіл, котрі тривалий час жили та працювали в містах.

Слід зазначити, що українські селяни увійшли в добу державної незалежності з деформованими радянською дійсністю ментальними установками, в основі яких була терпимість до крадіжок, схильність покладатися на колективну думку, а не на власну ініціативу, зневіра в можливість добитися змін на краще власними силами. Проблема вдосконалення відносин у сфері праці на селі розв'язувалася повільно, спонтанно, із застосуванням розрізнених у часі й неадекватно спрямованих заходів. Основний акцент робився на зміні власності, грошовому обігу, оподаткуванні тощо. Було сподівання, що закони ринку розставлять усе на свої місця [2, с. 116].

Походячи з вищевикладеного, як наслідок, праця селянина виявилася найменш захищеною. Держава, відмовившись від тотальної регламентації соціально-трудових відносин, натомість не подбала аби створювались і працювали інші регулятори, у тому числі і соціальне партнерство.

Таким чином, відсутність політичних, морально-психологічних орієнтирів гальмували розвиток українського села. Державна влада, суспільство втягнулися в невиправдано довгий пошук власне вітчизняного шляху змін. Така повільна динаміка руху України не дозволяла нашій країні подолати відставання та адекватно реагувати на економічні виклики, вести пошук закордонних споживачів із тим, аби реалізовувати їм конкурентну продукцію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Сахацький М.П. Проблемні аспекти відродження сільського господарства / М.П.Сахацький // Економіка АПК.-2001.-№9.-с.34-36.
2. Падалка С.С. Українське село в умовах соціально-економічного транзиту: трансформація чи виживання? / С.С.Падалка // Український історичний журнал.-2016.-№4.-с.108-122.

Сабалдашов В.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РЕЛІГІЙНОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ ЩОДО НІМЕЦЬКИХ КОЛОНІСТІВ ПІВДНЯ УКРАЇНИ (ПОЧАТОК ХІХ СТ. – 1850 Р.)

Автор досліджує особливості релігійної політики уряду Російської імперії щодо німецьких колоністів в процесі їхнього заселення Півдня України, а також реалії релігійного життя переселенців на місцях.

Становлення України як демократичної, правової держави вимагає значної уваги до питань міжнаціональних відносин. Україна була й залишається поліетнічним регіоном, на її теренах разом з етнічними українцями проживали й проживають десятки інших народів. Збереження національної самобутності, забезпечення міжнаціональної злагоди та співпраці між різними народами, які проживають в Україні, є актуальним завданням для сьогодення.

Розробка цієї теми обумовлена потребою створення повного та об'єктивного дослідження внеску німців-колоністів у створенні поселень на Півдні України, зокрема в релігійному плані. Адже, вивчення історії різних національних груп може допомогти у розбудові міжнаціональних відносин в Україні на основі рівноправності та міжнаціональної толерантності, сприятиме здійсненню виваженої державної політики у міжнаціональній сфері.

Характерною особливістю історіографії проблеми є відсутність узагальненого дослідження з питання релігійного життя німецьких переселенців на всіх етапах колонізації Півдня України. Окремі аспекти проблеми вивчали Іпатов А. [10], Сидорчук О. [17], та Тимофієнко В. [18].

Сучасний історіографічний етап характеризується розробкою соціально-економічних аспектів розвитку колоній, поглибленням аналізу архівних джерел, використанням методів та здобутків інших наук. Дослідники цього часу вважали історію німецьких колоністів невід'ємною частиною історії України, заперечуючи концепцію ізольованості німецьких поселенців, справедливо стверджуючи, що німці-колоністи органічно влилися в економічне й суспільно-політичне життя України та сприяли своєю працею і розумом її просуванню на шляху прогресу.

З іншого боку, в останні роки відсутні дослідження актуальних питань досліджуваної проблематики, а проблемами релігії колоністів присвячені виключно праці краєзнавчого характеру Романенко С. [1], Денисюк Н. [8], Майснера В. [12], Сабалдашова В. [15].

Зацікавленість до історії німців Північного Причорномор'я виявили і закордонні науковці. Серед них можна виділити праці таких істориків як Герман Бахманн [20], Конрад Келлер [21], Йозеф Шнур [22], тощо.

Свобода віросповідання була одним із найважливіших привілеїв німецьких переселенців, які в першій половині XIX століття почали прибувати на неосвоєні землі Північного Причорномор'я. У маніфесті імператриці Катерини II 1763 р. вказано: «Всем прибывшим в Империю Нашу на поселение, иметь свободное отправление веры по их уставам и обрядам беспрепятственно; а желающим, не в городах, но особыми на порозжих землях поселиться колониями и местечками, строить церкви и колокольни, имея потребное число при том Пасторов и прочих церковнослужителей» [13, с. 180].

Майбутні колоністи, готуючись до переселення, вже на батьківщині об'єднуються в групи на основі релігійної приналежності; за конфесійною

ознакою формуються колонії, а, іноді, і округи. Німці, в основному, належали до двох християнських віросповідань – римо-католицького і протестантського. Серед протестантів найчисельнішими були менонітські, євангелічно-лютеранські і євангелічно-реформаторські громади [1, с. 21].

У той же час, жоден священник не супроводжував колоністів під час їхнього походу на територію Півдня України. Оскільки в перші роки поселення не було німецьких священників, здатних проводити богослужіння, переселенцям доводилося задовольнятися випадковими візитами польських і литовських священників, які проживали в Одесі.

В 1811 році герцогу Рішельє вдалося запросити німецьких місіонерів з польського центру місії в Полоцьку. Чотири священника у супроводі 15 мирських братів прибули на територію колоній у травні, тоді ж вони провели службу у чотирьох дочірніх колоніях: Йозефсталь, Зульц, Ландау і Раштадт. Отець Ніколь, який супроводжував герцога де Рішельє з Парижа, був призначений наглядачем всіх католицьких церков Південної Росії [21, с. 221].

Діяльність католицької церкви перебувала під жорстким адміністративним контролем. Управління духовними справами переселенців спочатку було покладене на Юстиційну колегію, з 1810 р. – на Головне управління духовних справ іноземних віросповідань, з 1817 р. – на Міністерство духовних справ і народної освіти, з 1824 р. – на Департамент духовних справ іноземних віросповідань. У 1832 р. воно було приєднано до Міністерства внутрішніх справ як Департамент духовних справ.

З 1819 р. на церковні справи колоністів, і, зокрема, будівництво церков, та грошові збори на ці потреби почало розповсюджуватися загальноімперське законодавство: за розпорядженням міністра духовних справ та народної освіти графа Голіцина «Попечительний комитет» наказав конторам взяти ці справи під свій нагляд [15, с. 23].

Перше відділення Департаменту контролювало зв'язок католиків з Римською курією, затверджувало священнослужителів на духовні посади, встановлювало статистичні відомості про кількість церков і прихожан. Все листування з Ватиканом перлюстровувалося в Міністерство внутрішніх справ. Римо-католицька духовна колегія розглядала скарги на діяльність єпископів, справи укладення шлюбів та розлучень. Право призначень на всі посади в єпархії надавалися єпископам.

Місцеві громади намагалися виключити найменшу можливість втручатися в їх релігійну практику огранам державної влади, зокрема, - опікунським конторам. Контора втручалася тільки у випадках зміни колоністами свого віросповідання, що траплялося надзвичайно рідко і лише через різницю у оподаткуванні колоністів та переселенців.

Приміром, менонітське населення користувалося особливими пільгами і тому, що коли перехід з менонітів у колоністи відбувався досить легко, то з колоністів у меноніти можна було перейти лише за умови, що

той, хто змінював свій статус, до наступного ревізького перепису залишатиметься в колоністських списках і платитиме відповідні податки.

Про діяльність цих релігійних громад лютеран та католиків контора була поінформована набагато більше. Службові контори стежили за наданням католицьким священикам (пастерам) та протестантським (пасторам) відповідних розмірів земельних ділянок, контролювали виплату їм жалування, допомагали відносинам між окремими колоністськими громадами та їх консисторіями, займалися розповсюдженням релігійної літератури серед колоністів та ін. Як свідчать деякі документи листування контори, пастори знаходилися у привілейованому становищі порівняно зі своїми колегами – католиками. Якщо першим, згідно з урядовими розпорядженнями, виділялося для хліборобства 120 дес. землі, то другим, – лише половина – 60 дес. [14, с. 92]

До закінчення процесу колонізації лютерани з реформаторами становили 41% від загального числа колоністів, католики – 30%, меноніти – 29% [5].

Основою духовного життя переселенців була церква, яка грала одну із найважливіших ролей у збереженні національної культури і формуванні духовного образу колоніста.

Католицький костюл, лютеранська кірха чи молитовний будинок були, нарівні зі школою, першими громадськими установами, які споруджували колоністи. У протестантів школа була надзвичайно тісно пов'язана з релігією, адже читати біблійні тексти тоді могла лише освічена людина. Нерідко шкільне приміщення в перший період існування колонії ставало і місцем богослужіння. Обов'язковою приналежністю таких культових споруд був орган або більш простий музичний інструмент – фісгармонія. Внутрішнє оздоблення церков відрізнялося строгістю і відсутністю розкоші.

У перші роки існування кожної німецької колонії з глини і дерева закладалися невеликі молитовні приміщення. З часом колоністи багатіли і у 70–80-ті роки XIX століття на кошти громади почали створювати муровані храми із цегли. За кордоном замовляють вівтарі, скульптури та інші елементи внутрішнього оздоблення, в яких втілювалися не тільки художні смаки й стильові концепції епохи, а й зберігалися споконвічні принципи організації інтер'єрів і основи побудови зовнішніх мас, зумовлені національними ознаками і характером віросповідання. В цьому діалектичному поєднанні нового зі старим, сучасного з традиційним і формувалася суть архітектурного образу як окремого храму, так і всієї сукупності культових споруд.

Духовенство активно займалося справою народної освіти в колоніях. Була поширена так звана «народна школа», яка склалася ще в Німеччині. Обов'язковими предметами були Закон Божий, читання релігійних книг, граматики, 4 дії арифметики, церковний спів. З розширенням торговельної та господарської діяльності не тільки зростає кількість шкіл, а й якісно

змінюється їх характер. Створюються центральні школи, училища, гімназії, які готують сільських писарів, комерсантів, агрономів, учителів. У порівнянні з російськими та українськими селами, в німецьких колоніях відсоток дітей, які навчалися в школах, був вищим і наближався до норми 15-20% від кожної тисячі населення [7].

У 1847 році на територіях, де розташувалися колонії переселенців, налічувалося 52 парафіяльних і 40 філіальних католицьких храмів, 50 священиків, понад 200 тисяч католиків тільки німецького походження, а також інших національностей [19, с. 113].

Після конкордату 1847 року, між Святим Престолом і Росією католицькі парафії іноземних переселенців на півдні були об'єднані в Херсонську єпархію, першим єпископом став Фердинанд Кан, який керував єпархією із Санкт-Петербурга. У 1852 році умовний центр єпархії було перенесено в Тирасполь, а єпархія перейменована в Тираспольську, хоча єпископ продовжував залишатися в Петербурзі. У Тирасполі планувалося зведення собору і резиденції єпископа, але цим планам завадила Кримська війна.

До новоствореної єпархії відносилися провінції сучасних Грузії, Бессарабії, Тавриди, Катеринослава, частини Херсона, Саратова, Миколаєва, Ставрополя і Астрахані. Із загальною площею близько 800 000 кв. км. (що в три рази більше, ніж тогочасна Італія), єпархія простягалася від кордонів Румунії та Польщі до Каспійського моря, від нижньої Волги до Чорного моря і кордонів Туреччини. 22 травня 1850 року Фердинанд Кан був призначений першим єпископом Тираспольської єпархії [22, с. 386].

30 грудня 1889 року папа Лев XIII призначив на цю посаду Антона Церра, чия кандидатура була попередньо була схвалена російською владою. Імператор Олександр III дарував Церру дворянський титул і нагородив кількома орденами. Церр став першим Тираспольським єпископом, якому російські власті дозволили відвідати Рим і зустрітися з Папою Римським.

З 1873 року колонія Ландау (Широколанівка) була осередком деканату (адміністративний округ в складі єпархії, який об'єднує кілька поруч розташованих парафій), який лише з кінця XIX століття перенесли у Миколаїв.

Автора вважає, що подальші дослідження сприятимуть не тільки заповненню «білих плям» в історії України, а й утвердженню атмосфери толерантності між різними етноспільнотами, згуртуванню народу України на новому історичному етапі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гриневич, О., Романенко С. Німецькі колонії Березанського округу (до 200-річчя) [Текст] / О. Гриневич, С. Романенко // Краєзнавчий альманах. – 2010. – №1. – С. 14-24.

2. Державний архів Миколаївської області (ДАМО) - Ф.р. – 67. - Оп.1. - Спр.56.
3. ДАМО. - Ф.р. – 67. - Оп.1. - Спр. 137.
4. ДАМО. - Ф.р. – 99. - Оп.1. - Спр. 649.
5. ДАМО. - Ф.р. – 99. - Оп.1. - Спр. 155.
6. ДАМО. - Ф.р. – 99. - Оп.1. - Спр. 212.
7. ДАМО. - Ф.р. – 99. - Оп.1. - Спр. 64.
8. Денисюк Н.І. Німецькі поселення Веселинівського краю / Н.І. Денисюк. – Миколаїв: Атол, 2009. – 72 с.
9. Живи и помни: история менонитских колоний Екатеринославщины / Под редакцией С.И. Бобылевой. – Днепропетровск, 2006. – 378 с.
10. Ипатов А. Н. Взаимосвязь религиозного и национального в меннонитстве // Вопросы научного атеизма. – М., 1971. – Вып. 12.
11. Каталог духовенства и церквей Тираспольской римско-католической епархии, составленный по распоряжению Иосифа Кесслера на 1913 год.
12. Майснер В. Исторический путь немцев в Украине // Німецькі поселенці в Україні: історія та сьогодення: Монографія. – Київ; Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006. – Серія «Україна: історія і сучасність». Вип. 1. – 416 с.
13. Підгорна Н.М., Плохій С.М. Джерела з історії німецьких колоній Півдня України (кінець XVIII – початок XIX ст.) // Укр. археогр. щорічник. Нова серія. – К., 1992. – Вип. 1. – С. 179-185.
14. Плесская Э.Г. Немцы Причерноморья. – Одесса: Астропринт, 2008. – 136 с.
15. Сабалдашов В.М. З історії німецьких колоній Півдня України // Краєзнавчий альманах. – Вип. 1. – Миколаїв: Атол, 2001. – С. 22-25.
16. Сабалдашов В.М. Етнічна палітра Миколаївщини // Краєзнавчий альманах. Історія. Культура. Освіта. – К77 Миколаїв: ОІППО, 2004. – 150 с.
17. Сидорчук О. Німці на Березанщині // Історія. Етнографія. Культура. Нові дослідження: IV Миколаївська краєзнавча конференція. – Миколаїв, 2003. – С. 222-225.
18. Тимофієнко В. Церкви німецьких колоністів у Південній Україні. Німецькі поселенці в Україні: історія та сьогодення. – Київ, Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006. – Серія «Україна: історія і сучасність». – Вип. 1. – С. 389-396.
19. The German Colonies in South Russia: 1804 to 1904: Volume I and Volume II. By Rev. Conrad Keller. – Volume I. – 1968. – 239 p.
20. Through the German Colonies of the Beresan District and colonist tales by Hermann Bachmann. Translated by Roland Wagner. – Germans from Russia Heritage Collection. – North Dakota: Fargo, 2003. – 204 p.

21. Height Joseph S. Paradise on the Steppe: A Cultural History of the Kutschurgan, Beresan and Liebental Colonists 1804-1972. Published 2005 by North Dakota Historical Society of Germans from Russia. – 411 p.

22. Shnurr J. Die Kirchen und das religiöse leben der Russlanddeutschen. – Stuttgart, 1980. – 416 p.

23. Polonska-Vasylenko N. D. The Settlement of the Southern Ukraine // Annales of the Ukrainian Academy of Arts and Sciences in the US.— New York, 1955. – Vol. 4-5 (Special Issue).

М.О. Теряник

УКРАЇНСЬКІ КУЛЬТПОХОДИ НА МИКОЛАЇВЩИНІ (1929-1930 рр.)

Сучасна вітчизняна історіографія називає період 1923-1933 рр. «Українським Ренесансом», оскільки саме тоді в українській культурі з'явилась ціла плеяда талановитих поетів, письменників, художників, митців театрального мистецтва, творчість яких підняла українську культуру першої половини ХХ ст. на небачену висоту. Але в умовах тоталітарного режиму національна культура була приречена на знищення, що й сталося в роки «великого терору» 1930-х років. Радянська влада, запроваджуючи українізацію, прагнула лише «прикрасити» національну політику уряду, не очікуючи значних результатів. Та, як тільки «прикраса» стала небезпечною, її відкинули, з обуренням звинувачуючи українців у пропаганді «буржуазного націоналізму» й невдячності до уряду.

Проведення українізації на Миколаївщині є зразком більшовицького бачення цього процесу: показові виступи і гасла, бурхливе пустопорожнє просторікування в пресі про необхідність і важливість українізації при повній бездіяльності як партійного керівництва, так і пересічних громадян. Яскравим прикладом політично вмотивованих пропагандистських заходів стали українські культпоходи, що проводилися на Миколаївщині в 1929 і 1930 роках. Саме ці події і будуть висвітлені в даній роботі. Матеріалом для написання статті стали миколаївські газети 1929-1930 рр. і матеріали Державного архіву Миколаївської області. При цитуванні періодики 1929 р. автор зробила переклад українською мовою.

З метою залучення до рядів РКП(б) якомога більшої кількості представників корінної національності XII з'їзд РКП(б) у 1923 році започатковує політику коренізації, що в Україні дістала назву українізації. Накреслювалися конкретні заходи по впровадженню української мови в закладах освіти, культури, державних установах, підготовці необхідних для цього кадрів, видання україномовної

літератури тощо. На Миколаївщині цей процес проходив досить повільно й через об'єктивні (високий відсоток населення, особливо міського, був російськомовним), і через суб'єктивні (небажання керівних посадовців вивчати українську мову) причини. Так газета «Красный Николаев» 28 лютого 1929 р.(через 6(!) років після початку українізації) пише:

«Миколаїв відстав у справі українізації. Про це красномовно свідчать накладі українських газет і журналів, слабе читання українських книг у бібліотеках, особливо робітничих, вельми скромні успіхи у справі українізації професійного активу. Навіть партійний актив, який на всіх ділянках господарчого і культурного будівництва йде попереду, не може похвалитися великими досягненнями в області українізації ...» [1; с.2].

Протягом 1923-1929 років, незважаючи на вкрай повільні темпи й незадовільні результати, тема українізації активно не висвітлювалася в миколаївській пресі і не розглядалась як першочергова задача для партійних керівників. Але 1929 рік розпочався з активної пропагандистської кампанії за українізацію. Оголошено двомісячний «культпохід за оволодіння українською культурою» – до Миколаєва запрошуються українські письменники з Харкова, на підприємствах проводяться лекції з українознавства, української історії та літератури, проходять концерти запрошеної до міста Державної капели «Думка», вечори української музики, концерти на місцевому радіо миколаївських музичних колективів, активізується робота курсів з вивчення української мови. Миколаївська газета «Красный Николаев» мало не щодня пише критичні статті про тих, хто гальмує процес українізації: викладачів курсів, бібліотекарів, керівників підприємств, держслужбовців (до речі, всі статті пишуться російською мовою). Чим викликана така бурхлива діяльність по впровадженню українізації саме в цей час?

Відповідь знаходимо у статті «Дещо про українізацію» М.Капцана (гол. редактора газети «Красный Николаев» - М.Т.) : «Не завжди розуміють, що питання українізації є питанням політичної ваги, від якого залежить міцність союзу робітничого класу з селянством, а отже і міцність диктатури пролетаріату. Насправді, ми маємо на Україні всього 30 млн. населення. З них сільського населення - 25 млн. Серед сільського населення - 88 відсотків українців, в містах - 45 відсотків, а серед робітників - 50 відсотків українців... Про що говорять наведені цифри? По-перше, про те що балачки про відсутність бази для українізації нічим не обґрунтовані. По-друге, про те, що чисельність пролетаріату настільки незначна, що ігнорування української культури і мови могло б привести до ослаблення диктатури пролетаріату, до ослаблення союзу робітничого класу з бідняцько-середняцькими масами селянства.» [2; с.2]

Тобто, українізація повинна була допомогти не стільки в розвитку культурного процесу в УРСР, скільки в посиленні контролю над українським селянством. А це на той момент було не менш важливим, бо колективізація проходила дуже повільно через небажання селян йти до колгоспів.

Перший культпохід проходив у березні – травні 1929 року. Для організації культпоходу було розроблено план новоствореним штабом. Газета «Красный Николаев» 1 березня 1929 року повідомляє:

«Вчора...був обраний керівний штаб культпоходу за оволодіння українською культурою. До цього штабу увійшли представники профспілок, газети «Красный Николаев», ЛКСМ(Ленінська Комуністична Спілка Молоді – М.Т.), Наробразу (Відділ народної освіти - М.Т.), ВУСПП (Всеукраїнська Спілка Пролетарських Письменників - М.Т.) ті інші організації. На місцях, при союзах, і на підприємствах, будуть створені аналогічні штаби для безпосереднього проведення заходів, намічених по двомісячнику». [3; с.2]

До розробки плану культпоходу штаб підійшов масштабно: окрім організації лекцій з мовознавства та історії України планувалося влаштовувати концерти української музики, театральні вистави і, навіть, для ідеологічного впливу на трудящих, з Харкова було запрошено українських письменників: І.Микитенка, В. Сосюру, П. Усенка, ГАКа (Антошу К-о) і В.Чечвянського.

Вже 2 березня письменники приїхали до Миколаєва.

«Задовго до приходу потяга перон вокзалу заповнюється представниками профорганізацій, членами літературних груп, членами гуртка української культури при домпросі (будинок освіти – М.Т.) і комсомольцями, що прибули зустрічати українських письменників. На вокзалі у повному складі штаб керівництва культурним походом. Залізничники вивісили великий привітальний плакат. Підійшов потяг. Письменників оточує штаб культпоходу і члени місцевої організації ВУСППу. Короткі привітальні промови... Відповідаючи на привітання, т. Микитенко від імені прибулих запевнив миколаївських робітників, що «соціальний заказ», даний пролетаріатом українській радянській літературі, буде виконаний. Тісний зв'язок письменників з пролетарськими масами є гарантією перемоги на культурному фронті...» [4; с.2]

Протягом чотирьох днів письменники зустрічались зі студентською й учнівською молоддю, працівниками заводу імені А.Марті. Під час зустрічей письменники читали свої твори, перед присутніми також виступали поети-початківці з миколаївського відділення літературного гуртка «Молодняк» - поети П. Клис, Д.Надеїн, С.Крижанівський.

В останній день перебування письменників у Миколаєві відбулися зустрічі з представниками профспілок, партійним керівництвом міста і редакцією газети «Красный Николаев».

«Загальний висновок, який робить т. Микитенко у зв'язку з культпоходом за оволодіння українською культурою, оголошеним у місті, такий, що в Миколаєві є достатнє підґрунтя для українізації. Той виключно теплий прийом, який виявили трудящі Миколаєва українським письменникам, свідчить про невичерпний інтерес робітничих мас до української культури.» [5; с.2]

Увечері 5 березня письменники виїхали до Харкова.

Протягом наступних двох місяців в місті проходить багато культурницьких заходів: проводиться конкурс українських драмгуртків, відкрито Український недільний університет, де читаються лекції з історії України, бібліотеки закупають велику кількість книжок українською мовою тощо. Здається, що справа українізації нарешті зрушила з місця. Звіти керівництва міста й округу дають райдужну картину проведення українізації в Миколаєві.

Але в грудні 1929 року, звітуючи Окружній партконференції, керівництво міста зазначає:

«Тепер уже можна напевне сказати, що на Україні загалом здобуто чималих досягнень у справі українізації. На превеликий жаль, цього аж ніяк не можна сказати про Миколаївщину, на всіх ділянках нашої партійної, радянської профспілкової, громадянської та іншої роботи... Ми бачимо як занепала кількість відвідувачів державних курсів українознавства (ДКУ). Коли 1927 року слухачів було понад тисячу, то нині живих слухачів маємо п'ятсот... Чи досить по наших бібліотеках української літератури, головне сучасної? Дані свідчать про те, що її далеко не досить. Приміром, всі бібліотеки політосвіти в місті мають на 143.704 книжки різними мовами лише 14.971 книжку укромовою, що становить 10,5 відсотків...

Щодо становища в районах, то воно в гіршому вигляді, ніж навіть у місті. Не зважаючи на те, що населення здебільшого українське, й вживає виключно українську мову, до відвідувачів керівники та співробітники сільських установ звертаються російською мовою. Діловодство ведеться жакливою мовою...

Опір українізації чинять не маси, а окремі особи, чинуші, бюрократи, русотяпи, що намагаються своє вороже ставлення до українізації видати за ставлення маси... Через це всі наші досягнення формальні, абсолютно недостатні. Потрібно знати, що для того, щоб керувати селянством пролетаріат мусить опанувати українську мову, культуру...» [6 с.2]

У січні 1930 року кореспондент газети «Красный Николаев», відвідавши завод ім. А.Марті, так оцінює стан українізації:

«...Похід за опанування української культури мав гастрольний вигляд. Бо й справді. Організували п'ять закритих вистав української опери; цю ж оперу запрошували і до цехів, де актори давали не лише концерти, а й провадили розмови про процес української культури. Дальше опери культпохід не пішов. Провідні організації заводу не

перетворили похід на справу величезного значення. Це видно хоч би й з того, що після походу справу з українізацією не просунено ні на крок.» [7; с.3]

Подібний стан українізації, за оцінками газети, спостерігається і на інших підприємствах міста.

«...В деяких партійних осередках спостерігається явна недооцінка значення українізації. В нашій окружній партійній організації є такі комуністи, що вперто під різними соусами та відмовками, все ж не бажають опанувати українську мову, не бажають, як це слід, обізнатися з українською культурою. Українська преса дуже мляво просувається в маси робітників та службовців.» [8; с.1]

26 квітня 1930 року газета «Червоний Миколаїв» № 2791 виходить українською мовою. На першій сторінці - привітання з виходом повністю української газети «Червоний Миколаїв» від газет, уряду, громадських організацій УРСР. Та матеріали, що публікує газета, свідчать про те, що процес українізації на Миколаївщині якщо і не зупинився, то сильно гальмує.

Тому з 1 квітня 1930 року по області було оголошено другий культпохід за оволодіння українською культурою, який тривав до липня 1930 року. Але масштаб другого культпоходу значно поступався першому.

«Приїзд бригади українських письменників з якихось міркувань ДВУ (Державне видавництво України – М.Т.) відклало на деякий час. З організацією книжкового базару Миколаївська філія ДВУ також трохи запізнюється... Щоб справі надати найбільшої масовості на допомогу ДВУ повинні стати всі інші організації, що беруть участь в культпоході. Передбачається організувати книжкову лотерею, прибуток від якої буде піде на підсилення фонду культпоходу...

Робота з культпоходу, що розгорнулась зараз, ще недосить відома широким масам трудящих. Штаб культпоходу зобов'язує всі організації, що беруть участь у культпоході, якнайширше інформувати масу про свої заходи, а також щодаки подавати відомості до штабу про свою роботу щодо уккультпоходу.» [9; с.3]

«Якщо в місті в галузі культпоходу дещо діється, то на селі місячник розвивається мляво, недостатніми темпами. Окрполітосвіту, Дніпробуг та окрзерноколгоспспілку зобов'язано організувати окружну радіогазету, через яку влаштовувати передачу доповідей з питань національно-культурного будівництва та з поточних політично-господарських кампаній.» [10; с.3]

У липні 1930 р., по завершенню культпоходу, картина та сама.

«При ОРПС відбулася нарада культ робітників профспілок, де представники профспілок розповіли про наслідки культпоходу. Загальна картина нерадісна. Культробітники визнали, що чимало спілок обмежилось лише доповідями, що навколо походу не скупчено достатньо громадської думки, бракує достатніх наслідків українізації,

просування української книжки та періодичної літератури (масову роботу спілок майже скрізь провадять російською мовою). У роботі клубів не відображено в повній мірі запровадження української пролетарської культури. Слід ще зазначити, що наші стінгазети здебільшого не українізовано й у них майже зовсім не висвітлюється перебіг культпоходу...»[11; с.4]

Отже, у підсумку: гучні промови проголошено, масові заходи проведено, тепер можна і забути про українізацію. В Державному архіві Миколаївської області зберігаються документи партійних органів Миколаєва. Переглядаючи документи 1920-1931 років, автор знайшла в матеріалах того часу лише один документ, що стосується українізації, - протокол засідання міського партійного комітету від 1 березня 1931 р., де зазначено : «...в радапараті панує в основному формальна паперова українізація і що знання мови службовцями радапарату не відповідають сучасним вимогам...» [12].

Та навіть після цього партком виносить стандартні рішення, які ні до чого не зобов'язують: «...повести рішучу боротьбу...перевести подальшу роботу по українізації...прискорити реалізацію постанови Пленуму...» [13].

Відсутність будь-яких звітів про виконання цих робіт чи обговорення питання українізації у подальшому переконує нас у тому, що партійне керівництво Миколаєва і не збиралося насправді втілювати в життя справу розвитку української культури. Все завершилося так званою «формальною паперовою українізацією».

І, як ми знаємо, уже з 1933 року починається не просто згортання українізації, але й переслідування і репресії по відношенню до активних учасників цього процесу. Тоталітарній державі були не потрібні національні культури, вони знищувалися під прикриттям гасла «інтернаціоналізму».

ЛІТЕРАТУРА

1. Красный Николаев. - 1929. - 28 лютого.
2. Красный Николаев. - 1929.- 31 березня.
3. Красный Николаев. - 1929.- 1 березня.
4. Красный Николаев. - 1929.- 3 березня.
5. Красный Николаев. - 1929.- 6 березня.
6. Красный Николаев. - 1929.- 18 грудня.
7. Красный Николаев. - 1930.- 15 січня.
8. Красный Николаев. - 1930.- 25 березня.
9. Червоний Миколаїв. - 1930.- 10 травня.
10. Червоний Миколаїв. - 1930.- 6 липня.
11. Червоний Миколаїв. - 1930.- 13 липня.
12. Державний архів Миколаївської області - ф-6, оп.1, спр.113, л.44
13. Там само.

80-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ В.М. ЧОРНОВОЛА

В.М. Чорновіл народився 24 грудня 1937 року (за документами 1 січня 1938 р.), в с. Єрки Звенигородського району (нині Катеринопільський) Черкаської області.

У 30-х рр. ХХ ст. родина В. Чорновола зазнала репресій [1], тоді був заарештований та розстріляний рідний дядько В'ячеслава В. Чорновіл часто згадує події, що на все життя закарбувалися в його пам'яті і проти яких він почав боротьбу задля справедливості і законності. Заарештований дядько став для нього людиною, яка стала на засади будівництва нової, зовсім не схожої на жорстоку і складну, системи.

В. М. Чорновіл почав ходити до школи 1946 року в селі Гусаковому, і вже відразу до другого класу.

Зростаючи поруч зі своїми однолітками, в суспільстві комуністичної ідеології, він наслідував усім її критеріям, будучи у школі піонером та навіть головою ради піонерської дружини, що характеризує його як завзятого і цілеспрямованого хлопчика.

У 1955 р. закінчив із золотою медаллю середню школу в селі Вільхівцях і вступив на філологічний факультет Київського державного університету імені Тараса Шевченка, який закінчив 1960 року[2, арк.1].

У 1956 р. В. Чорновіл перейшов на факультет журналістики, бо не міг знайти відповідей на свої питання на філологічному факультеті, де навчався до цього.

Через політичні погляди В. Чорновола не допустили до навчання в аспірантурі, згодом не дозволили захистити готову кандидатську дисертацію. Він повністю відав себе боротьбі за волю та незалежність України і став професійним політиком, організатором українського самвидаву, борцем за права людини в СРСР. В. Чорновіл виступав за розширення прав союзних республік, повернення українській та іншим національним мовам державних прав, закликав до ліквідації «білих плям» вітчизняної історії і реабілітації ОУН, УПА, жертв сталінських і брежнєвських репресій, протестував проти політики русифікації України.

В. М. Чорновіл вважається одним із засновників руху шістдесятництва – складової українського національно-визвольного руху. Найяскравіші постаті цього руху – І. Світличний, І. Драч, Є. Сверстюк, А. Горська, В. Стус та ін.

Всі ті репресії і насилля, які відбувалися в радянському суспільстві, розпалювали в душі та серці Чорновола бажання чинити їм опір, ні в якому разі не залишатися осторонь цих проблем. І тому травень 1966 р. ознаменувався працею «Правосуддя чи рецидиви терору?».

20 квітня 1967 року В. Чорновіл написав «твір» під назвою «Лихо з розуму», в якому зводив наклеп на радянську дійсність, діяльність судово-слідчих органів, брав під захист осіб, засуджених свого часу за антирадянську пропаганду, зокрема Богдана і Михайла Горинів, Мирославу Зваричевську, Михайла Масютку, Ярослава Менкуша, Валентина Мороза, Михайла Осадчого та ін.

В умовах відсутності демократії і суворих заборон В. Чорновіл прагнув до незалежної творчої, громадської і політичної діяльності. Наприкінці 80-х рр. XX ст. після п'ятнадцяти років тюремних ув'язнень та заслань розгорнулася особливо активна його політична діяльність. В. Чорновіл став одним із ініціаторів створення Української Гельсінської Спілки (УГС), що виникла у 1988 р. на основі Української Гельсінської Групи (УГГ), і яка відіграла важливу роль у становленні масової всеукраїнської громадської організації – Народного Руху України.

Великою Радою Народного Руху України кандидатуру В. Чорновола було висунуто кандидатом на президентські перегони 1991 р. За В. Чорновола більшість голосів подано в таких містах: Івано-Франківську – 67,10%; Львові – 75,86%; Тернополі – 57,45%. Як показали результати президентських виборів 1991 р., кандидат від НРУ В. Чорновіл загалом набрав 23,27% голосів [3, арк. 9-15].

1990–1992 рр. були для В. М. Чорновола часом активної політичної кар'єри, зокрема на посаді голови Львівської обласної Ради народних депутатів, водночас стали позначені важливими реформами – адміністративною, земельною, а також відновленням українських традицій.

Формування поглядів і творчих орієнтирів В. Чорновола відбулося в кілька етапів. Перший час він вірив в демократичні можливості соціалізму і здатність радянської влади розв'язувати життєві проблеми в інтересах народу. З часом він переконався в деструктивності радянського режиму і його антинародній суті. З самого початку його свідомого життя воно було складним, сповненим багатьох випробувань і небезпек. У навчанні й реальній боротьбі він сформувався як дисидент, громадський діяч і політик. В. Чорновіл став одним із найавторитетніших організаторів та активістів українського національно визвольного руху 1960–1980-х років.

Таким чином, політична та державотворча діяльність В. Чорновола були спрямовані на досягнення і утвердження власне української державності, розвиток демократії і свободи, побудови в незалежній Україні громадянського суспільства. Цьому сприяли його журналістський хист, організаційні здібності, талант політика і державного діяча.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Фонд розвитку України. В'ячеслав Чорновіл [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://frua.com.ua/uk/personals/2-2010-05-03-15-13-39/32-2010-06-28-12-05-29.html>

2. ЦДАГОУ. —Ф. Р-221. —Оп. 3.—Спр. 1318.— 15 арк.
3.ЦДАВОУ. —Ф. 1. —Оп.28.—Спр.140.—18 арк.

Шарін О.В.

УРБАНІЗАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ У 60-Х РР. ХХ СТ.

Пріоритетне зростання промисловості в УРСР 60-ті рр. ХХ ст. відзначилися початком процесу урбанізації південного регіону. До 1960 р. понад 200 великих підприємств Миколаївщини перейшли на нові умови планування й економічного стимулювання, що призвело до збільшення кількості працівників. На Херсонщині побудовано 28 нових промислових підприємств і 35 цехів. Обсяг промислового виробництва в Одеській області збільшився в 2,1 рази. Відповідні процеси розвитку промисловості вимагали людських ресурсів.

Визначальною ознакою 60-х рр. ХХ ст. стає загальна тенденція до збільшення міського населення порівняно з сільськими. Перепис населення 1959 р. виявив 19147,4 тис. чол. (45,7 %) міського населення та 22751,6 тис. чол. (54,3 %) сільського населення у Радянській Україні, що разом становило 41899 тис. чол. За кількістю населення загалом республіка досягла довоєнного рівня у 1958 р. Збільшення містян на території України відбувалося за рахунок природного та механічного приросту (міграцій) і зростання кількості міст і селищ міського типу. Прикладом такого зростання слугують Херсонська область, у якій кількість міст становила у 1959 р. – 23, а в 1970 р. – 35 [8, с. 9]. В Одеській області за відповідними показниками кількість міст і селищ міського типу збільшилася з 26 у 1959 до 39 у 1970 р. [7, с. 9]. На Миколаївщині станом на 1969 р. міст і селищ міського типу було 25 [6, с. 9]. Змінювався і адміністративно – державний територіальний розподіл на Півдні України.

У роки хрущовської «відлиги» суттєво змінився трудовий потенціал усього СРСР та України зокрема. Відбувалися масові переміщення людей, інтенсифікувалися міжреспубліканські міграції. Активні процеси урбанізації вплинули в подальшому на розвиток досліджуваного регіону та республіки загалом. Слід зазначити наявні протиріччя між деякими статистичними даними та даними архівних джерелами. Причиною цього, очевидно, може слугувати постійний контроль владних органів за всіма сферами життя та спроби корегування статистичних щорічників. Південь України не виділявся специфікою від інших регіонів, тому показники кількості міського населення збільшувалися на рівні загальнореспубліканських показників. Найбільш переконливими прикладами слугують зміни в урбанізаційних процесах досліджуваного

регіону, а саме Миколаївській, Одеській та Херсонській областях. За архівними та статистичними розрахунковими даними чисельність населення Миколаївської області у 60 – х. рр. ХХ ст. станом на 1960 р. становила 1025 тис. чол., з яких 404 тис. чол. (39,41 %) – міське населення, 621 тис. чол. (60,59 %) – сільське населення. До 1970 р. показники диспропорції міського і сільського населення в регіоні не змінилися і становила 1111 тис. чол. загалом. З них 423 тис. чол. (38,07 %) – міське та 688 тис. чол. (61,93 %) – сільське населення [1]. Проте іншим архівним документом, уточнюється чисельність населення станом на 01 січня 1967 р.: загальна – 1100,2 тис., з них 520,2 тис. чол. (47,28 %) – міське, 580 тис. чол. (52,72 %) – сільське [3]. За інформацією архівних джерел без уточнень, за цей же період подавалися дані, які суттєво відрізнялися від архівних показників: 417 тис. чол. (38,36 %) – міське населення, 670 тис. чол. (61,64%) – сільське населення, загалом 1087 тис. чол. [1]. Беручи до уваги архівні джерела, можемо припустити, мала місце невідповідність даних щодо Миколаївської області, поданих у статистичних щорічниках, які видавалися масово, та тих, які знаходяться в архіві.

На противагу зазначеним архівним показникам, в статистичних збірниках за 60 - ті рр. ХХ ст. представлені дані, які відповідають загальному республіканському і регіональному показникам з перевагою міського населення над сільським [32, с. 8]. Варто наголосити, що така диспропорція в даних могла виникнути, через навмисні зміни показників у статистичних поданнях. У фондах Миколаївського архіву зберігся лист заступнику голови виконкому облради депутатів трудящих В. Н. Андріанову від начальника статуправління Миколаївської області із проханням про дозвіл переглянути статистичні показники за певний період та дати згоду на їх друк [4].

Одеська область стала найбільш розвиненим промисловим регіоном із досліджуваних. Відповідно показники розвитку промисловості та інфраструктури були найвищими з-поміж досліджуваних областей. З урахуванням приєднання Ізмаїльської області (яка до цього належала до Молдови) відповідно до Закону СРСР від 26 квітня 1954 «Про затвердження Указів Президії Верховної Ради СРСР» [5], можна констатувати, що процеси міграції відбувалися надшвидкими темпами. У зазначений період, за даними перепису населення, статистичний показник складав на 15 січня 1960 р. – 2061 тис. чол., у порівнянні з показниками 1940 р. – 2099 тис. чол., а у 1962 р. – 2120 тис. чол., що вже перевищувало довоєнні показники. Надалі до 1970 р. загальна кількість населення області складала 2389 тис. чол. Кількісне співвідношення міського і сільського населення за показниками 1959 р. складало відповідно 957 тис. чол. (46,9%) та 1081 тис. чол. (53,1%). 1963 р. уперше у регіоні кількість міського населення перевищила сільське населення на 6 тис. чол. (0,2 %). У подальшому відповідне збільшення відбувалось у бік міського населення, й до 1970 р. становило на 281 тис. чол. (11,8 %) більше [7, с. 8].

Херсонська область за даними перепису населення станом на 15 січня 1960 р. мала чисельність 831,3 тис. чол. (порівняно із показниками 1940 р. – 761,1 тис. чол.), що перевищувало довоєнні дані. До 1970 р. загальна кількість населення Херсонської області складала 1030 тис. чол. Кількісне співвідношення міського та сільського населення показниками 1959 р. складало відповідно 332,8 тис. чол. (40,4 %) та 491,4 тис. чол. (59,6 %). Лише в 1968 р. вперше у Херсонському регіоні кількість міського населення перевищила сільське на 39,8 тис. чол. (4%). У подальшому відповідна диспропорція зростала в бік збільшення міського населення і до 1970 р. становила 79 тис. чол. (7,6 %) [8, с. 8]. Аналіз зазначених статистичних показників унаочнює ситуацію в регіоні щодо темпу приросту населення загалом та урбанізаційних процесів зокрема.

Особливо інтенсивно розросталися обласні центри як місця зосередження найбільших промислових підприємств. Розвивалися міста, які вже існували, а також виникали нові, переважно з числа великих сіл. Малі міста і селища міського типу набували перспективи адміністративних районів, якщо в них розміщувалися промислові чи транспортні підприємства. Отже, проаналізований статистичний матеріал, доводить, що з початку 60-х рр. на підставі пріоритетного зростання промисловості процес урбанізації відбувся. Більшість сільських мешканців переїжджають до міст, що спричинює процес розростання останніх. У результаті цього відбуваються значні зміни в структурі основної робочої сили.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний архів Миколаївської області (ДАМО). – Ф. Р-2133. – О. 8 – Спр. 194. – Арк. 7.
2. ДАМО. – Ф. Р-2133. – О. 8 – Спр. 194. – Арк. 38.
3. ДАМО. – Ф. Р-2133. – О. 8 – Спр. 366. – Арк. 38.
4. ДАМО. – Ф. Р-2133. – О. 5 – Спр. 1617. – Арк. 131-137.
5. Заседания Верховного Совета СССР четвертого созыва. Первая сессия (20—2 апреля 1954 г.) — М.: Издание Верховного Совета СССР, 1954. — С. 545-550. — 580 с
6. Народное хозяйство Николаевской области. Статистический сборник. – Одесса.: Маяк, 1970. – 137 с.
7. Народное хозяйство Одесской области. Статистический сборник. – Одесса, 1973. – 215 с.
8. Народное хозяйство Херсонской области. Статистический сборник. – Херсон, 1973. – 183 с.

Науково-практичне видання

**УКРАЇНОЗНАВЧИЙ ВИМІР У СУЧАСНІЙ НАУЦІ:
ГУМАНІТАРНИЙ АСПЕКТ**

**Матеріали IV Всеукраїнської
науково-практичної конференції молодих вчених**

Технічний редактор – Вербівська Н.С.

Комп'ютерна верстка – Вербівська Н.С.

Підписано до друку 04.05.2018 Зам. № _____
Формат 60*84/16 Ум. друк. арк. 6,9
Наклад 100 примірників

Надруковано у видавничому відділі
Миколаївського національного аграрного університету
54010, м. Миколаїв, вул. Георгія Гонгадзе, 9

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1155 від 17.12.2002 р.